

ІСТОРІЯ, КУЛЬТУРА ТА ОСВІТА: християнський вимір

*Історія, культура та освіта: християнський вимір:
збірник наукових праць Хмельницького інституту МАУП. –
Хмельницький, 2014. – 232 с.*

ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ ІНСТИТУТ
імені Митрополита Київського і всієї України, Предстоятеля Української
Православної Церкви Блаженнішого Володимира
Приватного акціонерного товариства “Вищий навчальний заклад
“Міжрегіональна Академія управління персоналом”

ХМЕЛЬНИЦЬКА ЄПАРХІЯ
Української Православної Церкви

ІСТОРІЯ, КУЛЬТУРА ТА ОСВІТА: ХРИСТІЯНСЬКИЙ ВИМІР

/до Дня слов'янської писемності і культури/

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

Випуск 3

Хмельницький
2014
2

УДК 281.9.44
ББК 86.372.44
З 41

З 41 Історія, культура та освіта: християнський вимір : зб. наук. пр. Хмельницького ін-ту МАУП. – Хмельницький : Вид-во ХІ МАУП, 2014. – Вип. 3. – 232 с.

У збірнику наукових праць вміщено статті VII Всеукраїнської науково-практичної конференції “Історія, культура та освіта: християнський вимір”, яка відбулася 16 травня 2014 р. Авторами статей розкрито такі проблеми: патріотизм і національна самобутність: духовні витоки; Пересопницьке Євангеліє – святиня українського народу; першоджерела в дослідженні історії Поділля; Православна книга у вітчизняній культурі; Іван Федоров та українські першодруки; переклади Святого Письма – від Святих Кирила та Мефодія до сьогодення; просвітителі та сповідники Подільської землі.

Редакційна колегія:

Білий Л. Г., кандидат педагогічних наук, доцент (*голова*); Митрополит Хмельницький і Старокостянтинівський **Антоній**, кандидат богослов'я; **Гундерук Л. М.**, кандидат психологічних наук, доцент; **Авсієвич А. В.**, доктор філософії в галузі права; **Дацюк О. А.**, кандидат богослов'я; **Ковальчук Т. В.**, кандидат історичних наук; **Коцюк В. Д.**, кандидат історичних наук; **Мордвінцев В. М.**, доктор історичних наук, професор; **Романюк І. М.**, доктор історичних наук, професор.

Відповідальний редактор:

Парандій В. О., кандидат історичних наук.

Відповідальний секретар:

Олійник В. В., кандидат педагогічних наук, доцент.

Наукові редактори:

Григоренко О. П., доктор історичних наук, професор;

Діденко О. В., доктор педагогічних наук, професор.

Рекомендовано до друку рішенням вченої ради
Хмельницького інституту Міжрегіональної академії управління персоналом
(протокол № 4 від 23 квітня 2014 р.)

ЗВЕРНЕННЯ

Митрополита Хмельницького і Старокостянтинівського АНТОНІЯ
до організаторів та учасників

VII Всеукраїнської науково-практичної конференції

“ІСТОРІЯ, КУЛЬТУРА ТА ОСВІТА: ХРИСТІЯНСЬКИЙ ВИМІР”

**Шановні організатори та учасники конференції,
ХРИСТОС ВОСКРЕС!**

Сьогодні вже всьоме Хмельницький інститут МАУП, спільно з управлінням Хмельницької єпархії Української Православної Церкви, проводять важливе вчене зібрання, метою якого є об'єднання спільних зусиль в ім'я відродження духовності та патріотизму в сучасній складній ситуації, яка склалася в Україні, а також популяризація Православної книги – це надає конференції особливої актуальності.

Цього року ми відзначаємо 450-річчя Православної книги, адже саме стільки років минуло з тих пір, як вийшов відомий першодрук – “Апостол” диякона Івана Федорова. Але важливо зазначити, що першодрукар Іван Федоров плідно працював і в українських землях, відродивши тут занедбану друкарську справу. Цей ювілей надихає до переосмислення великого значення Православної літератури у формуванні самобутньої культури народу, піднесення на якісно вищий щабель його освіти та формування світоглядної вертикалі.

Говорячи про патріотизм, слід зазначити, що він є невід'ємною частиною життя справжнього християнина. Пастирське богослов'я зазначає, як настанову для священика, наступне твердження: “... як неможливо стверджувати, що любиш Бога, якщо не маєш любові до ближнього, так неможливо полюбити Небесну Вітчизну, Царство Боже, не маючи глибокого досвіду глибокої, щирої любові до Батьківщини земної...”.

З рідною країною та її народом людина зв'язана нерозривними узами з самого дитинства: духовний досвід минулих поколінь її співвітчизників щедро наповнює її душу. Як свого часу зазначив один з церковних ієрархів: “Любов справжнього пастиря обов'язково повинна простиратися на його земну Батьківщину, яка для кожного

православного християнина є Землею Святою, освяченою могилами батьків, а ще більше – подвигами героїв, страстотерпців, святителів, преподобних і інших подвижників духа... Маючи ревність про досягнення Небесної Вітчизни, вони любили і Вітчизну земну та турботами про її устрій возвели свій патріотизм – цю природну потребу серця, у християнську чесноту...” (*Святіший Патріарх Пимен. Настільна кн. священнослужителя. – т. 8; ст. 148*).

Справді, з апостольських часів і донині неможливо представити собі істинних християн, які б не підносили молитви за свою країну, владу та народ, життя яких було б відірване та ізольоване від життя їхніх співвітчизників.

Проповідуючи любов до Батьківщини, Церква, водночас, протягом усього свого існування, засуджувала будь-які дії, які несли б зневагу до людей інших національностей, навіть якщо ці вчинки прикриваються різними псевдо-патріотичними гаслами, релігійною чи етнічною доречністю. На підтвердження цих слів ми маємо високий приклад нашого земляка – клірика Свято-Різдво-Богородичного Проскурівського кафедрального собору – протодіякона Климента Кучаровського, який 18 лютого 1919 року, спасаючи єврейські сім'ї під час погромів, загинув сам, “...поклавши душу свою за другі своя...” (Ін. 15, 13). Та не лише його одного ...

Отже, усім нам зараз потрібно усвідомити і завжди пам'ятати про те, що християнство, яке, за великим рахунком, не є національною релігією ні для одного з народів світу, бо в його суті не національна ідея, а ідея спасіння, не тільки допускає, але і освячує справжній патріотизм та національну самобутність. Православ'я, як основна релігія українців, освятило національні інтереси, національні ідеї, традиції, нашого побожного народу, сповнивши їх вищим смислом любові, самопожертви, доброзичливості, миролюбства, толерантності, милосердя та всерощення.

Згадуючи сьогодні і про 450-річчя виходу першої друкованої Православної книги, нам усім буде корисно ще раз замислитись над роллю Православної літератури у житті народу. Диякон Іван Федоров, будучи незрозумілим для своїх сучасників та вигнаним з Москви, знайшов собі притулок в Україні, видавши у Львові рівно через десять років після Московського першодруку Львівського “Апостола”, а

згодом і “Буквар” та “Острозьку Біблію” – через ці книги, Божественні істини стали доступними нашим предкам.

Самого Івана Федорова та його жертвовну працю у повній мірі ми можемо оцінити лише сьогодні, через півтисячоліття після виходу першої друкованої книги. Як важливо, що це була саме книга Святого Письма – не словник, не збірка казок, чи оповідань, не список Державних законів, а саме “Апостол”, а невдовзі і повна Свята Біблія стали дороговказом для наших побожних предків, адже вони містять найголовніший Закон у світі – Закон Божий, Закон любові, всепрощення та милосердя...

Тож, нехай плідна праця вченого зібрання стане черговим кроком на шляху до формування справжнього патріотизму у нашому українському суспільстві та виховання любові до Православної книги, а особливо до Святого Письма у молодого покоління!

Згадаймо, як важко було придбати Біблію ще 25–30 років тому! А сьогодні ми маємо Її у кожній родині, але чи відкриваємо? Чи вивчаємо Її? Чи намагаємось втілити у своєму житті ті закони, заради яких, приклонивши Небеса, Христос прийшов на землю та був розп’ятий на хресті? Про усе це важливо говорити, читати, писати, досліджувати, бо ці питання, без перебільшення, є питаннями життя...

Бажаю усім учасникам конференції плідної роботи, успіхів та натхнення!

Закликаю на Вас Боже благословення: нехай неупереджений обмін думками слугує на благо Держави і Церкви та на користь кожного з нас!

Дякую за увагу!

З повагою,
керуючий
Хмельницької єпархії УПЦ

**МИТРОПОЛИТ
ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ І СТАРОКОСТЯНТИНІВСЬКИЙ**

Л. Г. Білий,
*кандидат педагогічних наук, доцент
(м. Хмельницький)*

ПЕДАГОГІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ ЯК ПОТЕНЦІЙНЕ ДЖЕРЕЛО ВІДРОДЖЕННЯ ПАТРІОТИЧНОЇ ЗАГАЛЬНОНАРОДНОЇ ІДЕЇ

Історія нашої Батьківщини буває протистояннями, війнами, смутами й кризами. З них останнє чи не найважче, тому що охоплює всі сфери народного життя – господарство, державне управління, науку, культуру, соціальне й духовне життя.

Чи вистойть Україна? Чи зуміє вона гідно відповісти на нові історичні виклики? Багато в чому це залежить від того, наскільки діяльність по підйому, відродженню Батьківщини стане моральним обов'язком кожного громадянина, наскільки ця діяльність буде визнана й об'єднана загальнонаціональною ідеєю державного патріотизму.

У даних тезах термін патріотизм застосовується саме стосовно загальноукраїнського державного патріотизму. Крім нього відомі й патріотизм “малої батьківщини”, а національний патріотизм, найчастіше визначається терміном націоналізм. Кожний з них, безперечно, є об'єктивним історично сформованим феноменом і вимагає самостійного наукового дослідження. У даному дослідженні вони висвітлюються тільки в контексті їхнього взаємозв'язку із загальнонаціональним державним патріотизмом. Саме від розвитку цієї загальнооб'єднуючої форми патріотизму багато в чому залежить сьогодні майбутнє країни.

В останні роки помітно підсилилися дискусії про подальші шляхи розвитку країни, про доцільність або недоцільність повернення до національної політики України, про використання термінів патріотизм і націоналізм. Ліберальна, прозахідно налаштована інтелігенція рекомендує визнати первинність загальнолюдських цінностей, необхідність відмови від захисту національних інтересів натомість економічне й соціальне процвітання, що нібито буде досягнуто за допомогою Заходу. Націоналпатріоти, навпаки, констатують руйнування єдності суспільства, його морального духу,

зниження обороноздатності держави, моральну деградацію молоді, різке погіршення життєвих умов, руйнування освітньої системи. На їхню думку, це викликано цілеспрямованою підривною діяльністю зовнішніх і внутрішніх ворогів. При цьому одна сторона відкидає патріотизм із позицій космополітизму, а інша з позицій войовничого націоналізму.

Патріотизм – категорія духовна, моральна й формується у свідомості людей, будучи частиною інтелектуального народного багатства. Разом з тим, філософське осмислення змісту даного терміна на сучасному етапі виглядає явно недостатнім.

Зміни, що відбуваються, в українському суспільстві в останні роки розбудили історичну свідомість народу, змусили багато чого переосмислити в нашому минулому з позицій наукової об'єктивності. Сьогодні відроджуються моральні цінності, що відкидалися раніше. Різко актуалізується звертання до культурної спадщини українського етносу, досліджуються традиції, звичаї, національна самосвідомість. Основним фактором посилення інтелектуального потенціалу українського народу як і раніше є освітня система. При створенні конструктивних умов педагогічна діяльність може виступити потенційним джерелом відродження патріотичної загальнонародної ідеї.

Вивчення й впровадження в практику методики підготовки молоді до професійної діяльності в умовах поліетнічної української держави, збереження й збагачення величезного досвіду минулого в патріотичному вихованні підростаючого покоління – важливе педагогічне завдання.

Актуальність даної теми визначається також і вимогою посилення національно-регіонального компонента системи освіти. Під національно-регіональним компонентом варто розуміти систему знань про культурні, історичні соціальні цінності, що відбивають менталітет кожного етносу, його самобутність.

При акцентуванні уваги тільки на національних особливостях населення конкретного регіону це може привести до посилення міжетнічної роз'єднаності, ускладненню внутрішньополітичної ситуації. Необхідно одночасно розвивати доцентрові ідеї державного, суперетнічного українського патріотизму.

Ця проблема залишається дотепер невирішеною. Назріла серйозна необхідність як у новому теоретичному осмисленні проблеми формування патріотизму, так й у створенні таких педагогічних методик та технологій, які могли б допомогти у вивченні й впровадженні в практику багатого педагогічного досвіду формування державного патріотизму. Із цього видно, що необхідно досліджувати на основі сучасного філософського, соціального, психолого-педагогічного знання проблеми формування патріотичних якостей, а також педагогічної спрямованості, готовності й здатності майбутніх фахівців до проведення цієї діяльності в ході професійної діяльності.

В останні роки, з урахуванням соціально-політичних умов України, що змінилися, студент стає не тільки об'єктом педагогічного впливу, але й суб'єктом пошуку відповідей на складні питання історії й сучасності. Надати допомогу в цьому пошуку може історичний досвід, накопичений попередніми поколіннями.

Отже, в процесі навчання і виховання молодोї людини необхідно застосовувати педагогічні моделі, що стануть джерелом відродження патріотичної загальнонародної ідеї і призведуть до наукового розуміння всіх складових патріотизму.

В. Р. Адамський,
*перший заступник голови Хмельницької обласної ради,
викладач ХГПА
(м. Хмельницький)*

БОГОСЛОВСЬКІ СТУДІЇ В УНІВЕРСИТЕТСЬКИХ ЦЕНТРАХ НА УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ: ДО ГЕНЕЗИ ПИТАННЯ

Однією із сутнісних рис, що якісно характеризує сучасну систему української вищої освіти є введення до її складу богословського напрямку. Цей процес супроводжується появою цілого спектру нез'ясованих питань, а відтак і перманентних дискусій, розмаїття рішень, що почасти викликають неоднозначну реакцію. Усе це об'єктивно актуалізує питання щодо вивчення власної традиції теологічної освіти, яка з передреволюційних часів та безпосередньо в

добу Українських визвольних змагань 1917–1921 рр. напрацювала чималий досвід. Цінність останнього полягає не тільки в досягненні успіхів, що сприяють пошуку оптимальних форм викладання відповідних дисциплін, а й в ідеях, не завжди у повній мірі реалізованих, але не менш значимих, а також у формулюванні проблем та больових точок, в аналізі їх помилок.

У даному повідомленні зосереджено увагу лише на одному сегменті питання, пов'язаного із становленням богословських студій в університетських центрах на українських землях, що передував періоду національного відродження 1917–1921 рр., коли вирішення проблеми вийшло на якісно новий рівень.

Найдавнішим університетом на українських землях по праву вважається Львівський. Він був відкритий 1784 р. за зразком європейських вищих шкіл у складі правничого, медичного, філософського та теологічного факультетів. Для перших трьох підрозділів ставилося завдання сформувати висококваліфікованих державних службовців, а останній мав слугувати справі виховання “добрих душпастирів” [1].

Процес навчання на теологічному факультеті тривав п'ять років, але в 1785 р. його зреформовано до чотирьох і проваджувався латиною, окрім пастирської теології, яка подавалася польською мовою. В структурі підрозділу діяло три кафедри: викладання св. Письма і церковної історії; догматичної теології; моральної і пастирської теології [2].

Слід наголосити, що у період з 1787 р. по 1806 р. при теологічному факультеті функціонував окремий інститут для українців – т. зв. “*Studium Ruthenum*”, який складався з богословського та філософського факультетів і навчання на якому провадилося українською мовою [3].

Від часу заснування університету, згідно з навчальною програмою, на I курсі студенти вивчали такі дисципліни: історію Церкви і теологічну енциклопедію, єврейську мову та герменевтику Старого Заповіту. На II – теологічну літературу, грецьку мову, герменевтику Нового Заповіту, патрологію та першу частину догматики. Студенти III курсу опановували другу частину догматики, полеміку та моральну теологію, а IV – церковне право і пастирську

теологію [4].

Професорсько-викладацький склад теологічного факультету Львівського університету відзначався високим рівнем наукової підготовки. Свої виклади тут провадили професори Інокентій Феслер, Ян Баптіста Фінзігер, Раймунд Пельтц, Юзеф Роттер, Вінцентій Діханіч, Бернард Домословський [5].

У період воєн з наполеонівською Францією австрійський уряд припинив діяльність вищого навчального закладу, створивши на його базі ліцей. І лише у 1817 р. університет було відновлено у складі трьох факультетів – філософського, юридичного та теологічного.

У польсько-українських стосунках другої половини XIX ст. значне місце займали питання, пов'язані з Львівським університетом. Українські громадсько-політичні діячі постійно протестували проти його колонізації [6], домагалися паритету при створенні нових кафедр на всіх факультетах університету. В той час кілька кафедр з українською мовою викладання було лише на теологічному та юридичному факультетах. Варто зауважити, що теологічний факультет був єдиним, де переважали студенти-українці.

У липні 1901 р. професор М. С. Грушевський підняв питання про урядову мову в полеміці з деканом філософського факультету Казимиром Твардовським. Слухачі теологічного факультету активно зреагували на такі події. Восени цього ж року вони подали в деканат записи на лекції, заповнені українською мовою, а не латиною, яких декан факультету Ян Фіялек не прийняв. Саме студенти теологічного факультету стали останнім поштовхом до подій, відомих під назвою „сецесії” 1901/2 р. Під час виходу студентів з університету, теологічний факультет залишило 215 з усіх 583 студентів університету. Після цього, у зимовому семестрі 1901/1902 навчального року на ньому навчалосся тільки 85 осіб, а решта – подалися навчатися до Відня, Праги, Кракова [7].

Чернівецький університет було засновано у 1875 р. Рішення про створення високої інституції початково ухвалили дві палати віденського парламенту, а 31 березня австрійський імператор Франц-Йосиф окремим високим маніфестом санкціонував його відкриття. Головна місія, що покладалася на вищий навчальний заклад – нести культуру й цивілізацію на найвіддаленіший східний край держави,

виховувати молодь у душі симпатії до Австрії [8].

Основу Чернівецького університету склали юридичний, філософський та греко-православний теологічний факультет – єдиний православний факультет в Австрійській імперії.

Відкриття останнього структурного підрозділу пов'язане з ім'ям відомого церковного діяча – єпископа та першого митрополита Буковини Євгена Гакмана (1793–1873). Ще 1851 р. він розпочинає переговори з урядом Австрії про створення відповідного факультету на базі “греко-східного” Богословського інституту, який входив в інфраструктуру його єпископії. Позитивному розв'язанню цього питання сприяла готовність Владики розмістити теологічний факультет у своїй резиденції. Ще однією важливою обставиною було те, що університет мав утримуватися коштом Православного релігійного фонду Буковини [9].

Теологічний факультет розташовувався в резиденції буковинського митрополита і, на відміну від інших, був повністю забезпечений навчально-виробничими приміщеннями, мав також краще від інших методичне обслуговування. Свою роботу він розпочав 30 серпня 1875 р. у складі семи кафедр, а саме: вивчення Біблії і тлумачення Старого та Нового Заповітів; догматики; теологічної моралі; історії церкви; церковного права; практичної теології та східних мов.

Вивчалися й інші предмети – на засадах обов'язковості чи факультативності. До перших належали: енциклопедія та методологія богословського навчання, єврейська мова, церковна статистика, церковний діловий стиль. Другу групу складали – граматика новозаповітних мовних ідіом, біблійна історія, археологія, історія нового біблійного канону, патрологія, історія догматики й апологетики, церковнослов'янська мова, символіка східної церкви та її тлумачення [10].

Питання кадрового забезпечення на факультеті розв'язувалися богословською колегією, яка діяла при Буковинській єпископії з обов'язковим погодженням із міністерством і сповідань і освіти.

Професорсько-викладацький склад факультету поповнювався професорами скасованого “греко-східного” Богословського інституту. Факультет намагався й самотужки готувати на професорські посади

людей із числа його випускників. За чверть століття ним було підготовлено 7 кандидатів на посаду викладачів православного факультету, зокрема О. Воюцького, В. Гаїну, В. Георгіу, К. Савескула, С. Сагіна, Т. Тарнавського. Серед викладачів теологічного факультету було лише два українці – Є. Козак і Д. Єремійчук, решта були румунами [11].

Першим деканом факультету став професор В. Митрофанович, який у 1877 – 1878 н. р. був ректором університету.

При створенні факультету професор ліквідованої теологічної семінарії І. Ончул був запрошений викладати на кафедрі вивчення Біблії і тлумачення Старого Заповіту. Він читав курс біблійної археології та європейської граматики, а також роз'яснював окремі розділи у старих письменах Старого Заповіту.

Кафедру східних мов також очолював проф. І. Ончул. Він вів граматику та переклад з арабської, сирійської, халдейської мов. Після його смерті у 1897 р. східні мови не читалися. З 1900 р. ця кафедра реорганізована в кафедру догматики, а згодом об'єднана з кафедрою вивчення Біблії і тлумачення Старого Заповіту.

Кафедру вивчення Біблії і тлумачення Нового Заповіту керував В. Репта, колишній професор теологічної семінарії. Він читав вступ до книг Святого письма Нового Заповіту за оригінальними текстами, а також вів спецкурси з історії новозавітних канонів, з граматики новозавітних мов. У 1896 р. імператорським указом проф. В. Репта призначений архімандритом, а в 1898 р. – єпископом Радівецьким. Проте він не залишив викладання. Йому було присвоєно звання почесного професора факультету. Згодом В. Репта став митрополитом православної церкви Буковини.

Зайняв же звільнену посаду проф. Є. Попович, який ще з 1875 р. був професором історії церкви і церковної статистики. Він – автор багатьох праць з історії церкви, теологічної літератури, церковного права, церковної географії, хронології, символіки.

Патрологія не мала окремої кафедри. Ординарний професор історії церкви та церковного права Є. Попович за сумісництвом читав курс і вів семінар з патрології та патологічної літератури.

Догматику й апологетику спочатку читав проф. О. Коморашан. Після його смерті тексти лекцій видав у двох томах О. Воюцький. На

вакантне місце був запрошений проф. Є. Попович, який за основу своїх лекцій взяв опубліковані матеріали О. Коморашана. Цю вакансію заповнив лише в 1896 р. д-р С. Гаїна, який читав догматику й апологетику за власними конспектами. Апологетику він читав своєрідно: природознавчій частині приділяв особливу увагу, оцінюючи її з позицій християнської філософії.

У 1900 р. створена кафедра догматики, на яку запрошено професором кафедрального проповідника доктора С. Сагіна, С. Гаїна читав лише фундаментальне богослов'я та християнську філософію.

На кафедрі морального богослов'я спочатку лекції читав учитель теології Чернівецької вищої гімназії Мирон Калінечук, а через 9 років – проф. О. Воюцький.

Професором кафедри греко-православного церковного права було призначено викладача, а згодом і проф. кафедри історії церкви і церковного права К. Поповича, який відзначився дослідженням особливостей буковинського греко-православного церковного права.

Кафедрою практичного богослов'я керував аж до своєї смерті у 1888 р. проф. В. Митрофанович, фахівець у галузі гомілетики. З 1892 р. викладачем, а згодом і професором став Т. Тарнавський, який вів заняття румунською мовою. У своїх лекціях з літургії він порушував проблеми історії культового мистецтва (іконографія в ортодоксальній східній церкві, історія східної культової архітектури). Водночас українською мовою практичне богослов'я викладав учитель гімназії Діонізій Єремійчук. Катехитику як складову частину практичного богослов'я читав румунською та українською мовами архімандрит Ю. Стефанеллі.

Кафедрою церковнослов'янської мови та літератури, заснованою 1899 р. керував проф. Є. Козак, випускник теологічного факультету Чернівецького університету. Він читав курс церковнослов'янської граматики та літератури, акцентуючи увагу на житті й діяннях Кирила і Мефодія [12].

Викладовою мовою згідно з регламентом теологічного факультету була німецька. У 90-х роках XIX ст. українці вели наполегливу боротьбу за те, щоб викладання велось і українською мовою. Це призвело до того, що в 1899 р. на теологічному факультеті таки було відкрито дві кафедри з українською мовою викладання [13].

Також за наполяганнями професорської колегії церковнослов'янська мова та література були обов'язковими для вивчення.

Богословський курс тривав чотири роки. Відвідування лекційних та семінарських занять для них було обов'язковим, тоді коли на інших факультетах ні. Теологічний факультет мав право присуджувати докторські ступені. Для цього випускники, повинні були скласти комплексний іспит, котрий тривав до 2-х годин в присутності не менше 4 професорів. Усього за перші 25 років існування теологічного факультету звання докторів богослов'я одержало 37 осіб.

Кількість студентів-теологів у різні часи була різною. На час відкриття університету на факультеті студіювали теологію 39 чоловік. І вже через десять років їхня кількість зросла до 77. Проте тенденція до зростання була не стійкою. Так чисельність студентів то різко зменшувалася, коли, наприклад, у 1900 р. їх було лише 36, то швидко зростала – як у 1911–1912 н. р., коли їх налічувалося 204.

Теологічний факультет університету, будучи єдиним в Австро-Угорщині, досить швидко набув значення провідного центру з підготовки православних богословів у Південно-Східній Європі. Він став зразком для заснування аналогічних факультетів у Бухаресті, Белграді, Софії, серед професорів і доцентів яких було чимало випускників Чернівецького університету.

У Російській імперії університетська система була сформована на початку XIX століття. Уже перший університетський Статут 1804 р. вводив до складу відділу моральних та політичних наук дві богословські кафедри – догматичного і морального богослов'я та трактування Священного Письма і церковної історії. Однак впродовж декількох років ці кафедри існували лише фіктивно, не маючи реальних послідовників.

Як бачимо, якщо порівнювати західноєвропейську концепцію класичної теологічної освіти з російською, то можна виокремити низку специфічних особливостей. У європейській традиції теологія як наукова дисципліна з'явилася разом із відкриттям вищих навчальних закладів, перебуваючи у центрі всіх навчальних процесів. Натомість у російській практиці, починаючи з заснування М. Ломоносовим у 1755 р. Московського університету, подібний структурний підрозділ був відсутнім. Вагомою причиною такого явища було те, що переважна

більшість професорів запрошувалась до Росії з Європи, а відтак природно поставало питання: яке богослов'я вони могли викладати – протестантське чи католицьке? У результаті цього й відбулося відділення богослов'я від світської вищої школи.

Не змінило ситуацію й ухвалення в 1835 р. нового університетського статуту. Останній визначив обов'язковим викладати на усіх факультетах церковної історії. Цей предмет входив до складу загально університетської кафедри богослов'я [14]. До очевидних недоліків цієї системи можна віднести те, що до складу богословського університетського курсу було включено усе богослов'я, елементи церковної, загальної та російської історії, а для студентів юридичного факультету – ще й елементи церковного права. Оскільки читати усі ці дисципліни доводилось одному професору, то це неминуче перетворювало курс історії Церкви на фрагментарно-оглядовий, що викладався у контексті загального курсу богослов'я.

Тому при обговоренні проекту нового університетського статуту на цих моментах було зосереджено певну увагу. Відтак у статуті зразка 1863 р. церковну історію та церковне право було виділено в окремі кафедри у складі історико-філологічних та юридичних кафедр [15].

Однак і цього разу становлення нових кафедр відбувалося вкрай повільно. Лише в останній чверті XIX ст. становище історії Церкви в університетських колах дещо покращилось, хоча відношення до дисциплін продовжувалось залишатись неоднозначним. Наприкінці XIX ст. професора богословських наук вищих навчальних закладів присвячували першу лекцію роз'ясненню місця пропонованих дисциплін у колі університетських наук, наводячи докази того, що ці курси мають право на існування у світській системі навчання, а остання без богословських наук не є універсамом у повному значенні цього слова. Прикладом такого порядку може слугувати лекція професора богослов'я Київського університету св. Володимира П. Светлова, прочитана в 1897 р [16].

У 1905 р. стала помітною нова тенденція – уведення богословської освіти в загальну систему наук та в університетську систему освіти. Головним її апологетом був уже згаданий професор Київського університету св. Володимира протоієрей П. Светлов. Він пропонував заснувати богословські факультети в університетах, при

чому в повній відповідності прав та обов'язків з іншими факультетами. При цьому духовні академії мали бути цілковито зліквідовані на тій підставі, що вони обмежують свободу наукових досліджень, і відповідно не відповідають своєму призначенню. Розвивати богословську науку, на думку о. Павла, можливо було лише на університетських богословських факультетах за умови тісного співробітництва та взаємними обмінами кращими науковими досягненнями з іншими структурними підрозділами [17].

З принципово відмінним проектом виступив професор М. Глубоковський. Він пропонував схему, за якою розвитком богословської науки мали займатися на богословських факультетах, які пропонувалося заснувати при університетах, а академії залишити як науково-апологетичні інститути для підготовки кліриків та розробки власне церковних богословських питань. В такому разі Церква не мала відповідати за можливі прикрі помилки богословської науки, а остання „будучи вільною і чесною, завжди залишиться посередником пізнання істини і не може бути антицерковною принципово, адже Церква є носій і провісниця цієї істини” [18]. Як приклад М. Глубоковський посилався на апробовану практику католиків.

В оцінці місця богословських дисциплін у структурі університетських курсів продовжувалась залишатись певна невизначеність. Якщо довіритись новітнім дослідженням з теми, то можна відзначити, що, з одного боку, пропозицію П. Светлова 28 листопада 1905 р. підтримала Рада професорів Харківського університету, а 16 грудня 1905 р. – Київського. Натомість в інших вищих навчальних закладах Російської імперії це питання не набуло ознак серйозного обговорення. А на з'їзді представників університетів Росії, що відбувся в Петербурзі у січні 1906 р., ставилось питання про заміну богослов'я викладанням на окремих факультетах філософії та історії релігії [19].

Таким чином, питання даних структурних підрозділів на цьому етапі суспільного розвитку було знято з порядку денного. Університетські корпорації виявились не вповні готовими до ідеї включення богословських факультетів до свого складу. Однак Лютнева 1917 р. революція в Росії знову актуалізує нерозв'язану проблему. За нових політичних реалій, здобувши омріяну незалежність

Української держави, наукова громадськість у досить стислий термін зуміє реалізувати європейську освітню традицію. В структурі заснованого у добу Гетьманату П. Скоропадського Кам'янець-Подільського державного українського університету було передбачено функціонування богословського факультету.

Список використаних джерел та літератури:

1. Матвієнко Г. О. Теологічні студії в контексті історії Львівського університету // *Гілея (наук. вісн.)* : Зб. наук. пр. / Голов. ред. В. М. Вашкевич. – К., 2012. – Вип. 63. – С. 148.
2. Барвінський Б. Предтеча університету ім. Франца І у Львові // *Записки Наук. тов-ва ім. Шевченка*. – Львів : НТШ, 1918. – Т. СХХV. – С. 36.
3. Андрохович А. Львівське “*Studium Ruthenum*” // *Записки Наук. тов-ва ім. Шевченка*. – Львів : НТШ, 1929. – Т. CL. – С. 1-80.
4. Матвієнко Г. Навчання та успішність студентів теологічного факультету Львівського університету // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://archive.franko.lviv.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=393:2012-09-03-06-59-26&catid=51:2012-02-22-06-35-13&Itemid=58. – Назва з екрану.
5. Матвієнко Г. О. Теологічні студії в контексті історії Львівського університету // *Гілея (наук. вісн.)* : Зб. наук. пр. / Голов. ред. В. М. Вашкевич. – К., 2012. – Вип. 63. – С. 150.
6. Грушевський М. Листи з-над Полтви // Грушевський М. С ; Твори : у 50-ти т. / [редкол.: П. Сохань, Я. Дашкевич, І. Гирич та ін.; голов. ред. П. Сохань]. – Львів : Світ, 2002. – Т. 1: Серія “Суспільно-політичні твори (1894 – 1907)”. – С. 160-187.
7. Качмар В. Суспільно-політичне відлуння сецесії студентів з Львівського університету в грудні 1901 року // *Вісн. Львівського ун-ту. Серія історична*. – Львів, 1999. – Вип. 34. – С. 289-300.
8. Зайцева З. І. Проблема українських кафедр у Чернівецькому університеті до Першої світової війни // *Проблема історії України XIX – початку XX ст.* – К., 2008. – Вип. XIV. – С. 324.
9. Богословське відділення Чернівецького національного університету ім. Ю. Федьковича // [Електронний ресурс]. – Режим

доступу : www.bogoslov.cv.ua/print.php?print=192. – Назва з екрану.

10. Там само.

11. Там само.

12. Там само.

13. Добржанський О. В. Чернівецький університет у суспільно-політичному житті Буковини (1875–1914 рр.) // Україна ХХ ст.: культура, ідеологія, політика : Зб. статей. – К., 1999. – Вип. 3. – С. 42.

14. Общий устав Императорских российских университетов 1835 г. // Сборник постановлений по Министерству народного просвещения. – СПб., 1875. – Т. 2: 1825 – 1855. Отд. 1: 1825 – 1839. – Ст. 972.

15. Общий устав Императорских российских университетов 1863 г. // Сборник постановлений по Министерству народного просвещения. – СПб., 1876. – Т. 3: 1855 – 1864. – С. 1042-1043, 1045.

16. Светлов П. Я. Место богословия в семье университетских наук // Христианское чтение. – 1897. – № 11. – С. 320-338.

17. Светлов П. Я. О необходимости богословских факультетов в университетах или о реформе высшего религиозного образования в России. – К. : Тип. Н. А. Гирик, 1906. – 30 с.

18. Флоровский Г., протоиерей. Пути русского богословия. – К. : ГП “Полиграфкнига”, 1991. – С. 482.

19. Силантьев В. І. Богословські факультети в університетах Росії і України: передісторія і сутність питання // Зб. наук. пр. Серія “Історія та географія” / Харківський держ. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. – Харків : Майдан-2003. – Вип. 13. – С. 167.

О. А. Дацюк,
кандидат богослов'я, протоієрей,
секретар Хмельницької єпархії УПЦ
(м. Хмельницький)

ДИЯКОН ІВАН ФЕДОРОВ – ЗАСНОВНИК КНИГОДРУКУВАННЯ В УКРАЇНІ

*“Досліджуйте Писання; ви ж бо думаєте,
через них мати життя вічне, -
вони свідчать про Мене”*
(Ін. 5,39) [1; ст. 1134].

У цьому році виповнюється 450-річчя видання “Апостола” дякона Івана Федорова, який вийшов у Москві. Але важливо зазначити, що першодрукар Іван Федоров плідно працював і в Українських землях, відродивши тут занедбану друкарську справу.

Відомо, що друкування книжок тісно пов'язане із просвітництвом. Отже, поява друкованих видань є рушійною силою та потужним засобом освіти. За свідченням митрополита Макарія, станом на поч. XVI ст., у руських землях (як відомо дякон Іван Федоров народився близько 1525 року у Москві) “...духовна просвіта і література не зустрічають майже нічого втішного: усі засоби до просвітництва знаходилися у жалюгідному стані... Школи місцями продовжували існувати, але що це були за школи? Грамоті вчили т. з. “майстри” – мужики-неуки, які лише псували дітям мову. Ці майстри бралися за певну платню навчити вечірні потім заутрені... але по відході від майстра дитина могла лише ледь маячити по книзі, а церковних служб не знала взагалі...” [2; с. 268]. Навіть ставленики у священницький сан нерідко були людьми зовсім безграмотними. Один іноземець, який відвідав Росію у ту добу, писав наступне: “У всій Московії з тисячі людей ледь знайдеться хоч один, який вміє читати і писати...” [4; с. 194]. Щоб врятувати ситуацію, цар Іван Васильович, а згодом і Стоглавий собор прийняли постанову викликати з-за кордону різних учених, митців та ремісників, щоб впровадити училища та підняти освіту на новий щабель, але затія виявилася марною: через Лівонський орден саксонець Шлітт, який було вже зібрав понад сто

двадцять учителів, був ув'язнений, а зібрані ним учителі самі розсіялися...

Збереглися відомості про царські бібліотеки тієї доби, але вони залишалися без ужитку: Максим Грек, побачивши там грецькі книги, у захоплені констатував, що таких скарбів немає ніде – ні у Греції, ні в Італії [3; с. 25-30]. Але книги були грецькою та латинською мовами. Беручи до уваги те, що і рідною мовою мало хто вмів читати та писати, не слід дивуватися тому, що іншомовні книги лежали без діла – того, що в них було написано ніхто не розумів, отже не розуміли й навіщо вони були потрібні взагалі...

За таких умов склалася гостра потреба у розвитку власного книгодрукування. У 1525 році була заснована друкарня у Вільно, а у 1550 цар Іван звернувся до датського короля Християна III з проханням прислати до Москви друкарів. Але останній прислав лише через два роки одного палітурника з протестантською Біблією та двома іншими лютеранськими книгами, який запропонував свої послуги в обмін на прийняття лютеранства. Проект не було втілено, а у 1553 році, з веління царя та з благословення митрополита Філарета, налагодження друкарської справи було доручено диякону церкви Миколи Гостунського Івану Федорову та Петру Мстиславцю (останнього так кликали, можливо, через те, що він був з міста Мстиславля, яке знаходилося у Польщі).

Так, в Москві було запроваджено друкарський верстат і літери, привезені із західноруських земель, і під керівництвом данського місіонера-протестанта Місінгейма та за допомогою диякона Івана Федорова, його підмайстрів Петра Мстиславця та Маруші Нефедьєва розпочато друкарську справу, а 1564 року вийшла перша книга московського друку – “Апостол”, яка відома як “Апостол” Івана Федорова.

Після смерті московського митрополита Макарія, протектора друкарської справи, почалися конфлікти між конкурентами, переписувачами книг і новозаснованою друкарнею, що переросли у ворожнечу, яка закінчилася спаленням друкарні та вигнанням друкарів з Москви.

Отже, книгодрукування, за думкою митрополита Макарія, на той час “ніяк не вплинуло на розповсюдження просвіти у Церкві... а

людям, які хотіли збагатитися пізнаннями, залишалося єдине – переписувати книги та читати їх...” [2; с. 273]. І народ користувався таким “непродуктивним” та низько технологічним засобом з великим сумнінням, чому доказом є для нас велика кількість рукописів XVI–XVII ст., яка впевнено переважає у кілька разів усе, що переписувалося раніш. Звісно, у такі переписані книги вносилися чисельні додатки, дописки за смаком автора, були у них і помилки, а архієреї, з метою запобігти виникненню єресей, їх навіть забороняли читати, та, незважаючи на це, вони були у широкому вжитку, водночас мало сприяючи народній просвіті: “...серед людей, – пише митрополит Макарій, – панувало тоді крайнє невігластво... не було нікого, хто був би знайомий з науками... навіть священики і єпископи не знали Святого Письма, а обмежувалися лише вмінням читати та співати за богослужіннями...” [2; с. 274].

Невдовзі Іван Федоров та Петро Мстиславець опиняються у Литві. На початку 1566 року вигнанці звернулися до гетьмана Великого князівства Литовського Григорія Ходкевича, мецената й просвітителя, який планував заснувати друкарню в Заблудові, з проханням прийняти їх. Іван Федоров і Петро Мстиславець закладають друкарню в Заблудові. 1568 року вийшло “Заблудівське Євангеліє”, пізніше “Псалтир” та “Часословець”, але в 1570 році друкування книг у Заблудові припинилося у зв’язку з хворобою Ходкевича та погіршенням його фінансових справ.

У 1572 році Іван Федоров переїжджає до Львова, де з допомогою духівництва, міщан, братства та ремісників відроджує занедбану друкарську справу: 25 лютого 1573 року друкар Іван Федоров почав друкувати першу відому нам друковану книгу в Україні – “Апостол”, а через рік – 15 лютого 1574 року “Апостол” вже побачив світ. Того ж року вийшов і “Буквар” – перший навчальний посібник з граматики старослов’янської мови. Ця подія була дуже важливою, адже тут ми бачимо живий зв’язок між духовністю та просвітою: після відновлення друкарства та появи “Апостола”, що відкрило нові шляхи до популяризації духовної літератури та розширення місіонерської праці, народ одразу отримує “інструмент” для вивчення грамоти та читання Святого Письма – “Буквар”... Для християн знаковим є й факт появи у якості першодруку саме духовної книги, отже культуру нашого народу

ми можемо сміливо назвати “апостольською”, бо істини апостольських послань, завдяки трудам друкарів, стали ближчими, доступнішими народові, формуючи українську культуру за вектором християнської світоглядної вертикалі.

Продовжуючи вивчення подальшої історії нелегкого життєвого шляху першодрукаря, ми дізнаємося, що через деякий час Івана Федорова запрошує до себе князь Костянтин Острозький і з 1575 року він перебуває у нього на службі з метою видати слов'янську Біблію. Деякий час, з 1575 по 1576 рік, Федоров був управителем Дерманського монастиря поблизу Острога. У 1576 році він провадить підготовчі видавничі роботи, бере участь у діяльності вченого гуртка, до якого належали Герасим Смотрицький, Даміян Наливайко, Василь Суразький, які, ймовірно, допомагали Федорову і 12 липня 1580 року в Острозькій друкарні Іван Федоров надрукував усім відому “Острозьку Біблію”, наклад якої вийшов 12 серпня 1581 року. Так наші люди отримали першу в історії Держави можливість вивчати Святе Письмо у повному обсязі.

У 1583 р. Федоров повертається до Львова і закладає нову друкарню, але, за браком коштів, так і не може почати роботи. Щоб добути кошти, на замовлення короля Стефана Баторія, він відливає гармати за власними кресленнями. Того ж року князь Острозький, на прохання кардинала Птолемео Галлі, посилає Івана Федорова у Рим для надання допомоги в друкуванні. Тоді Федоров побував і у Відні, щоб запропонувати австрійському імператору Рудольфу II свій винахід – скорострільну гармату, але великі борги та судові справи з кредиторами підірвали здоров'я Івана Федорова, і 15 грудня 1583 року він помер. Поховано українського першодрукаря на цвинтарі в Онуфріївському монастирі у Львові, а його справу продовжили послідовники.

Завдяки жертівній, мало зрозумілій сучасникам та часто невдячній праці першодрукаря диякона Івана Федорова, ми сьогодні маємо нагоду відзначати 450-річний ювілей Православної книги, яка протягом усього часу у різних історичних умовах, незмінно несе свою місію у зневіреному світі, сіючи у серця людей спасительну звістку про Новий Завіт людей із Богом, просвіту та промінь надії.

Щоправда, сьогодні у час нових інформаційних технологій та

легких можливостей видавництва книг, перед нами не менш гостро, ніж ще 30 років тому стояла проблема нестачі інформації та нехватки духовних книжок, сьогодні стоїть проблема надлишку небезпечної та шкідливої інформації, низькопробної літератури і ми, святкуючи 450-ліття православної книги, повинні докладати зусиль, щоб на полиці храмових книгарень, шкільних та інститутських бібліотек, потрапляли лише найкращі зразки духовної, художньої та професійної літератури, безжально очищуючи з книжкових полиць макулатуру сумнівної якості, яка несе духовну шкоду та псевдонаукову, окультно-містичну та іншу сумнівну інформацію, але це тема вже наступного дослідження...

Список використаних джерел та літератури:

1. Біблія. Книги Ветхого і Нового Завіту. – М., 1988.
2. Макарий Булгаков, митрополит. История Русской Церкви. – М. : Изд. Валаамского монастыря, 1996. – Кн. 4 (ч. 2).
3. Макарий, архим. Начало церковного книгопечатания в Московской Руси // Книга в России. Из истории духовного просвещения. – Спб., 1993.
4. Сапунов Б. В. Книга в России в XVI–XVIII вв. – Л., 1978.

А. В. Атаманюк,
викладач

М. В. Атаманюк,
*голова ХОО ВМГО “Студентська республіка”
(м. Хмельницький)*

АНАЛІЗ РЕЛІГІЙНОЇ ЛІТЕРАТУРИ XVI-XVII СТ. НА ОСНОВІ ПРАЦЬ ПОДІЛЬСЬКИХ ПОЛЕМІСТІВ СМОТРИЦЬКИХ

Українська церковна література протягом півтисячоліття зазнавала впливу латинського обряду просвітительства. Експансія впливу римських релігійних традицій особливо поширився після Фереро-Флорентійської унії. Східна філософська думка розпочала полеміку зі західною щодо збереження за допомогою просвітителів

Поділля роду Смотрицьких [1; 11].

Візантійське християнство, діставши у спадок поняттєво-логічний агностицизм і скептицизм елліністичних філософів, змістило процес пізнання у сферу позасвідомості – “надчуттєвого” і “надрозумового” досвіду. Теологічний антиномізм обмежував розвиток поняттєвого мислення, активно сприяючи переорієнтації пізнавальної діяльності у сферу емоційно-естетичного сприйняття. Візантійська гносеологія не виводила істинне знання на рівні формально-логічних конструкцій, а намагалася відчутти, “пережити” його через відповідні психічні стани, виводячи пізнання на “екзистенціально-психологічний” ступінь [2].

Книга ректора Острозької академії Герасима Смотрицького “Ключ царства небесного”, видана в Острозі 1587 р., стала однією з перших полемічних праць православних авторів, що започаткувала собою тривалу й запеклу словесну боротьбу з католицькими теологами-полемістами проти відступників від православ’я [3]. Приводом для написання твору став вихід у світ праці єзуїтського письменника Бенедикта Гербеста “Виклад віри”, де той прославляв історію західної Церкви, поверхово показував божественність духовної влади Папи Римського. Додаткові аргументи для рішучої відповіді католицькому ідеологу надавали й практики насильницького впровадження календарної реформи на той час уже покійного Папи Римського Григорія XIII [5].

У зверненні до народу полеміст змалював картину національно-релігійної боротьби у свою епоху [7]. Твір Смотрицького не завжди дотримується теологічних аргументів, натомість використовує народний гумор з приповідками і прислів’ями, написаний мовою наближеною до народної, тому був зрозумілим широким верствам. Він не приховував власного невдоволення позицією тієї частини української шляхти, яка ополячувалася та окатоличувалася [6]. Водночас Г. Смотрицький кидав докір верхівці православного духовенства, нездатній протистояти натискові католицизму через неосвіченість і гонитву за матеріальними благами [8]. Саме відсутність добре організованої й високоосвіченої духовної верстви зумовила, на думку просвітителя, таку ситуацію в країні, за якої ідейні важелі суспільства опинились у руках єзуїтів: “Що ж робити, коли самі не

дбаєте, простакам дивуватись” [1]. Обурений тим, що Гербест для православних не залишив місця ні в Бога, ні в людей, Г. Смотрицький стверджував, що православна церква лишилася непорочна, чого не можна сказати про деякі періоди історії латинства [2]. Автор стверджує збільшення діяльності латинської пропаганди серед православних, в чім одну з важливих ролей відіграли бабські інтриги та схильність православного жіноцтва на єзуїтські підшепти [3].

Сліди впливу на “Ключ царства небесного” Г. Смотрицького творів Максима Грека, насамперед тих, де розглядається богословське питання про походження “святого духа”, не підлягають сумніву [7]. Проте самостійно написаний Г. Смотрицьким оригінальний трактат “Ключ царства небесного” має й інші, спільні з деякими творами Максима Грека, риси соціально-викривального характеру [7]. Виступаючи проти “календаря римського нового”, Г. Смотрицький обстоював старий календар, говорячи, насамперед про інтереси “человека бедного, убогого”, “который от працы рук своих и в поте лица мусит ясти хлеб свой, и с тоуж працы и поту мусит досыть чинити и давати пану, что ему роскажут [1]. Звыкл был от предков своих отдавати, што належало богу и што належало пану...”, проте тепер, за новим календарем, він не може ні богу догодити, бо пан не визнає “православного свята” і примушує селянина працювати, а коли прийде “панъское свято”, “рад бы бедный убожество свое работою подпомог, боится пана, мусит лишити, а часом за тыми бедами не толко панского нового свята не памятает, але и своего старого забывает, в чом и богу и пану неправ бывает...” [1]. І все ж селянин, залежний від поміщика, “мусит болшого (бога) опустити, а меншему (тобто, пану, якого він боїться) служити...”. Просвітитель зазначав, що за допомогою унії православних хочуть привести “не в братство і рівну почесть, але в підданство й послухання”, а тому вимагав від оборонців православ’я активних дій [1]. Цей трактат завершується картиною скрутного життя українського народу [1; 8].

Звертаючись до історії, Г. Смотрицький розглядав її не як результат Божого промислу, а як історію діяльності видатних осіб, покликаних працювати над конкретними практичними цілями [11]. Водночас, як представник течії тодішньої реформаційної української думки, він вважав, що здобути земну славу та успіх можна лише тоді,

коли мета діяльності людини буде узгоджуватися з перетвореними у внутрішнє переконання основами християнського морального кодексу, зміцненню православної віри, розвитком вітчизняної культури, захистом свого народу від іноземного поневолення [10]. Герасим Смотрицький підготував шлях Іванові Вишенському та став його передтечею афонського ченця [6].

Пристрасно і патріотично звучать сатирично-викривальні слова Г. Смотрицького, звернені як заклик і застереження до народу: “Повстанте, почувтеся и поднесете очи душ ваших, а обачте с пильностью як спротивник ваш диявол не спит и не толко, як лев рыкаючи, ищет кого пожерти, але явне сами в пашеки ему резными способы многие от крѣви и повинных ваших впадают... роженые братья и сестры” [1]. “Ключ царства небесного” відіграв визначну роль у розвитку українського полемічно-публіцистичного письменства XVI–XVII ст., який є видатним явищем як перший оригінальний трактат полемічно-публіцистичної прози на Україні [7; 9].

Написані з різного приводу названі вище твори Герасима Смотрицького і Максима Грека, незважаючи на релігійне забарвлення, або, вірніше, релігійно-богословський характер в цілому, мають спільні соціально-викривальні моменти, що йдуть від реального життя, від сучасної кожному авторові дійсності [12]. Максим Грек також говорить про “бідних поселян”, “лихвами губительными (монастирського духовенства) беспрестана томящи”, осуджуючи “кровей убогих безщадно испиваючи” вищої духовної особи [1].

Герасим Смотрицький у поезіях релігійно-містичні роздуми поєднує з ренесансно-гуманістичними ідеями [7]. Оспівуючи в такому дусі сильну, активну, творчу особистість, він підпорядковує її ідеї “спільного блага”; прославляючи освітню і культурну діяльність, пріоритетного значення надає не “зовнішньому знанню” (світським наукам), а “внутрішній”, богонатхненній мудрості; розкриваючи внутрішню сутність людини і зосереджуючись на її духовному змісті, усуває зі своєї поезії характерний для ренесансного світогляду пейзаж [4].

Син Смотрицького Мелетій у полемічних творах “Тренос, або плач східної церкви” (“принос”) (1610 р.) і “Верифікація прав ... народу руського” (1621 р.). Смотрицький обстоює гідність, права, звичаї, віру

й культуру українського народу [11; 12]. Вважав самопізнання найважливішим чинником духовного вдосконалення людини, він розуміє його і як засіб пробудження її етнічної і релігійної самосвідомості та волі до захисту своїх прав [7; 10]. Шануватель “преславної громади львівської”, представник ренесансної хвилі Себастьян Кленович у поемі “Roxolania” (Краків, 1584) наводить розлогий (30 рядків) плач-голосіння як зразок ретельного збереження русами “звичаїв предків” [9].

Діяльність Смотрицьких відіграла велику позитивну роль у розвитку освіти й педагогічної думки [12]. Той факт, що протягом більш як 15 років полеміст Герасим Смотрицький був ректором Острозького колегіуму “Руських Афін”, намагався організувати навчально-виховний процес за зразками європейських університетів, а Мелетій брав участь у роботі Острозької друкарні, не полишаючи водночас літературно-полемічної творчості, сприяло розвитку педагогічної теорії і практики [1; 12].

Список використаних джерел та літератури:

1. Ключ царства небесного и наши христианские духовные власти нерушимый узел // Календарь римский новый. – Острог, 1587.
2. Бычков В. В. Византийская эстетика / В. В. Бычков. – М. : Искусство, 1977. – 200 с.
3. Енциклопедія українознавства : у 10-ти т. / голов. ред. В. Кубійович. – Париж ; Нью-Йорк : Молоде життя, 1954–1989.
4. Смотрицький Г. 100 великих українців. – К. : Вид-во “Арій”, 2007. – С. 78-82.
5. Возняк М. Полемічне письменство: [Смотрицький Герасим] / М. Возняк // Возняк М. Історія української літератури : у 2-х кн. – Львів : Світ, 1992. – Кн. 1. – С. 393-399.
6. Українські гуманісти епохи Відродження : [антологія: у 2-х ч.] – К. : Основи, 1995. – Ч. 2. – 432 с.
7. Шевченко В. “Ключ царства небесного” Герасима Смотрицького / В. Шевченко // Людина і світ. – 2004. – № 5. – С. 43-51.
8. Θρηνος το jest Lament jedyney S. powszechney apostolskiey Wschodniey Cerkwie... – Wilno, 1610;
9. Кльонович С. Ф. Роксоланія / Пер. з лат. М. Білика. – К. :

Дніпро, 1987. – 94 с.

10. Листя древнього древа. – Хмельницький, 1996.

11. Θρηνος to iest Lament iedyney S. powszechney apostolskiey Wschodniey Cerkwie... – Wilno, 1610; Apologia. – Львів, 1628; Αντιγραφη (Антиграфи) // Памятники полемической лит-ры, – СПб., 1903.

12. Історія України в особах IX–XVIII ст. – К. : Вид-во “Україна”, 1993.

Н. Ю. Балабуст,
аспірант

(м. Кам'янець-Подільський)

Ю. І. Блажевич,
кандидат історичних наук
(м. Хмельницький)

МІСЦЕ І РОЛЬ ПАРАФІЯЛЬНИХ ДУХОВНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ ПОДІЛЛЯ У ВИРІШЕННІ КАДРОВОЇ ПОЛІТИКИ ЦАРИЗМУ ЩОДО ПІДГОТОВКИ ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ (ДРУГА ПОЛОВИНА ХІХ – ПОЧАТОК ХХ СТ.)

У статті досліджено місце і роль церковнопарафіяльних шкіл в справі підготовки педагогічних кадрів у Подільській губернії в кінці ХІХ – на початку ХХ ст. на основі документальних і архівних матеріалів, публікацій періодичних видань. Розкрито зміст, суть, поняття цього процесу, надано оцінку мети, завдань, форм і методів навчально-виховної роботи в духовно-навчальних закладах, їх організаційної структури, матеріального забезпечення, учнівського контингенту, викладацького складу тощо.

Ключові слова: церковнопарафіяльні школи, церковно-учительські школи, школи грамоти, духовне відомство, Подільська губернія, підготовка вчителів.

Актуальність проблеми та стан її дослідження. В дореволюційний період Російська православна церква мала багатоступеневу систему духовної освіти. Її складовою частиною були церковні школи, які отримали широке розповсюдження в кінці ХІХ ст.

по всій імперії, зокрема й у Подільській губернії. Згідно з “Положенням про церковні школи відомства Православного віросповідання” (1902 р.), вони були розподілені на дві категорії: початкові і вчительські. До першої категорії належали однокласні і двокласні церковнопарафіяльні школи, школи грамоти і недільні школи. До другої – двокласні і церковно-вчительські. Ці категорії шкіл були тісно пов’язані між собою, тому що вчительські навчальні заклади повинні були забезпечувати початкові школи педагогічними кадрами. Церковно-вчительські школи були, на противагу двокласним школам, духовними педагогічними навчальними закладами вищого типу і призначались для підготовки вчителів і вчительок для початкових училищ всіх розрядів.

Висвітленню зазначеної проблеми частково приділяли увагу українські і російські дослідники В. Величкіна, П. Жильцов, М. Поліщук, І. Сесак, О. Кошолуп, А. Святненко, М. Лещенко, В. Коваль, Л. Бадья, Т. Столярчук, Г. Окушова, В. Сергєєнкова, Т. Єрмоїна, М. Гончаров, Е. Манукян та інші.

Метою статті є спроба детального аналізу і висвітлення зазначеної проблеми щодо місця і ролі церковнопарафіяльних шкіл в справі підготовки педагогічних кадрів у Подільській губернії в кінці XIX – на початку XX ст. Однак, незважаючи на увагу вчених до окресленої проблеми, вона, на наш погляд, ще досліджена недостатньо.

Виклад основного матеріалу. Незважаючи на позитивні тенденції в розвитку системи освіти Російської імперії, зокрема й Правобережної України і Поділля, все ж становище в цій галузі залишалося вкрай важким. Особливо критичною вона була в сільській місцевості, адже феодално-кріпосницькі пережитки та недосконалість реформаційної політики царського уряду стояли на перешкоді вирішення проблеми освітньої сфери. Необхідно також зазначити, що до 80-х років XIX ст. церковнопарафіяльні школи перебували під опікою і контролем місцевих духовних відомств, які фактично приділяли мало уваги цим навчальним закладам. Так, наприклад, у 1840 р. на Поділлі діяло лише 46 парафіяльних народних шкіл, в яких навчалось всього 246 учнів [1, с. 37]. Тільки в середині XIX ст., коли розпочалася реформа православних повітових і парафіяльних навчальних закладах, ситуація змінилася на краще. Сприяли цьому, насамперед, ліквідація кріпацтва,

зростання освітнього та матеріального рівня духовництва, розвиток капіталістичних виробничих відносин тощо. Так, наприклад, в кінці 1861 р. в Подільській губернії вже нараховувалось 1241 початкових навчальних закладів при парафіяльних церквах, в яких навчалось 18,8 тис. хлопчиків і 4,3 тис. дівчаток [2, арк. 109-112]. Звичайно це було зовсім недостатньо для такої великої території і кількості мешканців губернії, хоча до кінця 60-х років XIX ст. таких шкіл нараховувалося біля 1,3 тис. одиниць. Однак 26 травня 1869 р. було видано положення про початкові училища міністерства народної освіти в Південно-Західному краї, тобто в Київській, Подільській і Волинській губернії [3, ст. 4-11]. Згідно з цим положенням на цих територіях розпочався процес перетворення кращих церковних шкіл у міністерські народні училища, а решта навчальних закладів почали поступово занепадати, що привело до значного їх зменшення. Так, наприклад, у 1881 р. таких шкіл залишилося біля 600 замість 1300. Їх кількість зростала дуже повільно і на початок 1884 р. склала лише 756 церковних шкіл [4, с. 1037].

Внаслідок освітньої реформи 1884 р. та “Правил про церковнопарафіяльні школи” розпочався новий етап у розвитку народної освіти. В Подільській губернії на початку XX ст. вже нараховувалось 1754 початкові школи, із них 13 були двохкласними з п’ятирічним терміном навчання, 1313 – однокласних із трьохрічним терміном навчання і 428 шкіл грамоти із дворічним терміном навчання. У 1904 – 1905 навчальному році в церковних школах навчалось 90,3 тис. дітей обох статей, із них православних – 84,5 тис., католиків – 4,2 тис., протестантів – 19, старообрядців – 110, євреїв – 569 і дітей інших віросповідань – 5 [4, с. 1038-1039].

В церковно-вчительській школі на основі вступних екзаменів приймали юнаків і дівчат віком від 15 до 17 років, які вже мали за плечима двохкласну школу. Термін навчання складав три роки. В церковно-вчительській школі викладали церковні і загальноосвітні предмети: Закон Божий, церковну історію, церковні співи з навчанням диригування і музиці, церковнослов’янську мову, російську мову, словесність і історію літератури, загальну і російську історію, загальну і російську географію, математику (арифметику, основи геометрії і землеробства), природознавство, креслення і малювання, гігієну.

Засвоєння азів професіональної педагогічної діяльності здійснювалось шляхом вивчення основ дидактики і педагогіки. Педагогічну практику майбутні вчителі проходили в церковнопарафіяльних школах, які відкривались при церковно-вчительських школах. Водночас необхідно зазначити, що також діяли додаткові факультативні курси іконописання, ремесла, рукоділля, сільського господарства тощо. Вихованцям, які закінчували такі вищі вчительські школи на “відмінно”, видавались атестати, а іншим – свідоцтва, що давало право на звання вчителя або вчительки початкового училища [5, с. 201-211].

Очолював церковно-вчительську школу завідуючий, який ніс повну відповідальність за облаштування і порядок в навчальному закладі, забезпечення навчально-виховного процесу всім необхідним. Всі інші церковно-шкільні питання вирішувались Радою школи, яка складалася із голови (завідувача школою) та штатних учителів. На засіданнях Ради з правом голосу також могли брати участь попечитель закладу, лікар (у винятках коли розглядались питання фізичного виховання учнів, гігієни і санітарного стану школи), а також законовчитель, вчителі церковнопарафіяльної школи і позаштатні педагоги, які вели факультативні курси. Рада збиралася двічі на місяць при наявності не менше трьох членів цього органу [6, с. 385-391]. При церковно-вчительських школах були гуртожитки, в яких проживали вихованці закладів за певну плату. Учні з найбідніших сімей отримували державну стипендію, однак за це повинні були відпрацювати вчителями в початкових школах не менше п’яти років. Таким чином на початку XX ст. в Подільській губернії діяло 13 учительських шкіл (12 чоловічих і 1 жіноча), які готували педагогів для початкових шкіл єпархії. Як вже зазначалося, ці навчальні заклади поділялися на дві категорії: а) 12 шкіл двокласних, які готували частину вчителів для шкіл грамоти, а інших – для вступу в учительські школи; б) одна церковно-вчительська школа, що відкрилася в 1902 р. у Вінниці, яка готувала педагогів для однокласних і двокласних церковнопарафіяльних шкіл, а тих, хто закінчував з відзнакою, направляли на роботу до двохкласних шкіл [4, с. 1042].

У Вінницькій церковно-вчительській школі в 1904–1905 навчальному році навчалось 69 учнів, зокрема 63 з них були вихідцями із бідних селянських сімей. Бажаючих навчатися було

набагато більше, однак шкільне приміщення було невеликим. Перший випуск відбувся в 1905 р., школу закінчили 18 вихованців. Вчительський контингент складався із 12 осіб, які всі мали вищу освіту, окрім викладачів музики і співів [4, с. 1042]. На жаль, архівні матеріали щодо цієї церковно-вчительської школи майже не збереглися, однак деякі епізодичні дані можна знайти у фондах №№189, 190, 284, 349 державного Вінницького обласного архіву. Відомо, що після закінчення цього закладу, вихованці, які успішно склали іспит із Закону Божого, церковнослов'янської і російської мов та арифметики, набували звання вчителя і отримували відповідне свідоцтво [7, с. 185-190]. У часописі “Православная Подолія” за 1907 р. наведена таблиця з якої ми дізнаємося, що у Вінницькій церковно-вчительській школі у 1905–1906 навчальному році було 77 вихованців, із них в молодшому відділенні – 32 особи, в середньому – 15, в старшому – 30 учнів. В шкільній бібліотеці нараховувалося 2112 книг для позакласного читання. Загальна сума витрат на утримання навчального закладу щорічно складала 12,4 тис. рублів [8, с. 576-577].

Якщо двокласні і церковно-вчительські школи були загалом забезпечені приміщеннями та необхідним обладнанням, то звичайні церковнопарафіяльні навчальні заклади тулилися з різних пристосованих будівлях (селянських хатах, при церковних комірчинах тощо). Так, наприклад, у 1904 р. в Подільській губернії 363 школи не мали відповідних приміщень, а 233 школи, зокрема й 170 шкіл грамоти, мали притулок у винайманих або напіврозвалених кімнатах. Водночас, необхідно зазначити, що на початку ХХ ст. дещо поліпшилась ситуація щодо забезпечення вищезазначених духовних навчальних закладів навчальними підручниками, картами, посібниками, зошитами та іншим письмовим та наочним приладдям. Для цього в єпархії були створені 12 складів шкільного приладдя, по одному на повіт [4, с. 1040].

Варто також зазначити, що Подільська православна єпархія більш конкретно стала займатись питаннями створення бібліотек при церковних школах і забезпечення їх необхідною навчальною і художньою літературою. В 1904 р., наприклад, в 1459 бібліотеках було біля 213 тис. книг і брошур найрізноманітнішого змісту. Щорічно на вищезазначені цілі в єпархії витрачалось 40–50 тис. рублів [4, с. 1041].

Як вже зазначалось, підготовкою вчительських кадрів для

початкових шкіл в Подільській губернії займалося 13 двокласних шкіл, які знаходились в різних повітах краю. Перші двокласні школи на Подоліі були відкриті в єпархії в 1896 р. серед них – Чорнокозинецька (Кам'янецький повіт, в 1905 р. – 70 учнів), Чуковська (Брацлавський повіт, 92), Сутиська (Вінницький повіт, 59), Велико-Мечетнянська (Балтський повіт, 72), Чернятинська (Літинський повіт, 78), Жванчиківська (Ушицький повіт, 64) і Степашська (Гайсинський повіт, 75). Пізніше відкрилися такі ж навчальні заклади в с. Жолобах Ямпільського повіту (у 1905 р. – 65 осіб), у містечках Ольгопіль (42) і Немирів (68), в с. Майдан-Курилівський Літинського повіту (54), в містечку Меджибіж Летичівського повіту (52) [8, с. 577]. Зрозуміло, що такої кількості майбутніх педагогів для 2045 церковних шкіл (1909 р.) зовсім недостатньо, адже в них навчалось 95,6 тис. осіб [9, с. 6-7,10-11]. Губернські цивільні і церковні власті неодноразово звертались до Св. Синоду РПЦ з проханням відкрити ще декілька церковно-вчительських і двокласних шкіл з метою підготовки більшої кількості педагогічних працівників, поліпшення їх соціального і матеріального становища. На жаль, в зв'язку з революційними подіями 1905-1907 рр., першою світовою війною тощо, ці прохання не знайшли підтримки у верхах. Водночас, незважаючи на дефіцит фінансових і матеріальних ресурсів, всі учительські і двокласні школи були забезпечені відповідними приміщеннями, колективам навчальних закладів виділялись земельні ділянки від 2 до 10 десятин, для учнів діяли шкільні інтернати, які, як і класні кімнати, були обладнані всім необхідним, а також господарським інвентарем. В 1904 р., наприклад, на потреби таких шкіл у Подільській губернії витрачено майже 70,0 тис. рублів [4, с. 1043]. Однак, щоб підняти грамотність населення краю (а в планах було відкриття ще 3,0 тис. церковних шкіл), необхідно було насамперед збільшити кількість вчительських семінарій і вищезазначених типів навчальних закладів. Як вже зазначалось, цим намірам не судилось здійснитись.

Важливим питанням у вирішенні проблеми освітньої сфери Подільського регіону було соціально-економічне становище вчителів, їх освітнього рівня, правового статусу, професійної та громадсько-політичної діяльності педагогів в тогочасних непростих умовах. Щодо зарплати, то міністерських училищ Поділля одержували, в основному,

від 300 руб. до 360 руб., тоді як зарплата вчителів церковнопарафіяльних шкіл була значно меншою. Мізерна зарплата не давала можливості прохарчувати вчительську сім'ю, винайняти нормальну квартиру, поповнювати власну бібліотеку, дати відповідну освіту своїм дітям. Нестатки і злидні зумовлювали систематичне недоїдання, хвороби, психологічні стреси тощо. Безрадісною була і старість народного вчителя і мізерна пенсія. До важкого матеріального становища педагогів додавалося ще й політичне безправ'я: вони залежали від багатьох представників влади, за ними пильно стежило шкільне керівництво, інспектори, представники сільської, повітової влади і поліція, а також священики, попечителі шкіл. Щоб одержати роботу в школі, разом з учительським посвідченням необхідно було надати шкільній адміністрації довідку про політичну благонадійність. Шкільне керівництво могло перевести його за найменшу провину в інший населений пункт. Робота вчителя також обмежувалась жорсткими рамками, визначеними навчальною програмою і планами [10, с. 100].

Висновки. Таким чином, як показує вивчення історії підготовки педагогічних кадрів для навчальних закладів Поділля, царський уряд мало турбувався про належну підготовку вчителів та організацію системи народної освіти в імперії, зокрема й на Поділлі. Царизм гальмував розвиток спеціальної мережі педагогічних закладів і надавав перевагу більше дешевим способам підготовки вчителів (педкурси, двокласні школи, педагогічний екстернат, педагогічні класи тощо).

Водночас необхідно зазначити, що вчителі шкіл були часто чи не єдиними представниками інтелігенції на селі, вони займалися навчанням та вихованням підростаючого покоління, сіяли в душах і серцях школярів любов до свободи, прагнення до боротьби за суспільний прогрес, за краще майбутнє. Тому, на наш погляд, необхідно продовжити наукові розробки в цьому напрямку, звернути увагу на дослідження питань організації виховної та позашкільної роботи народних учителів, формування патріотів і громадян, які зможуть змінити суспільний устрій, добитися кращого життя.

Матеріали цієї статті можна використовувати в курсах історії педагогіки, історії України, історії української культури, краєзнавства, у виховних заходах, в роботі шкільних і студентських наукових гуртків,

МАН.

Список використаних джерел та літератури:

1. Смолінський В. І. Церква на Поділлі: від найдавніших часів до наших днів. Хроніка подій. Коментарі / В. І. Смолінський. – Кам'янець-Подільський : Абетка – НОВА, 2002. – 116 с.
2. ДАХМО. – Ф. 315. – Оп. 1. – Спр. 4759. – 158 арк.
3. Благовидов Ф. Деятельность руського духовенства в отношении к народному образованию в царствование Александра II / Ф. Благовидов. – Казань : “КГУ”, 1891. – 374 с.
4. Церковно-школьное дело в Подольской епархии // Подольские епархиальные ведомости. – 1905. – № 43. – Ч. неофициальная.
5. Положение о церковных школах ведомства Православного исповедания // ПСЗРИ. Собр. 3. Т. XXII. Отделение 1. – СПб. : Государст. тип., 1904. – 1161 с.
6. Церковные ведомости. – СПб. : Синодальная тип., 1907. – № 4.
7. Проект положення о двухклассных церковно-учительских школах Киевской епархии, утвержденной постановлением Епархиального училищного совета 18 декабря 1887 года // Подольские епархиальные ведомости. – 1889. – № 16.
8. Ведомость Подольского училищного совета к отчету о церковных школах за 1905–1906 г. Таблица III. Учительские школы // Православная Подолія. – 1907. – № 27.
9. Статистические сведения о церковных школах Российской империи со времени издания высочайше утвержденных 13-го июля 1884 года правил о школах церковно-приходских. – С.-Петербург : Синод. тип., 1909. – 148 с.
10. Сесак І. В. Освіта на Поділлі : У 2-х ч. / І. В. Сесак, Г. Д. Мітін // Кам'янець-Подільський : наук.-видавн. відділ Кам'янець-Подільського педінституту, 1996. – Ч. 1: Початкові школи Поділля у другій половинні ХІХ с. на початку ХХ ст. – 152 с.

С. В. Білошицький,
доктор політичних наук, доцент
(м. Київ)

ЗАХІДНА ДЕМОКРАТІЯ І РОСІЙСЬКА ПАТРІАРХАЛЬНІСТЬ: РЕЛІГІЙНІ КОРІННЯ, ПОЛІТИЧНІ ТРАДИЦІЇ, СОЦІОКУЛЬТУРНІ НАСЛІДКИ

Сучасна західна (ліберальна) демократія як вчення та політична практика стала результатом розвитку в першу чергу європейської культури, що вкоренилася не лише в Європі, а й у Північній Америці, Австралії та ряді островів Океанії. Решта світових культур в окремі історичні періоди демонстрували інтерес до питань демократії і, меншою мірою, лібералізації, проте у політичній практиці тяжіли до авторитарних або диктаторських політичних режимів.

Природно напрошується питання: наскільки універсальними є цінності ліберальної демократії? Чи приречені вони залишатися завоюваннями лише західного світу або мають перспективу бути прийнятими і незахідними суспільствами? Зокрема російським, культура якого значною мірою ґрунтується на патріархальній православній традиції.

Безумовно, домінуючою в міжцивілізаційному діалозі між Заходом і Росією останнім часом виступає західна (західно-християнська) цивілізація. С. Хантінгтон підкреслює, що західна цивілізація є єдиною цивілізацією, яка визначає себе за допомогою компаса, а не за назвою якого-небудь народу, релігії або географічного регіону. Така ідентифікація вириває цю цивілізацію з її історичного, географічного і культурного контексту. Історично західна цивілізація є європейською цивілізацією. У сучасну еру західна цивілізація стала євро-американською, або північноамериканською, цивілізацією [1, с. 58-59]. Саме Заходу належить переважна більшість сучасних ініціатив у сфері модернізації існуючої світосистеми. Цим обставинам сприяє унікальне сполучення базових ціннісних характеристик західного світу.

Західна цивілізація, вважає С. Переслегін, має наступні парадигмальні цінності: розвиток – людина (свобода) – розум

(пізнання) – багатство. “Ця цивілізація становить основу Ойкумени, вона зосередила у своїх руках більше половини накопичених людством ресурсів та відіграє провідну роль у більшості міжнародних організацій” [2, с. 104]. Спільним у представників західної цивілізації, на думку А. Уткіна, є менталітет, заснований на раціоналізмі, індивідуалізмі, заповзятливості. Прояву спільних цивілізаційних рис сприяє єдине політичне кредо – приватна власність і приватне підприємництво, спільне юридичне підґрунтя – рівність усіх перед законом, спільні етичні уявлення, засновані на християнській етиці. Англійська мова скріпила цю спільність, перетворившись неофіційно на мову міжнаціонального спілкування [3, с. 36].

Відмінними рисами представників західної цивілізації О. Зінов’єв вважає: підвищену схильність до індивідуалізму, високий інтелектуальний і творчий рівень, винахідливість, практицизм, діловитість, розважливість, конкурентоспроможність, авантюристичність, допитливість, емоційну черствість, марнославство, підвищене почуття власної гідності, почуття переваги над іншими народами, високий рівень самодисципліни та самоорганізації, прагнення керувати іншими і здатність до цього, здатність приховувати почуття, схильність до театральності, готовність виступити в ролі завойовників та колонізаторів [4, с. 330].

На думку С. Хантінгтона, головна відмінність західної цивілізації від інших полягає у низці унікальних принципів, що викристалізувалися у ході багатовікового становлення європейської культури. До них відносяться: 1. Класична спадщина (грецька філософія і раціоналізм, римське право, латинська мова і християнство). 2. Західне християнство (католицизм і протестантизм). 3. Європейські мови. 4. Поділ духовної та світської влади. 5. Верховенство закону. 6. Соціальний плюралізм і громадянське суспільство. 7. Представницькі органи. 8. Індивідуалізм [5].

На думку В. Іноземцева та К. Кузнецової, особливостями західної цивілізації, що дозволили їй прийти до встановлення ліберальної демократії, стали наступні обставини її соціального буття: 1. Визнання людини якщо не рівною божеству, то в принципі здатною досягти божественної досконалості. 2. Визнання, що права людини первинні порівняно з волею родини, клану, касты. 3. Слідування принципу

рівності всіх людей – спочатку в рамках певного стану, класу, а потім і в суспільстві в цілому. 4. Створення політичної системи, що втілила у собі зазначені вище підходи [6, с. 459].

Для західної цивілізації, зауважує Дж. Франкл, важливішим за все є уявлення про демократію, монотеїзм та акцент на раціональному знанні. Він стверджує, що витoki західної цивілізації виявляються у сполученні монотеїзму та грецької філософії. “Їх нерідко запеклі зіткнення в битві за панування над розумом людей породили величезну кількість ідей щодо сенсу і цілі життя, підкорення людини божественній волі та її свободи реалізовувати свій вроджений інтелектуальний потенціал, стверджуючи пріоритет волі над підкоренням” [7, с. 6].

Реформація і Контрреформація струснули західне суспільство і призвели в результаті до появи протестантизму, який відкинув індульгенцію, чистилище і “богонатхненність” самого Символу віри. Саме для цього періоду характерне звернення до особистої совісті людини. Порятунк душі не має потреби в посередництві католицької церкви. Ця спрощена конфесіональна модель відкрила шлях вимогам буржуазно-демократичних свобод та розвитку індивідуалізму. Протестантизм став ідейною зброєю і прапором перших буржуазних революцій. Вершиною битви за свободу стала Велика англійська революція, політичні принципи якої стали важливим надбанням західної цивілізації [8]. Протестантська культура, наполягає С. Хантінгтон, перетворила американців на запекліших індивідуалістів, з якими не зрівняється жодна нація у світі [9, с. 120].

Протестантизм, відзначає С. Удовик, став базуватися лише на Біблії, що призвело до потужного сплеску творчої активності, величезного потоку герменевтичної літератури, появи ліберальної і діалектичної теології та робіт М. Вебера, який зв’язав релігійно обґрунтовані протестантизмом ощадливість, розважливість, відкладене споживання, націленість на накопичення багатства з новим типом особистості капіталістичної епохи. Особистості, яка продовжувала себе відчувати центром світобудови [10, с. 51]. В. Дергачов підкреслює: “Протестантська етика переносить центр ваги з небес на землю, із трансцендентного в реальний іманентний світ. У результаті основна духовна мета “порятунку” перетворилася на проблему світської етики й

політичної економії. У протестантських традиціях повага до закону є вищою за емоції, почуття любові до ближнього... Протестантизм – це своєрідна вільна духовна зона між людиною і Богом, “плавильний казан” індивідуалізму й абсолютизації прав людини” [11, с. 212-213].

Важливою особливістю західної цивілізації є й її готовність вдаватися до насилля для відстоювання своїх інтересів. При освоєнні нових американських територій європейськими колонізаторами, що супроводжувалося винищенням індіанців, кривавими сутичками між різними сімейними кланами, громадами або просто різного роду авантюристами, насилля, зауважує О. Яковлев, ствердилося як “крайній прояв буржуазно-індивідуалістичної моралі, як основа права сильного, як спосіб ствердження західного способу життя”. У політичному житті було впроваджено такий бузувірський механізм інституціоналізованого насилля, як віджілантизм, найвідоміші прояви якого – “суд Лінча” та ку-клукс-клан [12, с. 117].

Унікальність західної цивілізації, підкреслює В. Пфафф, полягає у тому, що ніхто і ніколи не насаджував Заходу чужі йому ідеї. Тому Захід почуватися в сучасному світі цілком комфортно. “Сучасний світ був створений Заходом, і він належить йому”. Проте Захід намагається нав’язати всім іншим не тільки чужі ідеї, а й ідеї, що суперечать основоположним цінностям і уявленням незахідних суспільств і руйнують їх [13]. Представники західної цивілізації, стверджує А. Уткін, намагаються за образом та подобою своєю сформувати певний кодекс “прогресивної загальнолюдської цивілізації”, який обіцяє стороні, що його прийняла, подібність до західного світу і, відповідно, економічний і цивілізаційний успіх. Прикладом такої кодифікації є створення своєрідних нових десяти заповідей: 1. Орієнтація не на минуле, а на майбутнє. 2. Робота та досягнення є умовами хорошого життя. 3. Ощадливість як основа для інвестицій. 4. Освіта як ключ до прогресу. 5. Особисті чесноти (а не система сімейно-кланових зв’язків) як ключ до просування соціальними сходами. 6. Довіра до людей за межами сімейно-кланового кола. 7. Суворий суспільно-етичний код. 8. Справедливість і правила “чесної гри” по відношенню до всіх оточуючих. 9. Горизонтальна (на противагу вертикальній) побудова системи влади. 10. Секуляризм [14, с. 463]. При цьому, підкреслює С. Хантінгтон, Захід завойовує світ

не стільки через перевагу своїх ідей, цінностей або релігії (в яку було обернено лише невелику кількість представників інших цивілізацій), скільки перевагою у застосуванні організованого насилля, чого жителі не Заходу ніколи не забудуть [1, с. 66].

Західна цивілізація перебуває в тісному історико-культурному діалозі й суперництві зі східно-православною цивілізацією, яка у свій час знаходилась під сильним формоутворюючим впливом Константинопольської християнської церкви. Останніми десятиліттями коректніше говорити про російську (руську) цивілізацію, підкреслюючи, що саме Росія та російський народ більшою мірою претендують на правонаступництво традицій особливої історичної місії православ'я.

Російська цивілізація, відстоюючи ідею власної винятковості, намагається позиціонуватися як рівновіддалена від західних і східних традицій. О. Дугін наполягає: “Культурно-історично сутність Росії, її духовне самовизначення, її “ідентичність”, безумовно визначаються формулою “ані Схід, ані Захід”... Росія духовно є чимось Третім, чимось самостійним і особливим, що не має вираження ані в термінах Сходу, ані в термінах Заходу. На цьому рівні найвищим інтересом Росії є збереження за всяку ціну її унікальності, відстоювання її самобутності перед викликом культури Заходу і традиції Сходу. Це не означає повного ізоляціонізму, але все-таки обмежує спектр можливих запозичень” [15, с. 167]. “Із Заходом, – уточнює російський дипломат М. Демурін, – нас об'єднує спільне християнське коріння, зі Сходом – глибинне неприйняття лібералізму” [16]. А на думку С. Переслегіна, історично склалося так, що Росія виконує роль “цивілізацій-перекладача”, транслуючи сенси між Сходом і Заходом. “Таким є її місце в загальносвітовому розподілі праці” [2, с. 125].

Російська цивілізація відрізняється глибоким консерватизмом своїх культурних, побутових і політичних традицій. При всій своїй горезвісній непередбачуваності, констатує Р. Пайпс, Росія – надзвичайно консервативна країна: її менталітет і звичаї змінюються дуже повільно, якщо взагалі змінюються, незалежно від того, який режим знаходиться при владі [17]. “Російська цивілізація, – відзначає Д. Биков, – унікальний досвід самозбереження всупереч усьому, ось чому вона настільки архаїчна як на погляд окремого ліберала: тут із

шістнадцятого століття все більш-менш таке, як і раніше, і жодні науково-технічні прориви не додадуть російському бунту цивілізованих рис, а з феодального суспільства не зроблять індустріальне...” [18].

На думку Р. Пайпса, одна з причин, чому Росія тяжіє до самодержавства, пов'язана з важливим історичним стереотипом і психологічним комплексом. Будучи великою країною, вона мала неспокійні кордони та боялась іноземного вторгнення. Така нестабільність вимагала централізованої влади, а збройна експансія держави створила строкату етнічну мозаїку, що лише підсилювало прагнення влади до повного контролю над ситуацією в країні. Крім того, два з половиною сторіччя монгольського ярма не сприяли зародженню самоврядування, політичного плюралізму і традицій толерантності [19]. Важливим антиліберальним фактором самоствердження російської цивілізації, вважає американський суспільствознавець, є яскраво виражений “імперський синдром” [20].

М. Фрідріх підкреслює: “росіянин здатний багато чого витримати – бідність, голод, холод, ізоляцію, самотність, він здатний приносити себе в жертву, умирати. Чого не може стерпіти більшість росіян, так це відчуття незначущості своєї країни у світі. Росіяни прагнуть жити лише у світовій державі. Хочуть, щоб про них говорили з острахом, щоб Росія володіла військовою могутністю і творила “велику” історію” [21]. Цю особливість національного характеру в свій час довелося враховувати і керівництву СРСР, зауважує Е. Радзинський: “Сталін намагався, щоб люди почувалися переможцями... Вони перемогли царизм і монархістів... через дві-три п'ятирічки вони доженуть і переженуть увесь світ... Сталін не даремно навчався в семінарії та говорив, що Росії потрібен Бог і цар. Він дав країні нову релігію: азійський марксизм. Як і має бути в середньовічній релігії, інакомислення прирівнювалося до ересі й нещадно каралося смертю” [22].

Західній “культурі розуму”, стверджує В. Дергачов, у Росії протистоїть ірраціональна “культура серця”. Він вважає: саме православне християнство відповідальне за формування масової свідомості, досить сприйнятливої до підпорядкування владі, інфантильності в питаннях прав людини та вірою в дива: гарний

керівник (батько рідний, геніальний вождь), диво-техніка, диво-партія, диво-рішення і т. д. На думку культуролога, у російської цивілізації важливою перешкодою на шляху до ліберальної демократії є та обставина, що православний світ не знав ані Ренесансу, ані Реформації, ані епохи гуманізму. Православна церква не має досвіду існування в умовах демократії, застигла у своєму візантійському вигляді [11, с. 213, с. 236].

Р. Пайпс наполягає: “російська політична традиція має міцну антиліберальну, патріархальну та монархічну основу. До 1991 р. Росія у своїй історії лише двічі відходила від автократії: на початку XVII ст. і ще раз – в 1917 р. І в обох випадках крах самодержавства призводив не до створення ліберального режиму, а до анархії, у результаті якої відбувалося відновлення абсолютизму. Аналогічний процес спостерігається і в посткомуністичній Росії” [23].

Російська цивілізація з підозрою сприймає західне тлумачення індивідуалізму як основи вільного суспільства. Представники російської цивілізації, відзначає М. Бердяєв, на відміну від західних сусідів найбільш схильні до колективних переживань дійсності, а на відміну від своїх східних сусідів віддають перевагу не сімейним формам колективізму, а груповим (комюнитарним) [24, с. 253-254]. Як точно виявляє А. Камю, “в Росії існує свобода колективна, “тотальна”, але не особиста” [25, с. 475].

Більшість експертів з Росії (на відміну від публічних західних політиків) виражають скепсис щодо перспектив у цій країні ліберально-демократичних практик. Колишній посол Великобританії в Росії Р. Лайн зауважує: “Ментальність росіян, яка частково уходить коріннями в православ’я, є глибоко консервативною. Демократія їх не приваблює” [26]. Росія, стверджує О. Арін, ніколи не “проковтне” капіталізм західного зразка, в Росії ніколи не буде ані демократії, ані ринку, знову ж таки в західному розумінні [27, с. 118]. На думку ж Р. Пайпса, авторитарна Росія в економічній сфері теоретично спроможна наблизитися до західних стандартів та вийти на прийнятний рівень співробітництва. Проте у питаннях політичних американський суспільствознавець не виявляє в перспективі прийняття Росією стандартів ліберальної демократії [28]. Відомий американський конгресмен Д. Саймс складності лібералізації посткомуністичної Росії

вбачає в тому, що існуючому авторитарному політичному режиму “єдину життєздатну опозицію в країні становлять націоналісти й комуністи”, у той час як ліберальні партії не мають широкої підтримки в суспільстві [29]. У свою чергу О. Зінов’єв стверджує, що на відміну від західної цивілізації в Росії значно менший прошарок людей, виконуючих лідерську та системоутворюючу функцію. На його думку, якщо в США не більше 10% “справді дієздатного населення”, що утворює достатню ресурсну базу для представницьких органів влади, то в Росії не більше 1% людей “здатні тягти цивілізацію”, і цього недостатньо для запуску демократичного процесу [30, с. 117].

Викладені вище факти дозволяють зробити наступні висновки та припущення:

– Ліберальна демократія як учення та політична практика стала результатом розвитку в першу чергу західної культури у її модерновій протестантській інтерпретації.

– Російська цивілізація, соціокультурна традиція якої спирається на патріархальне православ’я, у політичній практиці тяжіє до авторитарних або диктаторських політичних режимів.

– Наявні відмінності між типами релігійної свідомості, базовими суспільними цінностями, політико-владними традиціями та національними менталітетами Заходу і Росії позначають різновекторні напрями подальшої еволюції цих цивілізацій.

Список використаних джерел та літератури:

1. Хантингтон С. Столкновение цивилизаций / С. Хантингтон ; пер. с англ. Т. Велимеева, Ю. Новикова. – М. : ООО “Изд-во АСТ”, 2003. – 603 с.
2. Переслегин С. Б. Самоучитель игры на мировой шахматной доске / С. Б. Переслегин. – М. : АСТ; СПб. : Terra Fantastica, 2006. – 619 с.
3. Уткин А. И. Вызов Запада и ответ России / А. И. Уткин. – М. : Изд-во Эксмо, 2003. – 608 с.
4. Зиновьев А. А. Фактор понимания / А. А. Зиновьев. – М. : Алгоритм, Эксмо, 2006. – 528 с.
5. Хантингтон Сэмюэл Ф. Запад: уникальность, а не универсальность [Електронний ресурс] / Сэмюэл Ф. Хантингтон. –

Режим доступу : Сайт “Фонд ліберальна місія”. – <http://www.liberal.ru/article.asp?Num=44>, вільний. – Назва з титул. екрану.

6. Иноземцев В. Л. Глобальный конфликт ххi века размышления об истоках и перспективах межкультурных противоречий / В. Л. Иноземцев, Е. С. Кузнецова // На рубеже эпох. Экономические тенденции и их неэкономические следствия / В. Л. Иноземцев. – М. : ЗАО Изд-во “Экономика”, 2003. – С. 455–475.

7. Франкл Дж. Цивилизация: утопия и трагедия / Дж. Франкл ; пер. с англ. А. Г. Вронской. – М. : АСТ; Астрель, 2007. – 254 с.

8. Krauthammer Charles. Abu Ghraib as Symbol / Charles Krauthammer // The Washington Post. – 2004. – 6 May.

9. Хантингтон С. Кто мы? Вызовы американской национальной идентичности / С. Хантингтон ; пер. с англ. А. Башкирова. – М. : ООО Изд-во “АСТ”; ООО “Транзиткнига”, 2004. – 635 с.

10. Удовик С. Л. Глобализация: семиотические подходы / С. Л. Удовик. – М. : “Рефл-бук”; К. : “Ваклер”, 2002. – 480 с.

11. Дергачев В. А. Цивилизационная геополитика (Геофилософия) : учеб. [для вузов] / В. А. Дергачев. – К. : ВИРА-Р, 2004. – 672 с.

12. Яковлев А. Н. От Трумэна до Рейгана. Доктрины и реальности ядерного века / А. Н. Яковлев. – М. : “Мол. гвардия”, 1985. – 416 с.

13. Пфафф Уильям. Традиционная культура наносит ответный удар [Электронный ресурс] / Уильям Пфафф // The International Herald Tribune. – 2005. – 21 July. – Режим доступу : Сайт ИноСМИ.Ru. – <http://www.inosmi.ru/print/221099.html>, вільний. – Назва з титул. екрану.

14. Уткин А. И. Мировой порядок ХХI века / А. И. Уткин. – М. : Изд-во Эксмо, 2002. – 512 с.

15. Дугин А. Основы геополитики. Геополитическое будущее России. Мыслить Пространством / А. Дугин. – [4-е изд.]. – М. : “АРКТОГЕЯ-центр”, 2000. – 928 с.

16. Демурин М. В. Конфликт цивилизаций: исчезновение или возрождение России? [Электронный ресурс] / М. В. Демурин // Россия в глобальной политике. – 2006. – Сент.-окт. (№ 5). – Режим доступу : http://www.globalaffairs.ru/number/n_7416, вільний. – Назва з титул. екрану.

17. Пайпс Ричард. Бегство от свободы: что думают, и чего хотят россияне [Электронный ресурс] / Ричард Пайпс // Foreign Affairs. – 2004. – 1 June. – Режим доступа : Сайт ИноСМИ.Ru. – <http://www.inosmi.ru/print/210029.html>, вільний. – Назва з титул. екрану.
18. Быков Дмитрий. Мифы о России. С головой, повернутой назад / Дмитрий Быков // Зеркало Недели. – 2007. – 30 июня.
19. Пайпс Ричард. Об истоках российского тоталитаризма [Электронный ресурс] / Ричард Пайпс // The New York Sun. – 2006. – 12 January. – Режим доступа : Сайт ИноСМИ.Ru. – <http://www.inosmi.ru/print/224786.html>, вільний. – Назва з титул. екрану.
20. Пайпс Ричард. Россия на пороге XXI века [Электронный ресурс] / Ричард Пайпс // Rzeczpospolita. – 2008. – 14 March. – Режим доступа : Сайт ИноСМИ.Ru. – <http://www.inosmi.ru/print/240222.html>, вільний. – Назва з титул. екрану.
21. Fridrich Milan. О nepochopitelne ruske dusi / Milan Fridrich // Centrum. – 2006. – 31 července.
22. Радзинский Эдвард. Что такое российская цивилизация? [Электронный ресурс] / Эдвард Радзинский // The Wall Street Journal. – 2006. – 12 July. – Режим доступа : Сайт ИноСМИ.Ru. – <http://www.inosmi.ru/print/228729.html>, вільний. – Назва з титул. екрану.
23. Pipes Richard. Why the Bear Growls / Richard Pipes // The Wall Street Journal. – 2006. – 1 March.
24. Бердяев Н. А. Самопознание (Опыт философской автобиографии) / Н. А. Бердяев. – М. : “Книга”, 1991. – 448 с.
25. Камю А. Записные книжки / А. Камю // Творчество и свобода : сб. / А. Камю ; [пер. с фр., сост. и пред. К. Долгова; коммент. С. Зенкина]. – М. : Радуга, 1990. – С. 193–555.
26. Лайн Родерик, сэр. Россия и Запад: конфронтация неизбежна? [Электронный ресурс] / сэр Родерик Лайн // Россия в глобальной политике. – 2007. – Нояб.-дек. (№ 6). – Режим доступа : http://www.globalaffairs.ru/number/n_9972, вільний. – Назва з титул. екрану.
27. Арин О. А. (Алиев Р. Ш.) Мир без России / О. А. Арин (Алиев Р. Ш.). – М. : Изд-во Эксмо, 2002. – 480 с.
28. Пайпс Ричард. Путин возвращается к царским временам [Электронный ресурс] / Ричард Пайпс // Gazeta Wyborcza. – 2006. –

24 May. – Режим доступу : Сайт ИноСМИ.Ru. – <http://www.inosmi.ru/print/227673.html>, вільний. – Назва з титул. екрану.

29. Simes Dimitri K. Developments in U.S.-Russian Relations / Dimitri K. Simes // Johnson's Russia List. – 2005. – 15 March.

30. Зиновьев А. А. Это – новый тип войны / А. А. Зиновьев // Посткоммунистическая Россия. Публицистика 1991–1995 гг. / А. А. Зиновьев. – М. : Республика, 1996. – С. 108–121.

Ю. І. Блажевич,
*кандидат історичних наук
(м. Хмельницький)*

ВІДЗНАЧЕННЯ 1025-РІЧЧЯ ХРЕЩЕННЯ КИЇВСЬКОЇ РУСІ НА ХМЕЛЬНИЧЧИНІ

В статті на основі документальних матеріалів та публікацій місцевих періодичних видань висвітлено основні події щодо відзначення 1025-річчя хрещення Київської Русі на Хмельниччині протягом 2013 року.

Ключові слова: Київська Русь, князь Володимир, хрещення, християнство, православ'я, Вселенське Православ'я.

Хрещення Київської Русі наприкінці X ст. безсумнівно належить до найбільш епохальних подій у вітчизняній історії. Цей священний акт став для східних слов'ян унікальною можливістю доторкнутися до живої сили Слова Божого, докорінно змінити свій спосіб життя й зробити величезний крок до цивілізованості. Фактично прийняття християнства як державної релігії було доленосним історичним актом, який вивів Київську Русь на новий цивілізаційний рівень, визначив її місце у колі християнських держав, дав могутній поштовх для розвитку нової якості та змісту культури, політичних і громадських інститутів.

В історії багатьох народів був свій просвітитель із апостольською місією. Для всіх православних таким провідником виявився Великий рівноапостольний князь Володимир. Як мудрий політик, він прагнув утвердити Київську Русь рівноправною державою серед своїх сусідів.

Місія князя Володимира здійснювалася не в духовній пустелі. За

переказами першим благовісником віри Христової на сучасних землях України був апостол Андрій Первозваний. У перші століття нової ери, перебуваючи на засланні у Криму, у складних умовах проповідували Слово Боже видатні християнські діячі. Необхідно також згадати, що у 2013 році християнський світ відзначав 1150-ту річницю початку місії рівноапостольних Кирила і Мефодія, які, створивши слов'янську абетку, зробили доступним для слов'янських народів Святе Письмо.

За більш ніж століття до Володимира Великого хрещення прийняв київський князь Аскольд. Християнкою була й бабуся святого рівноапостольного князя – свята княгиня Ольга. Не дивно, що зерна євангельських слів осіли на підготовлений ґрунт, і з Києва по всій Русі стрімко проходило хрещення народу, зокрема й на Поділлі. За короткий час Київська Русь стала справжнім центром православного християнства. Ця місія продовжується і нині.

Християнство збагатилося на Русі здобутками місцевої культури, підживлюючи її власним колоритом. Цей синтез сприяв виробленню неповторного стилю в літературі, образотворчому мистецтві, архітектурі й музиці. В результаті вже у перше сторіччя після офіційного прийняття християнства як державної релігії Київської Русі були створені такі шедеври світового значення, як Софія Київська, “Слово про Закон і Благодать” митрополита Іларіона, Свято-Успенський собор Києво-Печерської лаври, “Повість минулих літ”.

Київська християнська держава стала повноправним суб'єктом міжнародних відносин, про що, зокрема, свідчать численні родинні зв'язки київських князів із королівськими домами Європи та візантійськими імператорськими родинами, які мали, передусім, політичне значення.

Велику роль у розвитку національних традицій відіграли в XVI–XVII ст. церковні братства та школи. У козацьку добу, особливо під проводом Богдана Хмельницького, а саме у колі церковних інтелектуалів була усвідомлена безпосередня спадковість козацького народу з Київською Руссю. Важко переоцінити вплив православного християнства на суспільну мораль і правову свідомість наших пращурів. Наша духовна культура завжди демонструвала і продовжує демонструвати сьогодні толерантне ставлення до інших культур і

релігій, ініціювала й ініціює вагомий, взаємозбагачувальний, безперервний культурний діалог зі світом [1, с. 7-8].

Спільні риси в культурах багатьох європейських народів дають право говорити про європейську ідентичність, яка за своєю суттю є християнською, та стверджувати, що українці – її носії. Без української ікони, української церковно-храмової архітектури, українського хорового співу та українського чернецтва неповним є уявлення про європейську цивілізацію.

Урочисті заходи на церковному і державному рівні пройшли в усьому православному світі і насамперед, в Україні, Білорусії та Росії. В нашу державу для відзначення знаменної дати прибули представники всіх канонічних православних Церков Європи, Америки, Африки і Азії, а також Президенти сусідніх православних держав – Молдови, Росії і Сербії.

Враховуючи значущість цієї події, що принесла християнські цінності, а з нею і розвиток усіх сфер життя, керівництво держави вирішило на найвищому рівні відзначити 1025-річчя хрещення Київської Русі. Підставою для проведення урочистих заходів став указ Президента України №34/2013 від 21 січня 2013 року “Питання організації та проведення заходів з відзначення в Україні 1025-річчя хрещення Київської Русі”, розпорядження Кабінету Міністрів України від 30 червня 2010 року № 1288-р “Про затвердження плану заходів з підготовки та відзначення 1025-річчя хрещення Київської Русі”, відповідних рішень органів виконавчої влади на місцях, християнських церков України тощо. До висвітлення урочистостей були широко залучені засоби масової інформації, телерадіокомпанії, періодичні видання, інтернет-ресурси тощо. Варто також відзначити, що в травні-червні 2013 р. по території Білорусії, Росії та України проходили паломницькі ходи з святинею всього християнського світу Хрестом Андрія Первозванного, що вперше до трьох східних слов'янських держав привезли із собору м. Патри (Греція) в супроводі митрополита Патрського Хризостома і священнослужителів Еладської православної церкви. Шлях цієї святині (висота Хреста – 3 м, ширина – 1,2 м, вага – 160 кг) проліг із Санкт-Петербурга до Москви, потім 26-28 липня 2013 р. він перебував у Києві (за три дні і ночі до нього прийшли поклонитись і помолитись десятки тисяч прочан із всієї України), а з

29 липня по 2 серпня – у Мінську. Водночас проходив хресний хід із часткою молей святого рівноапостольного князя Володимира, в Мінську 6–7 червня проходила міжнародна наукова конференція “Хрещення Русі в долях Білорусії, Росії і України: вибір цивілізованого шляху”, у Чернігові – всеукраїнська наукова конференція “Хрещення Київської Русі – визначальна подія в історії українського народу”. В Хмельницькому інституті МАУП відбулася VI Всеукраїнська науково-практична конференція “Історія, культура та освіта: християнський вибір”; присвячена цій знаменній події, в Хмельницькій гуманітарно-педагогічній академії – круглий стіл “1025-ліття прийняття християнства на Русі: історико-соціокультурний вимір”, в Кам’янець-Подільському національному університеті імені Івана Огієнка – науково-практична конференція “Християнство в історичній долі України (до 1025-річчя хрещення України-Руси)”.

Необхідно також відзначити, що обласною владою нашого краю були затверджені відповідні заходи і створено регіональний координаційний штаб з питань безпеки та правопорядку під час підготовки і відзначення в області цього ювілею [2, с. 34].

У бібліотеках та музеях області було організовано виставки літератури на теми: “Християнство: історія в 1025 років”, “Духовні витоки українців та їх основи”, “Житіє православних святих – приклад самопожертви та благочестя”, “Християнські свята та традиції”, “Духовний подвиг Володимира Великого”, “Християнізація Русі та її вплив на культуру та державність українців” та інші. Також у бібліотеках, музеях і архівних установах експонувалися виставки церковно-богословської літератури, релігійного портрета, старовинної і сучасної української ікони.

Управлінням інфраструктури та туризму облдержадміністрації було розроблено екскурсійні маршрути, що включали об’єкти християнської культури. Так, наприклад, така молодіжна поїздка була здійснена до Церкви Покрова Пресвятої Богородиці у с. Сутківці Ярмолинецького району. Це єдина в Східній Європі церква-фортеця, сакральна споруда оборонного типу. Учасники поїздки ознайомилися з історією храму, поспілкувалися з місцевим священником отцем Володимиром.

Село Завалійки поки що не дуже відоме за межами Волочиського

району. Однак в перспективі обіцяє стати місцем паломництва для православних християн Хмельниччини та усієї України. Незабутні подільські краєвиди, кілька цілющих джерел, а ще жіночий монастир на честь ікони Божої Матері “Життедайне джерело” ваблять сюди прочан та усіх бажаючих відпочити душею і серцем, набратися духовної сили біля чудодійної ікони, напитися цілющої води, адже це місце історичне і намолене. Тутешній церкві, враховуючи її попередників, понад 250 років. Тричі її знищували і плондрували, і все ж вона наново поставала зі згарищ і руїн ще величнішою і прекраснішою. Побудована при повному сприянні високопреосвященного Антонія, митрополита Хмельницького і Старокостянтинівського, керуючого Хмельницькою єпархією УПЦ, а також низки благодійників, вона дуже колоритно вписується у навколишнє природне оточення [3, с. 4].

У березні–травні 2013 р., з метою виховання у молоді почуття поваги до духовної спадщини українського народу, в навчальних закладах регіону відбулися тематичні науково-практичні конференції, “круглі столи” і суспільно-філософські читання; у кінотеатрах – перегляди учнівською і студентською молоддю кінофільмів, присвячених історії християнства в Україні.

29 квітня 2013 р. в обласній бібліотеці для юнацтва (м. Хмельницький), за сприяння управління культури, національностей та релігій облдержадміністрації, відбулося перше засідання із циклу духовних студій, присвячених 1025-річчю хрещення Київської Русі. У засіданні взяли участь представники облдержадміністрації, клірик Хмельницької єпархії УПЦ, кандидат богослов'я С. Причишин, учні обласного ліцею, ЗМІ. С. Причишин ознайомив присутніх із маловідомими сторінками становлення християнства на Русі – діяльністю християнських осередків на території сучасної України ще до хрещення Київської Русі. Також була презентована книжкова виставка “Християнство – духовна опора української нації”. Друге засідання духовних студій відбулося 3 червня на тему “Православні письменники Київської Русі”, на якому було розглянуто життя і творчість монахів-перекладачів богослужбних книг, митрополита Іларіона, Нестора Літописця, Феодосія Печерського та інших священнослужителів – перших руських письменників [2, с. 4].

Як вже зазначалось, 16 травня у Хмельницькому інституті МАУП, за сприяння Хмельницької єпархії УПЦ, відбулася конференція “Історія, культура та освіта: християнський вимір”, присвячена 1025-річчю хрещення Київської Русі. У конференції взяли участь та виступили представники облдержадміністрації, керуючий Хмельницької єпархією УПЦ, митрополит Хмельницький і Старокостянтинівський Антоній, директор Хмельницького інституту МАУП Л. Білий, директор Державного архіву Хмельницької області В. Байдич, науковці, краєзнавці, вчені й викладачі вузів міст Хмельницького, Кам’янець-Подільського і Вінниці, священнослужителі, педагоги, молодь, представники засобів масової інформації. У ході заходів присутнім представлено виставку архівних документів “Духовні витoki Поділля” і книжкову виставку “Світ православ’я” [2, с. 2-3].

До речі, нещодавно побачив світ двотомник “З молитвою та смиренням...” митрополита Хмельницького і Старокостянтинівського високопреосвященного Антонія. Видання приурочене до 1025-річчя хрещення Русі та 20-річчя архієрейського служіння владики Антонія.

Обласною держтелерадіокомпанією “Поділля-центр” було започатковано і проведено низку теле- і радіопередач, присвячених цьому ювілею, в яких взяли участь представники облдержадміністрації, священнослужителі різних релігійних конфесій, науковці, дослідники, історики, краєзнавці.

Одним із напрямків заходів з відзначення в області знаменної дати хрещення Київської Русі було проведення благодійних акцій, сприяння надання добродчинної допомоги соціально незахищеним верствам населення: сиротам, інвалідам, людям похилого віку. За сприяння облдержадміністрації було забезпечено безкоштовне відвідування вищевказаними категоріями населення закладів культури і мистецтва області під час проведення святкових акцій, а також у рамках місячника Червоного Хреста, відзначення Дня Перемоги, Міжнародних Днів музеїв і захисту дітей.

17 липня 2013 р. у м. Хмельницькому, з ініціативи управління культури, національностей та релігій облдержадміністрації, на базі обласної універсальної наукової бібліотеки ім. М. Островського відбувся науковий симпозіум на тему: “Християнство – духовна опора

християнської нації”. У роботі симпозіуму взяли участь представники облдержадміністрації, обласної ради, керівники і священнослужителі УПЦ, УПЦ-КП, РКЦ, УГКЦ, ЄХБ, ХВЄП, УХЄЦ, науковці, історики, краєзнавці, представники громадських організацій, освітяни, бібліотечні, архівні, музейні працівники, місцеві ЗМІ. Основна мета проведення заходу – розкриття ролі християнства у відродженні духовності українського народу, об’єднання зусиль держави, церкви і громадськості задля збереження історичної пам’яті української нації [...], с. 3].

23 липня 2013 р. в обласній філармонії м. Хмельницького відбулися обласні урочистості з нагоди відзначення 1025-річчя хрещення Київської Русі. У святкових заходах взяло участь керівництво області і міста Хмельницького, керівники і священнослужителі християнських конфесій краю, делегації з районів і міст області, депутати місцевих рад, громадськість, ЗМІ. У виступах було наголошено, що усі проведені заходи стануть символом духовного єднання у суспільстві в основі якого мають бути християнські заповіді та загальнолюдські моральні цінності. Було також відзначено, що незважаючи на релігійне розмаїття, на Хмельниччині панує міжконфесійний мир і злагода, міжцерковна толерантність, відсутні серйозні протистояння на релігійному ґрунті. За вагомий вклад у розвиток християнських конфесій окремим керівникам церков, найактивнішим спонсорам і меценатам було вручено медалі Хмельницької облдержадміністрації – “1025 років хрещення Київської Русі” [4, с. 1].

У вересні 2013 р. в обласній філармонії відбулось урочисте відзначення цього торжества вірянами і духовенством Української православної церкви Київського Патріархату, в якому взяв участь Патріарх УПЦ-КП Філарет. 26 липня делегація від Хмельницької області (40 осіб) взяла участь в урочистій академії з нагоди 1025-ї річниці хрещення Київської Русі, що відбулася у Національному палаці “Україна” (м. Київ). 24–27 липня урочисті заходи з нагоди відзначення 1025-річчя хрещення Київської Русі пройшли у всіх районах і містах області за участю керівництва райдержадміністрацій, районних рад, священнослужителів і віруючих християнських конфесій, громадськості, місцевих ЗМІ.

Водночас, керівники і представники місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування взяли активну участь у духовно-просвітницьких заходах, що проводилися різними релігійними конфесіями області – святкових богослужіннях, хресних ходах, паломництві, благодійних акціях.

До ювілею хрещення Київської Русі довгождана і знаменна подія сталася в с. Котюржинці Теофіпольського району. В урочистому і піднесеному настрої тут пройшло освячення новозбудованої церкви Святого Духа. Церемонію провів єпископ Шепетівський і Славутський Діонісій спільно із священнослужителями єпархії. Відкриття храму приурочили до 1025-річчя хрещення Русі. Нова церковна святиня особливо дорога та близька серцю парафіян. Адже споруджувалась вона на пожертви жителів села та за фінансової підтримки місцевого фермерського господарства [5, с. 2].

В Кам'янець-Подільському районному центрі культури і мистецтв “Розмай” відбулося відкриття виставки-експозиції “1025 років християнству на Русі”, організованої Кам'янець-Подільською єпархією УПЦ та районним відділом культури. Того ж дня в цьому ж центрі відбулася лекція на тему “Хрещення Київської Русі – як факт визнання слов'янської державності”, яку провів благочинний Городоцького району, професор Київської духовної академії, протоієрей Олексій Добош [6, с. 2].

25 липня 2013 р. в церквах міста Кам'янця-Подільського, у православних храмах сіл району з самого ранку лунали церковні передзвони, які скликали вірян до Божого дому, щоб гідно відзначити славу річницю духовного торжества, знакову подію в житті держави і церкви. Відтак масштабне і головне торжество ювілею – святкова літургія, спільний молебень відбулися надвечір на величній площі кафедрального собору Олександра Невського, де після участі в хресній ході зібралися тисячі кам'янчан і гостей міста, духовенство Кам'янеччини, представники міської і районної ради, депутатський корпус [7, с. 1].

До пам'ятної дати хрещення Київської Русі у комунальному закладі культури “Хмельницький обласний краєзнавчий музей” було відкрито нову тематичну виставку “Християнству в Україні – 1025 років”. На стендах та у вітринах виставки – цікава інформація про

розповсюдження християнства на Поділлі, оригінальні культові речі із запасників музею. Справжньою окрасою виставки стали відомості і артефакти про єдину науково досліджену на Хмельниччині давньоруську дерев'яну церкву. В 1994 р. її залишки виявив подільський археолог В. Захар'єв. Експедиція розкопувала в урочищі Батарєя поблизу с. Соکیلця комбінований підплитово-грунтовий могильник XII–XIII ст. і у східній частині розкопу було виявлено залишки дерев'яних обпалених фрагментів колод, а також ритуальний предмет – звіздницю, деякі інші артефакти, які дали підставу свідчити, що це були залишки фундаменту давньоруської церкви. Культова споруда була квадратною, стіни завдовжки 4,6 м. Графічну реконструкцію храму, яка виставлена в музеї, виготовив директор Львівського науково-дослідного інституту “Укрзахідпроект-реставрація” Іван Могитич [8, с. 5].

Торжество християнства на землях українських – такий був лейтмотив книжкової виставки в читальні Народного Дому “Просвіта”, що у Хмельницькому. Ця експозиція представляла друковані матеріали про християнські святині Поділля, тематичні відеоматеріали, наукові роботи відомих теологів про світоців християнства в Україні. Виставка була частиною просвітницького проекту “Доторкнись до Біблії”, який здійснювалася хмельницькими просвітянами з нагоди 1025-річчя хрещення Київської Русі князем Володимиром [9, с. 13]. Необхідно також зазначити, що Народний Дім провів велику дослідницьку роботу і представив до 200-ліття з дня народження Великого Кобзаря фільм “Земля, яку сховає Тарас”, де фігурують й християнські святині, які, ймовірно, оглядав поет.

Таких прикладів можна навести ще набагато більше, однак обмеженість параметрів статті не дозволяє зробити цього. Адже в кожному місті, районах, у більшості населених пунктів, як це вже зазначалось, було організовано і проведено цілу низку різноманітних заходів: “круглі столи”, лекції, художньо-літературні композиції, творчі тематичні вечори, фото – виставки, офіційні урочистості, зустрічі молоді і вірян із священнослужителями тощо.

Таким чином Хмельниччина, на території якої діють біля двох тисяч релігійних громад 41-ї церкви, водночас є найбільш православним регіоном України. Нині тут нараховується 1304 парафій і

релігійні організації трьох гілок українського православ'я (УПЦ, УПЦ-КП, УАПЦ). Всі вони взяли найактивнішу участь у відзначенні славного ювілею – 1025-річчя хрещення Київської Русі – великої праматері нинішньої незалежної Української держави.

Матеріали статті можна використати в курсах історії України, історії української культури, релігієзнавства, історичного і релігійного краєзнавства, у різноманітних виховних заходах, засіданнях гуртків, екскурсіях, дослідженнях краєзнавців, членів МАН.

Список використаних джерел та літератури:

1. Історія, культура та освіта: християнський вимір (до 1025-річчя Хрещення Київської Русі та 20-річчя Хмельницької єпархії УПЦ) : 36. наук. пр. [ред. кол.: Білий Л.Г. (голова) та ін.]. – Хмельницький : Вид-во ХІ МАУП, 2013. – 252 с.
2. Поточний архів управління у справах культури, національностей та релігій Хмельницької ОДА. Папка “Звіти, інформації, статистичні дані щодо релігійної мережі Хмельницької області” : Інформаційний звіт щодо відзначення 1025-річчя хрещення Київської Русі в Хмельницькій області, 2013. – 12 с.
3. Михайлюк Ю. До животворного джерела / Ю. Михайлюк // Хмельницький регіон. – 6 серп. – 2013. – № 5.
4. Вашеняк Л. Духовне свято об'єднує усіх / Л. Вашеняк // Подільські вісті. – 25 лип. 2013. – № 111–112.
5. Борисов М. До ювілею Хрещення Русі відкрили храм / М. Борисов // Поділля. – 18 лип. – 2013. – № 29.
6. Кондратюк Т. Символ єднання та соборності українського народу / Т. Кондратюк // Подільські вісті. – 23 лип. – 2013. – № 109–110.
7. Добровольський В. Віра, яка навчає добру / В. Добровольський // Подільські вісті. – 30 лип. – 2013. – № 113–114.
8. Синьогірний П. Чи відродить громада давньоруську церкву? / П. Синьогірний // Подільські вісті. – 25 лип. – 2013. – № 111–112.
9. Торжество християнства на землях українських // Проскурів. – 25 лип. – 2013. – № 32.

Ю. І. Блажевич,
кандидат історичних наук
О. І. Блажевич,
старший викладач
(м. Хмельницький)

ЦЕРКОВНЕ ОБРАЗОТВОРЧЕ МИСТЕЦТВО ПОДІЛЛЯ ЯК ЧИННИК ФОРМУВАННЯ ДУХОВНИХ ЦІННОСТЕЙ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ ГУМАНІТАРНИХ ВУЗІВ

В статті автором на основі документальних та архівних матеріалів, публікацій, періодичних видань, власних наробок висвітлено питання формування духовних цінностей студентської молоді через такі напрямки виховних моментів як педагогічна практика, туристично-екскурсійні заняття, відвідування музеїв, культових споруд, духовно-просвітницьких центрів, виставок, бібліотек, запрошення на заняття священнослужителів тощо.

Ключові слова: *духовні цінності, студенти, релігієзнавство, образотворче мистецтво, екскурсії, культові споруди, музеї, духовно-просвітницькі центри.*

Актуальність проблеми та стан її дослідження. За роки незалежності громадяни України здобули свободу слова та віросповідання, прилучились до історичних духовних пріоритетів, віковічних моральних цінностей українського народу. Відродилася з попелу і піднялася з руїн християнська церква, яка вже протягом тисячоліття формує моральність і духовність наших людей.

Не секрет, що навіть молодь, в т.ч. студентська, нині більше цікавиться культом нищих пристрастей і культом грошей ніж багатими традиціями християнства на яких формувалася і формується наша державність, історія і культура. У багатьох випадках забуваються такі поняття як Вітчизна, патріотизм, добро, зло, мораль, милосердя, чесність, людяність, міцна сім'я, родинні цінності. Нас хвилюють спроби різними способами підмінити нашу традиційну духовність і культуру псевдодуховністю і антикультурою.

На наш погляд, організувати виховання молоді без духовного стрижня, без ідеї, яка об'єднує і надихає на добрі справи людей,

неможливо. Для отримання позитивних результатів нам необхідно об'єднати зусилля держави, суспільства, церкви, педагогів, науковців, краєзнавців, психологів, батьків для того, щоб поняття добра, справедливості, духовності були в житті підрастаючого покоління визначаючими, “щоб жили ми і діти наші” (Буття, 43,8). Для того, щоб здійснити це, нам необхідно добре знати свою історію, її культурні і духовні традиції.

Виклад основного матеріалу. Враховуючи положення Конституції України і Закону України “Про свободу совісті та релігійні організації” про рівність всіх релігійних конфесій перед законом, нам не варто забувати, що Київська Русь, як держава, повністю сформувалась після її хрещення князем Володимиром в 988 р., що писемність наша була створена великими православними просвітителами Кирилом і Мефодієм, що православні монастирі на Русі споконвіків були скарбницею знань про історичні події, визначних діячів, християнські доброчесності. І нині відроджена церква стає одним з основних чинників формування високих духовних і моральних цінностей сучасної студентської молоді. Це є основою громадянського виховання цієї категорії молодих людей, адже мета такого виховного впливу – сформувати державників, патріотів, професіоналів, які покликані готувати свідомих громадян нашої держави, які в майбутньому повинні розбудовувати незалежну Україну.

У вищій школі цей напрям реалізовується при вивченні таких предметів як “Релігієзнавство”, “Філософія”, “Історія світової культури”, “Історія української культури”, “Етика”, “Образотворче мистецтво”, “Українська література”, “Музика і співи”. Цьому слугує й образотворче мистецтво, що включає іконопис, архітектуру і скульптурні твори.

Великої можливості у формуванні в студентів високих моральних і духовних якостей відкриваються при вивченні таких тем як “Релігія і світогляд”, “Церква і історія”, “Церква і мистецтво”, “Основи духовного життя”, “Церква і політика”, “Етика віри”, “Релігія і мораль”, “Релігія і освіта”, “Релігія і педагогіка”, “Церква і світ”. Водночас необхідно зазначити, що, наприклад, в Хмельницькому інституті МАУП створена кафедра українського православ'я і теології, члени якої в основному є священнослужителями і крім теологічних тем

розкривають поняття християнської моралі при вивченні розділів, пов'язаних з роллю православної церкви в сучасному суспільстві, її діяльності протягом тисячоліття на теренах України і Подільського краю, впливом християнства на розвиток культури, на формування духовно-моральних цінностей та пошуків нових шляхів і підходів до сердець і душ молодих людей. З цією метою при єпархіях православних церков створені спеціальні відділи по роботі з молоддю, з силовими структурами, ветеранськими організаціями, освітянськими та просвітницькими закладами. Активізувалася соціальна робота релігійних конфесій, їх гуманітарна допомога школам-інтернатам, лікарням, будинкам-інтернатам для людей похилого віку, товариствам інвалідів, учасникам локальних війн, самотнім людям, малозабезпеченим сім'ям, безпритульним дітям тощо. До цих проєктів постійно залучаються студенти вузів та старшокласники, зокрема й студентська молодь, особливо волонтери, які працюють у багатьох напрямках.

Важливим чинником для формування християнських світоглядних позицій, громадянськості є педагогічна практика студентів в школах, ліцеях, гімназіях, навчально-виховних комплексах, позашкільних закладах, культосвітніх установах тощо. Під час проведення різноманітних виховних заходів йде взаємний процес пізнання загальнолюдських цінностей учнями і студентами-практикантами, які готують ці заходи, що приурочені до визначних державних, релігійних та професійних свят, або присвячені конкретним категоріям і принципам морального виховання особистостей та майбутніх патріотів і громадян нашої Української держави.

В навчальних закладах, зокрема й в Хмельницькій гуманітарно-педагогічній академії, останнім часом розвивається туристично-екскурсійна робота. Цікаві подорожі та екскурсії регіонами України, особливо по рідному краю, є безцінним джерелом виховання любові до своєї малої батьківщини, до її духовних багатств і історико-архітектурних пам'яток (культових споруд в багатьох містах і селах краю, чернечих обителів в Головинцях, Городищі, Сатанові, Старокостянтинові, залишків унікальних скельних монастирів в Подністров'ї, фортечних комплексів в Кам'янці-Подільському, Меджибожі, Старокостянтинові, Ізяславі, Летичеві і Сатанові, садово-

паркових комплексів в Самчиках, Маліївцях та в багатьох інших населених пунктах Хмельниччини).

Почуття гордості за свою рідну землю викликає в студентів і школярів інформація про те, що Поділля – це легендарна Болохівська земля і славетні Пилявці, перлина на камені – місто Кам'янець-Подільський і древній Смотрич, знаменита “Миньковецька держава”, яку в кінці XVIII ст. заснував дивакуватий граф Ігнатій Мархоцький і подільська “Атлантида” – найкрасивіша печера Європи, церква-фортеця в с. Сутківцях Ярмолинецького району і величні пам'ятники славетним землякам, легендарна Шепетівка і атомоград Нетішин, Подільські Товтри, Кармалюкова гора і Бакота на Кам'яниччині, Сині озера на півночі краю. Недаремно Леся Українка назвала наш край – “Красо України – Подолія”. Це дійсно край подвигів і слави, край хліборобів і ремісників, зодчих і майстрів слова та пензля, кобзарів і іконописців, державних діячів і духовних осіб, артистів і письменників...

Формуванню високих моральних та духовних принципів, активної громадянської позиції студентів сприяє відвідування духовно-просвітницького молодіжного центру УПЦ, обласного краєзнавчого і художнього музеїв, християнських церков, музею єврейської культури, бібліотек, виставок майстрів декоративно-прикладного мистецтва в обласному центрі. Цьому ж слугує участь студентів вузів в науково-дослідницькій роботі, написанні дипломних робіт, в наукових пошуках по лінії МАН, участь в історико-краєзнавчих регіональних конференціях, ознайомлення з матеріалами із зазначеної проблематики в періодичних виданнях, тематичних передачах місцевого радіо і телебачення. З великим зацікавленням сприймає студентська молодь розповіді священнослужителів різних релігійних конфесій, які запрошуються на заняття з курсу релігієзнавства, на різні виховні заходи.

Специфіка підготовки фахівців в гуманітарних вузах вимагає від викладачів інноваційного і диференційованого підходів до окремих тем курсу релігієзнавства, виокремлення пріоритетних напрямків для майбутніх вчителів, юристів, культпрацівників, соціологів, політологів тощо. Для всіх категорій студентів важливо довести форми і принципи роботи з дітьми різного віку, різних релігійних поглядів і переконань,

особливо під час педагогічної практики та екскурсійно-туристичної діяльності.

Важливою складовою частиною цього процесу є використання творів церковного образотворчого мистецтва, іншого місцевого релігійного матеріалу на лекціях і семінарських заняттях, в практичній діяльності і на різноманітних виховних заходах та в науково-дослідницькій студентській роботі. Наша Хмельниччина – це край, який багатий не тільки своєю природою, унікальними історико-архітектурними пам'ятками і корисними копалинами, а й він є багатонаціональним і поліконфесійним регіоном. Нині на теренах області проживає 1,3 млн. осіб 93-х національностей і народностей. Станом на 1 січня 2014 року на Хмельниччині статусу юридичної особи набули 1907 релігійних організацій 41-ї конфесії, діють 5 єпархіальних православних управлінь, одна дієцезія Римсько-католицької церкви, 4 обласних об'єднання протестантських церков, одне духовне управління “Родове вогнище рідної православної віри”, 25 монастирів, 7 духовних навчальних закладів, 6 братств, 15 місій, 81 бібліотека (філія) духовної літератури, 455 недільних шкіл, виходить 14 періодичних духовних видань (газети, інформаційні бюлетені, вісники), діють 5 духовних православних просвітницьких центрів. Найбільш розповсюдженим на території регіону є православ'я, яке нараховує 1304 релігійні організації, потім ідуть протестантські об'єднання – 326 організацій та римсько-католицька церква – 154 [1, с. 2-4, с. 34-162]. Довівши до відома студентів таку узагальнено-конкретну релігійну ситуацію в нашому краї, ми, водночас, опираючись на їх життєвий досвід, розповідаємо про унікальні християнські культові споруди (храми, собори, костьоли, каплиці) XVII–XX ст., які збереглися від усяких лихоліть та розорень. Це, насамперед, дерев'яні православні церкви в Віньковецькому, Деражнянському, Ізяславському, Красилівському, Летичівському, Старокостянтинівському та інших районах, місті Кам'янці-Подільському тощо.

Так, наприклад, при наявності студентів з Деражнянського району ми наводимо факти щодо чудом вцілілої дерев'яної, тридільної, триповерхової православної церкви в с. Слобідка-Кальнянська, яка діє тут з 1733 року. Ця церква Різдва Богородиці є одним з найкращих зразків класичного українського дерев'яного

компактного храму, в якому поєднуються риси подільської, галицької та волинської школи дерев'яного зодчества [2, с. 41]. Доповнюємо розповідь про дерев'яні церкви в с. Ключівка Красилівського, в с. Зіньків Вінковоцького, в с. Залуччя Чемеровецького, в с. Шмирки Волочиського, в с. Велика Радогощ Ізяславського, в с. Старий Кривин Славутського районів тощо. А про Хрест-Воздвиженський дерев'яний храм в місті Кам'янці-Подільському можемо дати завдання розповісти одному із студентів. До речі, на теренах краю нині діють біля шести десятків дерев'яних церковних споруд.

Більшість студентів академії побували на туристичних екскурсіях у визначних місцях нашого краю (Кам'янець-Подільський, Меджибіж, Старокостянтинів, Летичів, Ізяслав, Сатанів, Бакота, Антоніни, Сутківці, Маліївці, Самчики, Головчинці, Городище, Коржівці, Завалійки тощо), тому розповіді на лекційних та семінарських заняттях про величні культові споруди в різних населених пунктах Хмельниччини, звичайно, опираються на вітагенні заняття студентів, тобто на їх життєвий досвід. Це стосується, наприклад, аріанської вежі-каплиці біля с. Тихомль, яке колись було княжим містом і тут збереглась ця споруда, що залишилася від часів середньовіччя, коли в XVI ст. князі Сенюти захопились найрадикальнішою реформаторською течією в католицизмі – аріанством або соціанством. Ця вежа-каплиця вистояла протягом всієї бурхливої української історії і нині в області ініціюється ідея створення історично-культурного комплексу “Аріанська каплиця” [3, с. 126].

Розповідаючи про храми і костьоли Кам'янця-Подільського – православний собор Олександра Невського і церкву Георгія Переможця, Вірменську Миколаївську церкву, домініканський костюл, дієцезійний костюл Петра і Павла, греко-католицьку церкву Святої Трійці, тринітарський костюл ми намагаємось залучати до активної роботи студентів, більшість з яких побували у цьому древньому місті над Смотричем і одержали незабутні враження від побаченого і почутого.

На заняттях ми не забуваємо, як це вже зазначалось, про прекрасні і величні християнські храми у Меджибожі, Старокостянтиніві, Летичеві, церкву-фортецю у Сутківцях Ярмолинецького району, костюл Святої Трійці у с. Новосілка

Деражнянського району, церкву Івана Богослова в с. Малиничі Хмельницького району, культові споруди християнських конфесій в Ізяславі, майже два десятка православних храмів, три католицькі костьоли, декілька будинків молитви протестантських церков, греко-католицький і старообрядницький храми в обласному центрі.

Окремо необхідно виділити монастирські комплекси на території краю. Це, наприклад, Головчинецький жіночий монастир з прекрасним храмом і джерелом цілющої води, Городищенський чоловічий монастир на Шепетівщині, жіночий монастир в Славуті, Бернардинський монастир в Ізяславі, жіноча чернеча обитель в с. Завалійки Волочиського району з сімома цілющими джерелами, Коржівецький чоловічий монастир на Деражнянщині, Свято-Троїцький жіночий монастир в Сатанові, залишки Бакотського скельно-печерного монастиря на Кам'янецьчині тощо [3, с. 31-38, 62, 103, 130].

В деяких монастирях і храмах краю зберігаються чудотворні ікони. Фактично для студентів розповіді про ці рукотворні дива є справжнім відкриттям, хоча деколи вони сприймають це з неприхованим недовір'ям. Однак, після детальнішої інформації щодо їхніх чудотворних властивостей це недовір'я поступається бажанню глибше пізнати це явище, на свої очі переконатися у цілющій силі таких ікон.

Так, наприклад, чудотворна Чорноострівська Богоматір в українській вишиванці, із вишеньками в руці маленького Ісусика, має свою чудесну і трагічну історію, що сягає середини XVII ст. Під час Пилявецької битви 1648 р. цю ікону разом з Євангелієм, чашею та іншими церковними речами винесли з палаючої церкви двоє монахів-францисканців, однак їх перестріли козаки і забрали ікону, Євангеліє і чашу, а ченців відпустили. Через деякий час ці речі були віддані в церкву у Чорному острові, вона там пробула три століття, її не раз перемальовували і замальовували, зокрема й українську вишиванку і лише три роки тому вона була відреставрована хмельницьким художником О.Островським і нині в усій первозданній красі зайняла своє місце в Святопреображенській церкві в Чорному Острові. Її чудотворні властивості не втратили своєї цілющої сили й понині [4, с. 15].

Свою трагічну історію має чудотворна ікона Іверської Божої

Матері, що нині знаходиться в Коржівецькому монастирі на Деражнянщині, яку повернув до життя талановитий художник Леонід Шерстенюк, заслужений художник України, доцент кафедри теорії і методики мистецтв Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії. Буквально із залишків цієї ікони митець також створив чудо і повернув образу первозданний вигляд, творчо попрацювавши майже рік. Нині ця цілюща ікона знаходиться в чернечій обителі і сюди приходить чимало відвідувачів, вірян, щоб помолитись і попросити допомоги в Богородиці [5, с. 522-529]. До речі, такі ж чудодійні ікони є в Летичеві, Головчинцях, Городищі, Старокостянтинові, Завалійках, Западинцях, Городку та інших містах і селах Хмельниччини.

Близько 400 років перебуває ікона Святого Антонія Падуанського в костюлі римсько-католицької церкви в Городку. Спочатку вона знаходилася в Кам'янці-Подільському, однак турки і татари, переконавшись у чудотворних властивостях ікони й перелякавшись її сили, змусили вивезти її з міста до Городка. Тут її також чекала нелегка доля, ікону не раз переховували за часів радянської влади, а в період незалежності її відреставрували і нині 13 червня кожного року сюди приходять і приїжджають люди із різних регіонів України, різних національностей і вірувань, щоб помолитись і попросити зцілення від недуг, деколи й смертельних [4, с. 65].

Чудотворні властивості ікони Святого Миколая, як це свідчить церковний архів, відомі більше 500 років. Зі слів народного передання ікона ця з'явилась в давні часи на дереві в лісі, звідти була перенесена в древню дерев'яну церкву в с. Западинці Красилівського району. На поклоніння до цього святого образу сходились і сходяться богомольці з різних сіл і містечок нашого краю, особливо 22 травня кожного року, на свято весняного Миколая. На цій іконі, по її двох сторонах розташовано біля 120 підвісок, а також з десятків військових знаків і медалей, на частині яких написані імена людей, які отримали зцілення від різних недуг після молитов біля чудодійної ікони [4, с. 18].

Тут необхідно також згадати чудодійні властивості кам'янецької ікони Божої Матері (вірменської), завалійської ікони Божої матері “Живоносне джерело”, тиннинської ікони Богородиці, ікони Спасителя, посіченої турками, в Сатанові, чудотворні ікони в Старокостянтинові, Городищі тощо.

Висновки. Як бачимо, по-перше, різноманітний місцевий релігійний матеріал, особливо церковне мистецтво, допомагає активно формувати високі духовні і моральні християнсько-православні цінності, активну громадянську позицію у студентів гуманітарних вузів. По-друге, такі заняття допомагають майбутнім фахівцям сформуватися особистісно і пробуджують бажання мислити творчо і самостійно, активно займатися самоосвітою і самовдосконаленням, адже це й є головною метою навчально-виховного процесу. На таких заняттях жоден із його учасників не залишається непоміченим, і у кожного є можливість побачити свій результат і свою оцінку. По-третє, використання інноваційних технологій дає змогу активно залучати студентів до процесу навчання, співставляти і використовувати отриману інформацію у повсякденному житті, виконати більшу кількість завдань за рахунок економно розподіленого часу, а також реалізувати потенційні можливості особистості та актуалізувати інтелектуальний потенціал учасників занять.

По-четверте, матеріал статті можна використати в курсі релігієзнавства, історії України, історичного і релігійного краєзнавства, історії світової і української культури, при проведенні різноманітних виховних заходів, засіданнях краєзнавчих гуртків, у дослідженнях учасників МАН.

Список використаних джерел та літератури:

1. Поточний архів управління культури, національностей та релігії Хмельницької ОДА. – Спр. № 2 “Звіти, інформації, статистичні та довідкові дані щодо релігійної мережі Хмельницької області”. – 194 с.
2. Кохановський О. Історичні пам’ятки Деражнянщини : Наук.-краєзн. вид. / О. Кохановський, С. Єсюнін. – Хмельницький : ПП Мельник А. А., 2009. – 48 с.
3. Хмельниччина справжня. Фотокнига. – Хмельницький : Поліграфіст-2, 2007. – 156 с.
4. Семенюк Д. Календар паломника – 2013: Чудотворні ікони Хмельниччини / Д. Семенюк. – Хмельницький : [б. в.], 2013. – 24 с.
5. Блажевич Ю. І. Релігійна тематика в творчості самобутніх майстрів і умільців Хмельниччини: сучасний етап / Ю. І. Блажевич,

О. І. Блажевич // Хмельниччина в контексті історії України (Матер. всеукр. наук.-практ. конф.) ; [ред. кол.: Баженов Л. В. (голова), Єсюнін С. М. (співголова, відповід. ред.) та ін.]. – Хмельницький : ПП Мельник А. А., 2012. – С. 522-529.

І. Б. Вашеняк,
кандидат історичних наук, доцент
С. С. Мітягіна,
завідувач науково-методичного центру ХОІППО
(м. Хмельницький)

ЖИТТЄВІ ОРІЄНТИРИ ТА ДУХОВНО-МОРАЛЬНІ ЦІННОСТІ СУЧАСНОЇ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ ХМЕЛЬНИЧЧИНИ

У час, коли Україна визначає вектор свого розвитку в умовах економічної, політичної, культурної і соціальної глобалізації, як і в будь-який період кардинальних змін, відбувається загострення ціннісного конфлікту поколінь. Не лише перед батьками, а й перед педагогічними працівниками усіх ланок освіти повстає необхідність надати відповідь на питання, яким є нове покоління українців; чим воно відрізняється від попередніх поколінь; у чому юні українці вбачають сенс життя, чого прагнуть та ін.

Процес самовизначення нації, як зазначає В. Майданевич, завжди пов'язаний із процесом перебудови особистісних пріоритетів та світогляду. І в першу чергу, це стосується підлітків. “Розбудова України, як незалежної, суверенної держави вимагає сформованого громадянина з активною громадською позицією, що свідчить про ступінь її зрілості, рівень розвитку; дає уявлення про характер ставлення особистості до країни, суспільства, народу, Батьківщини, усвідомлення нею свого місця та ролі в процесі державотворення; стимулює самореалізацію особистості, прояв громадських чеснот і їх формування” [5].

Педагогам усе частіше доводиться замислюватися над питанням, як в умовах нової соціокультурної ситуації, що ускладнюється економічними негараздами та соціальною напругою, зробити школу високоорганізованим співтовариством із прогресивною системою

цінностей, здатною подолати суспільну відстороненість його членів та визнати безумовну цінність людини [8].

За твердженням Н. Чутової, ціннісна система української молоді знаходиться у стані трансформації, яка полягає в переорієнтації молодих людей на цінності західного зразку (зростає значущість цінностей індивідуалізму, формуються ринкові стандарти поведінки), які активно пропагуються засобами масової інформації. Багато з традиційно-ментальних цінностей переосмислюються і знаходяться на периферії ціннісної свідомості молоді, набуваючи споглядально-декларативного значення [6].

На думку Н. Левковської, “в умовах перехідного кризового суспільства вивчення стану та зміни ціннісних орієнтацій молодих людей викликається, насамперед, практичною необхідністю. Адже від того, з якою якістю цінностей молодь житиме у XXI столітті, залежатиме напрям соціально-культурного та політико-економічного розвитку суспільства майбутнього, поява нових економічних, політичних та інших типів поведінки” [4].

Саме відповіді на питання щодо прагнень і цінностей молодого покоління мають стати інформаційною базою для визначення методів, форм і змісту навчально-виховної роботи з сучасними школярами. Створення ж цієї інформаційної бази вимагає, зокрема, проведення ґрунтовних соціологічних досліджень, спрямованих, перш за все, на вивчення ціннісних орієнтацій сучасних школярів.

У 2013 р. Хмельницьким обласним інститутом післядипломної педагогічної освіти було проведено соціологічне експрес-дослідження “Ціннісні орієнтації та ціннісне ставлення сучасної учнівської молоді до світу”. Дослідження проводилося методом анкетування. Респондентами виступили учні 10-х класів загальноосвітніх навчальних закладів Хмельницької області. Загальна кількість респондентів склала 1057 осіб.

Варто зазначити, що участь в опитуванні була добровільною, а відтак, доволі велику кількість старшокласників, котрі забажали стати респондентами, можна певною мірою розглядати як показник значущості даної теми для сучасної учнівської молоді.

Респондентам було запропоновано висловити свої думки щодо: чинників формування їх життєвої позиції; їх життєвих пріоритетів;

методів досягнення цілей, які вони вважають прийнятними для себе; надбавь, які вони вважають головними показниками успішності людини; їх ставлення до норм моралі; перспектив побудови власного успішного майбутнього в Україні.

Результати експрес-дослідження розміщено на сайті науково-методично центру організації наукової роботи та моніторингових досліджень Хмельницького обласного інституту післядипломної педагогічної освіти. Нижче ж стисло представлено узагальнені результати опитування в аспектах чинників формування життєвої позиції, життєвих пріоритетів, методів досягнення цілей та показників успішності людини.

Визначаючи чинники формування власної життєвої позиції, респонденти не були обмежені у кількості можливих варіантів відповіді із запропонованого переліку. Узагальнення результатів опитування показало, що для юних жителів Хмельниччини авторитетами у цьому аспекті виступають:

приклад батьків, родичів	86%
друзі, однокласники	50%
вчителі	36%
літературні герої, кіногерої	23%
відомі спортсмени	21%
публікації і репортажі засобів масової інформації	18%
сучасні зірки сцени, кіно, музики	16%
релігійні настанови	14%
політичний лідер, громадський діяч	6%

Як видно із наведеної таблиці, референтна група десятикласника (соціальна спільність, з якою він співвідносить себе як з еталоном і на норми, думки, цінності і оцінки якої він орієнтується в своїй поведінці) складається перш за все із членів родини, насамперед батьків. Важливо наголосити на тому, що йдеться не про оголошені принципи, а про приклад учинків і дій.

Викликає занепокоєння той факт, що вчителі як чинник формування життєвої позиції старшокласника хоча й увійшли у трійку лідерських позицій, але набрали лише 36% голосів. Це є свідченням того, що школа як один із головних інститутів соціалізації дитини наразі не виконує даної функції на належному рівні. Видається

важливим провести окреме дослідження щодо причин втрати школою авторитету в очах молоді. Адже може йтися про цілий спектр різноманітних аспектів: невідповідність установок, що пропонуються школярам педагогами реаліям, вимогам сучасного світу; життєва неуспішність окремих учителів з точки зору учнів; низький рівень престижності вчительської професії тощо.

Запропонований респондентам перелік питань, пов'язаних із життєвими пріоритетами і найбільшими життєвими цінностями, базувався на положенні про те, що “на кожному етапі історичного розвитку суспільства створюється специфічний набір цінностей, що сприяють перетворенню соціальних норм та ідеалів на особистісні принципи життєдіяльності кожної людини, належать до психологічної структури особистості у формі особистісних цінностей і є одним із джерел мотивації її поведінки. Набір цих цінностей та їх структура об'єктивно детерміновані економічними і політичними факторами, а також системою виховання, запровадженою і здійснюваною в суспільстві” [2].

Відтак, аналізуючи та інтерпретуючи відповіді старшокласників, необхідно абстрагуватися від усталеної думки про те, що вихована людина повинна мати за аксіоматичне переконання абсолютну цінність певного, традиційного, набору явищ.

Відповідаючи на питання щодо своїх життєвих пріоритетів, респонденти могли обрати із запропонованого переліку лише 3 варіанти відповідей, що підвищувало значущість кожного вибору.

Було отримано такі результати:

здоров'я	72%
щасливе сімейне життя	51%
наявність добрих та вірних друзів	34%
любов	29%
розвиток (праця над собою, удосконалення духовне та фізичне)	14%
матеріально забезпечене життя	14%
кар'єрний успіх	12%
свобода	11%
цікава робота	9%
упевненість у собі	7%
життєва мудрість	6%
творчість (можливість творчої діяльності)	5%
активне діяльне життя	5%

пізнання світу	4%
щастя інших (добробут, розвиток, удосконалення)	3%
розваги	3%
популярність	2%
краса природи і мистецтва	2%

Показовим є той факт, що юні українці безперечним лідером серед пріоритетних аспектів життя називають здоров'я (72%). Вірогідно, така позиція обумовлена цілою низкою чинників, головними серед яких є складна екологічна і економічна ситуація в країні (наявність значної кількості факторів, що негативно впливають на здоров'я людини, та брак фінансових ресурсів для покращення і підтримування на належному рівні стану здоров'я) з одного боку та достатньо висока ефективність пропаганди здорового способу життя серед молоді – з іншого.

Варто зазначити, що доволі невисокий відсоток голосів (51%), відданих за варіант “щасливе сімейне життя” як найважливіший аспект життя, відповідає загальній тенденції зміни ставлення до інституту сім'ї з боку українського суспільства. Дослідники відмічають, що відбувається зміна характеру як внутрішніх, так і зовнішніх зв'язків сім'ї; розширення та ускладнення функцій сім'ї одночасно зі скороченням її складу; ослаблення передачі традиційної культурної інформації від покоління до покоління; зниження рівня народжуваності; збільшення кількості розлучень та нуклеаризація сімей [3].

Узагальнені відповіді на блок питань, що стосуються методів, умов і ресурсів досягнення особистих цілей, дозволяють припустити, що вони відображають реалістичність (перш за все розуміння існування різноманіття ситуацій і явищ, які не вкладаються у полюсні характеристики “добре” – “погано”) і певною мірою прагматичність сприйняття старшокласниками життя.

Так, відповіді на питання щодо прийнятних методів досягнення особистих цілей розподілилися наступним чином:

Бажано досягати цілей чесними і гуманними засобами, але це не завжди можливо.	44%
Досягнення мети є важливим, але засоби завжди мають бути чесними і гуманними.	39%
Для досягнення мети усі засоби є прийнятними.	15%

Щодо особистісних якостей, необхідних для досягнення цілей, десятикласники розподілили свої голоси таким чином (кількість обраних варіантів не обмежена):

відповідальність	75%
освіченість	65%
старанність	63%
незалежність (здатність діяти самостійно)	61%
сміливість у прийнятті рішень	61%
терпимість	58%
самоконтроль	53%
чесність	50%
вихованість	45%
тверда воля	41%
акуратність	32%
життєрадісність	26%
широта поглядів	26%
чуйність	16%
високі потреби	15%
нетерпимість до недоліків у себе та інших	8%

Те, що лідерські позиції у даному переліку зайняли відповідальність, освіченість, старанність, незалежність і самостійність та сміливість у прийнятті рішень, цілком відповідає висловленому вище припущенню щодо реалістичного і прагматичного підходу до життя, притаманного сучасним старшокласникам.

Висловлюючи свою думку щодо показників успішності людини, респонденти могли обрати лише 1 варіант відповіді із переліку запропонованих. Зважаючи на це, з нашої точки зору, перший у рейтингу показник у 52% (який об'єктивно не вказує на переважну більшість) у даному контексті набуває значної ваги. Той факт, що сучасні підлітки вважають головним показником успішності людини відповідність її життєвого стандарту її ж власним оцінкам і вимогам, безумовно, свідчить про досить високий рівень самодостатності і інтелектуально-духовної незалежності юних українців.

Загалом респонденти вважають показниками успішності людини наступне:

задоволеність самої людини способом свого життя і рівнем своїх досягнень	52%
щастя в особистому житті	19%
кар'єрні досягнення	16%

матеріальне становище (гроші, нерухомість тощо)	6%
нічого з переліченого	4%
популярність	1%

Неможливо не звернути увагу на те, що всупереч розповсюдженій думці про “порожність” і “легковажність” сучасної молоді, юні українці віддають перевагу цінностям нематеріальним. Слід зазначити, що, на спростування висунутій гіпотезі, незважаючи на визнаний потужний вплив на підлітків з боку продукції шоу-бізнесу, популярність як показник успішності людини обрав лише 1% респондентів.

Результати соціологічного дослідження “Ціннісні орієнтації та ціннісне ставлення сучасної учнівської молоді до світу” можуть бути корисними як для вчителів, шкільних психологів, методистів районних/міських методичних кабінетів та інших педагогічних працівників, так і для батьків учнів. Аналіз узагальнених відповідей старшокласників може сприяти кращому розумінню внутрішнього світу старшокласника, його бажань, потреб і переконань (і, як наслідок, взаєморозумінню між учнем і педагогом, дитиною і батьками).

Необхідно усвідомлювати, що “результативність соціального розвитку особистості, і особливо етапу її становлення (дитинство та юність), значною мірою визначається рівнем компетентності і професіоналізму педагогічних колективів навчально-виховних закладів” [7]. Оскільки на рівні навчального закладу формування у старшокласника ціннісних ставлень до людини і світу в цілому забезпечується спільною діяльністю адміністрації закладу, вчителя та психолога, результати даного та подібних досліджень є потужним джерелом інформації, яка може лягти в основу розробки виховних заходів для учнів, а також батьківських зборів або інших заходів для батьків учнів. При цьому важливо пам’ятати, що ефективність формування активної життєвої, у тому числі й громадянської, позиції значним чином залежить від педагогічних технологій: перевага має надаватися інноваційним формам і інтерактивним методам роботи, зорієнтованим на вироблення в учнів відповідних навичок та вміння досягати успіху у всіх сферах життєдіяльності особистості [1].

Зрозуміло, що сучасний темп життя, глобалізаційні процеси, нестабільні соціально-економічні умови та інші чинники вимагають від

людини здатності постійно змінюватися і пристосовуватися до нових реалій, переглядати і за потреби змінювати свої думки і ставлення. Відтак, необхідно усвідомлювати, що корисність і ефективність соціологічних досліджень подібного типу безпосередньо залежать від регулярності розвідок та забезпечення порівняльного аналізу результатів досліджень з метою відстеження відповідних тенденцій. Видається доцільним запровадження системи соціологічних досліджень щодо ціннісних орієнтацій школярів та інших суміжних аспектів, яка складалася б із розвідок локального і регіонального рівнів. Крім того, у подальшому важливо розширити коло респондентів, долучивши до участі у дослідженні педагогічних працівників і батьків учнів.

Окремо варто наголосити на виховному аспекті подібних соціологічних досліджень, адже в процесі роботи з опитувальником учень отримує нагоду замислитися над важливими питаннями, що стосуються його внутрішнього світу, його переконань і світогляду, а також визначити власну позицію з даних питань.

Список використаних джерел та літератури:

1. Бабкіна М. І. Соціально-педагогічні умови формування активної громадянської позиції учнівської молоді // Режим доступу: http://www.rusnauka.com/4_SWMN_2010/Pedagogica/58908.doc.htm.
2. Кашкарьова Л. Р. Ставлення сучасної української молоді до “вічних” соціальних цінностей // Режим доступу: <http://vuzlib.com/content/view/141/84>.
3. Книш О. К. Щодо проблем формування ставлення молоді до сімейного життя // Режим доступу: http://www.rusnauka.com/18_NiIN_2007/Psihologia/22743.doc.htm.
4. Левковська Н. Динаміка ціннісних орієнтацій молоді // Політичний менеджмент. – 2006. – № 1 (16). – С. 85-93.
5. Майданевич В. П. Теоретичний аспект вивчення життєвої позиції громадянина в системі сучасної педагогіки // Режим доступу: eprints.zu.edu.ua/1792/1/07mvpssp.pdf.
6. Чутова Н. П. Впливовість мас-медіа на формування ціннісних орієнтацій сучасної української молоді (на прикладі Дніпропетровського регіону): автореф. дис. ... канд. соціол. наук :

22.00.04 / Н. П. Чутова; Класич. приват. ун-т. – Запоріжжя, 2010. – 16 с.

7. Шамне А. В., Фляга Т. М. Психологічні особливості формування та розвитку ціннісних орієнтацій сучасної молоді // Режим доступу:

http://www.rusnauka.com/13_NPN_2010/Psihologia/65685.doc.htm.

8. Шуляк Н. Науково-методичний супровід діяльності педагогів щодо формування у старшокласників ціннісного ставлення до людини // Нова педагогічна думка : наук. журн. / Рівнен. обл. ін-т післядиплом. пед. освіти, Рівнен. держ. гуманіт. ун-т. – 2012. – №. 3. – Рівне. – С. 162-167.

Е. Г. Vox,
вчитель

(м. Хмельницький)

ФОРМУВАННЯ СВІТОГЛЯДУ ТА ЖИТТЄВОЇ ПОЗИЦІЇ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ В СУЧАСНОМУ СУСПІЛЬНО ЗНАЧИМОМУ ПОЛІ

Проблеми, що пов'язані з людськими цінностями, займають одне з провідних місць у дослідженні соціальної детермінації людської поведінки, її саморегуляції та прогнозуванні. Формування ціннісних орієнтацій сприяє процесу розвитку особистості в цілому. Як один з елементів структури особистості, вони відіграють вирішальну роль у регуляції поведінки, формуванні світогляду, переконань, виборі життєвого шляху, особливо на етапі становлення професійно-трудової діяльності в юнацькому віці. Саме завдяки цінностям особистість відчуває себе цілісно в оточуючому її світі.

Світ цінностей – це насамперед світ культури, сфера духовної діяльності людини, її моральної свідомості. Особливість ситуації в суспільстві, у якій проходить формування духовності особистості, полягає в тому, що цей процес відбувається в умовах послаблення політичного та ідеологічного пресингу, розширення соціальної самостійності та ініціативи молоді. Це веде за собою, як наслідок, критичне осмислення досвіду попередніх поколінь, нові уявлення про

своє професійне майбутнє та майбутнє суспільства. У наш час втрати старих, непридатних для життя орієнтирів і тимчасового духовного бездоріжжя, в час, коли майже щоденно виповзають проповідники чужих нашої суті ідеологічних норм, що справляють руйнівний вплив на свідомість особистості, важко переоцінити значення ціннісних орієнтацій як умови розвитку особистості суб'єкта, особистості, здатної до самостійного і відповідального вибору.

Особистісні цінності виступають як своєрідні відношення зі світом, які узагальнені і перероблені досвідом соціальної групи. Тому вони фактично не залежать від ситуативних факторів і, можливо, тому не завжди чітко усвідомлюються, зокрема до того часу, поки не стають об'єктом рефлексії.

Дослідженням ціннісних орієнтацій учнівської молоді займалися Н. Є. Бондар, А. А. Козлов, З. В. Сікевич, В. Т. Лісовський, К. А. Нечаєва, І. А. Райгородська, Н. І. Стрелянова, Є. А. Подольська, А. М. Мордовець, І. Г. Попова.

У ряді досліджень відмічається, що юнацький вік сензитивний для утворення ціннісної орієнтації в якості стійкої особистісної властивості, яка впливає на становлення світогляду учнів, їх відношень з довкіллям. Саме у цьому віковому періоді “закладається здатність об'єктивної оцінки самого себе і довкілля, що найбільше впливає на становлення закономірностей, які згодом вказуватимуть на позицію у житті вже дорослої людини”. Провідною у цей час є навчально-професійна діяльність, в якій реалізується готовність юнака до самовизначення і яку вважають психічним новоутворенням цього віку. Адже юнацький вік є тим періодом життя, коли індивід стає готовим не стільки до самовизначення, скільки до життя як суб'єкт власної діяльності.

Особистість переходить на якісно новий – усвідомлюваний етап становлення, відбувається її друге народження. Складається більш-менш цілісний світогляд та формується готовність до самовизначення. Юнак – це вже особистість як суб'єкт суспільних стосунків, що активно будує образ світу, спрямований у майбутнє. Завдяки віковим новоутворенням відкривається можливість обирати життєвий шлях і нести відповідальність за цей вибір.

Особистість є предметом дослідження багатьох наук. Для

психології поняття “особистість” є одним з центральних. Особистість є певним модусом існування людини, певною якістю, станом або проявом. Це сутність людини, те основне, головне, що відрізняє її від усіх інших біологічних видів і зближує з іншими людьми.

Особистість – це соціально зумовлена система психічних якостей індивіда, що визначається залученістю людини до конкретних суспільних, культурних, історичних відносин. Вона виявляється і формується у процесі свідомої діяльності і спілкування.

Юнацький вік є сензитивним для утворення ціннісної орієнтації як стійкого елемента життєвої перспективи. Основними характеристиками ціннісних орієнтацій є їх зміст та ступінь сформованості ієрархічної структури. Характерною рисою ранньої юності є формування життєвих цілей, планів, які залежать від завдань, що визначаються об’єктивними умовами життя та ціннісними орієнтаціями учня та умовно поділяються на: професійно-освітні, суспільно-політичні, романтико-пізнавальні, особистісно-сімейні, матеріально-побутові.

Життєві плани молоді формуються на основі її уявлень про об’єкт вибору, із врахуванням значимості для неї професійного самовизначення, а також самої праці.

Підготовка у школі не повинна обмежуватись лише передачею певних знань. Вона повинна мати тісний зв’язок із професійною орієнтацією особистості, із формуванням певної системи цінностей, які є характерними для представників тієї чи іншої професії.

Найбільш складною є виховна робота з молоддю у періоди соціальних та економічних криз, швидких і кардинальних змін, коли старші покоління значною мірою втрачають свій авторитет у молоді, а отже їх виховний вплив зменшується. Суспільство шукає нові цінності і вже на їх основі реформує систему освіти і виховання.

Отже, ціннісні орієнтації є важливим компонентом структури особистості, в них ніби резюмується весь життєвий досвід, накопичений особистістю в її індивідуальному розвитку. Це той компонент структури особистості, який являє собою певну вісь свідомості, навколо якої обертаються помисли і почуття людини і з точки зору якої вирішується багато життєвих питань. Таке розуміння ціннісних орієнтацій дає змогу пояснити та емпірично вивчати

спрямованість діяльності особистості в будь-який момент її життя.

Список використаних джерел та літератури:

1. Бондарчук Е. И., Бондарчук Л. И. Основы психологии и педагогики. – К., 1999. – С. 20-65.
2. Вікова і педагогічна психологія / За ред. Гамезо та ін. – К., 1984. – С. 54-62.
3. Возрастная и педагогическая психология / Под ред. А. В. Петровского. – М., 1979. – С. 13-87.
4. Дубровина И.В. Школьная психологическая служба: Вопросы теории и практики. – М. : Педагогика, 1991. – 232 с.
5. Климов Е. А. Психология профессионала: Избранные психологические труды. – Воронеж, 1996. – С. 78-102.
6. Ковалев А .Г. Личность воспитывает себя. – М., 1983. – С. 63-87.
7. Корнев М. Н., Коваленко А. Б. Соціальна психологія . – К., 1995. – 303 с.
8. Леонтьев А. Н. Избр. психол. произведения : В 2 т. – М.: Педагогика, 1983. – Т. 2. – С. 90-170.
9. Макарова Л. І., Гах Й. М. Основы психології і педагогіки. – К., 2005. – 111 с.
10. М'ясоїд П. А. Загальна психологія. – К. : Вища шк. – 2001. – 487 с.
11. Рубинштейн С. Л. Принципы и пути развития психологии. – М., 1959. – С. 45-132.
12. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии: В 2 т. – М. : Педагогика, 1989. – Т. 1. – С. 100-167.
13. Основы психології / За ред. О. В. Кирийчука, В. А. Роменця. – К., 1997. – С. 19-76.
14. Педагогіка / За ред. М. Д. Ярмаченка. – К., 1986. – С. 75-79.
15. Педагогика / Под ред. Ю. К. Бабанского. – М., 1998. – С. 87-158.

В. В. Галатир,
*старший науковий співробітник
відділу інформаційних технологій
Державного архіву Хмельницької області
(м. Хмельницький)*

КЛІРОВІ ВІДОМОСТІ ДЕРЖАВНОГО АРХІВУ ХМЕЛЬНИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ ЯК ДЖЕРЕЛО ДОСЛІДЖЕННЯ ІСТОРИЧНО-РЕЛІГІЙНИХ ПРОЦЕСІВ НА ПОДІЛЛІ

Клірові відомості є важливим джерелом з історії релігії, краєзнавчих та генеалогічних досліджень, біографістики. У них міститься інформація про історію церкви, її внутрішнє та зовнішнє оздоблення, життя та діяльність священників, їх родин, та ін.

Клірова відомість – це зібрана інформація про окремих православний храм на певному етапі його існування. Вперше вони були запроваджені 20 січня 1769 р. під назвою “Именные списки всем лицам духовного звания православного исповедания”. Остаточно їх форма була встановлена у 1829 р. і у подальшому змінювалася лише незначним чином. На початку ХХ ст. Святійший Синод остаточно встановив перелік інформації, яка повинна у них міститися [1].

У клірових відомостях відображалися питання матеріального забезпечення церков, священнослужителів, обліку всієї документації яка велася церквою, тощо. Окремий розділ складали відомості про парафіян церков, статистичні цифрові дані по населених пунктах приходу, соціальні групи, релігійний склад, чисельність дворів, кількість чоловічого та жіночого населення в парафії [2]. Клірові відомості складалися щорічно при кожному міському та сільському храмі настоятелями і благочинним [3].

Фонд 315 “Подільська духовна консисторія. 1795–1920 рр.” Державного архіву Хмельницької області налічує зібрання клірових відомостей за різні роки, що дає можливість простежити історію парафій за досить тривалий проміжок часу. Так, у клірових відомостях Свято-Успенської церкви с. Слобідка-Рихтівська за 1887 рік знаходимо інформацію про те, що приходська церква побудована в 1768 році на кошти прихожан з дерева. В 1863 році була відремонтована, але все ж

потребувала перебудови. Престол освячений на честь Успіння Божої Матері. Церковної утварі достатньо. За необхідними штатами має бути священник і псаломник. Церковної землі у священника 22 дес. 2089 кв. саженів, в псаломника 7 дес 1497 кв. саженів, а всієї землі 31 десятина 1186 кв. саженів. В 1882 році за указом Подільської духовної консисторії № 9494 та постановою Окружного з'їзду 4 благочинного округу земля була обмірена приватним землеміром і складено план. Дім священника побудований у 1859 році. Внаслідок акту, затвердженого присутністю з забезпечення приходського духовенства 1880 року, в 1884 році були побудовані будівлі комори, конюшні та хлів для худоби. На утримання священника казна виділяла 300 руб, псаломника – 50 руб. на рік. Будівель, які належать церкві – не було. До консисторії від церкви відстань складала 12 верст, а до окружного Благочинного 15. Найближчі церкви – Кузьмо-Дем'янівська с. Рихти (2 версти) і Покровська с. Ластівці (5 верст). Приписних сіл до приходу немає. Домової церкви також. Опис церковного майна зроблений в 1853 році і скріплений членом консисторії протоієреєм Троїцьким з старим описом зберігався при церкві. Прибутково-видаткові про свічні та церковні пожертвування за 1840–1860 та 1840–1869 рр., а також книги нового формату 1874 і 1883 років велися вірно і зберігалися у церкві. Копії метричних книг, сповідальних розписів та книги передшлюбних оголошень зберігалися у церкві з 1820 року [4].

Про прихожан вищезгаданої церкви у клірових відомостях сказано наступне: с. Слобідка-Рихтівська знаходиться в орендному утриманні поміщика Романовського. Солдат православного віросповідання станом на 1887 рік було 21/4 дворів, 85 чоловіків і 87 жінок. Селян – 147 дворів, 588 чоловіків і 604 жінки. Міщан немає. Римо-католиків – 3/4 дворів, 3 чоловіка і 2 жінки. Також, клірові відомості включали і біографії приходського причту: приходський священник Яків Володимирович Кардасевич був сином священника, народився 30 квітня 1858 року в містечці Ялтушків при Свято-Троїцькій церкві Могилівського повіту Подільської єпархії. З 1869 до 1875 року навчався в Приворотському духовному училищі, а з вересня 1875 року в Подільській духовній семінарії. Після закінчення курсу богословських наук в 1881 році преосвященним Януарієм призначений псаломником в Свято-Параскевинську церкву с. Ольховець Ушицького

повіту, а в 1882 році преосвященним Маркелом висвячений в сан священника Свято-Успенської церкви с. Слобідка-Рихтівська. З 1885 до 1887 року наглядав за церковно-приходськими школами. Вдівець 29 років, мав двох дітей – сина Володимира 5 років та дочку Ніну 2 років. Характеризувався зразковими рисами. Не судимий. Штрафами не обкладався. Старостою у церкві з 1884 року був селянин-одноосібник Іван Стефанович Мазур, псаломником – Никифір Голинський [5].

Кількість клірових відомостей Поділля прослідковується за підрахунками в описах консисторського архіву [6]:

ПОВІТ	Клірові відомості		
	1795–1869	1870–1917	всього
Балтський	21	5	26
Брацлавський	36	13	49
Вінницький	26	10	36
Гайсинський	33	8	41
Кам'янецький	29	10	39
Летичівський	36	4	40
Літинський	30	4	34
Могилівський	22	2	24
Ольгопільський	27	6	33
Проскурівський	34	3	37
Ушицький	32	7	39
Ямпільський	37	3	40

Таким чином у клірових відомостях, які містяться у фонді Державного архіву Хмельницької області хоча й частина інформації втрачена назавжди, проте збережені відомості важливі для вивчення процесів зміни народонаселення парафій з різних напрямків, станового, статевого, релігійних ознак, структурних змін в парафіях, та загалом для вивчення історично-релігійних процесів на Поділлі.

Список використаних джерел та літератури:

1. Шевчук А. В. Клірові відомості як джерело з генеалогії населення Волинської губернії XIX – початку XX ст.: інформативне наповнення та стан збереження / А. В. Шевчук // Вісн. Академії праці і соціальних відносин Федерації профспілок України : Наук.-практ. зб. / Акад. праці і соц. відносин Федерації профспілок України. – К. : Сталь,

2008. – Вип. 4. – С. 107.

2. Полное собрание законов Российской Империи. – Собр. 1-е ; С 1649 по 12 дек. 1825 г. – Т. 16. Ч. 1. 1841 (№ 14141–14986). – С. 233.

3. Цыпин В. А. Церковное право / В. А. Цыпин. – М. : Изд-во МФТИ, 1996. – С. 221.

4. Державний архів Хмельницької області, ф. 315, оп. 1, спр. 12382, арк. 932-939.

5. Там само.

6. Там само, ф. 315, оп. 1, Т. 1, 2, 3, 4.

О. П. Григоренко,
доктор історичних наук, професор
(м. Хмельницький)

ПІДГОТОВКА ШКІЛЬНОЇ МОЛОДІ УКРАЇНИ ДО ПРАЦІ В СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОМУ ВИРОБНИЦТВІ

Друга половина ХХ ст. в історії України виявилась епохою винятково важливих соціальних і політичних випробувань. За часовими параметрами це був період функціонування тоталітарної держави. Лише наприкінці 1980 років радянська суспільно-політична система почала розвалюватися. Тут поруч крокували комсомольська романтика і зубожіння, технічні прориви і рутинна закостенілість, прогресивні технології й морально застарілі технології та організаційні методи господарювання. Саме в таких умовах молодь трудилася на всіх ділянках сільськогосподарського виробництва. На полях і фермах, садах і виноградниках вона своєю працею примножувала могутність нашого народу.

Як у промисловості, так і в сільському господарстві розвиток відбувається на передачі досвіду від покоління до покоління. Отже, і при найвищому оснащенні села технікою, механізацією і автоматизацією виробничих процесів селу необхідна освічена молодь, яка взяла б на себе всю відповідальність за розвиток сільського господарства. Сільська школа, професійно-технічні училища є головним джерелом поповнення кадрів села. Приблизно 10 тисяч

навчальних годин проводить учень в стінах школи. І тут багато залежить від того, як за роки навчання юнаки і дівчата зможуть підготуватись до свідомого вибору життєвого шляху у відповідності з вимогами часу, чи навчатись вони любити свою землю і працю на цій землі, долати труднощі, які їм зустрічатимуться в процесі виробничої діяльності. Сільська школа завжди має можливість вже з дитинства привчати учнів до продуктивної праці. Любов до землі, до свого рідного села, до селянської праці потрібно виховувати у людей з самого раннього дитинства. Діти ростуть працелюбними, якщо їх привчають до роботи змалку. Відомо, що дитинство людини триває до 11–12 років. До цього часу завершується формування типу мислення і характеру, мозок набирає об'єму і вагу дорослої людини. І саме до 12 років потрібно приділяти максимум уваги формуванню психіки і трудових навиків. Для зміцнення зв'язків школи з сільськогосподарським виробництвом, підготовці школярів до свідомого вибору професії, щоб вона була їм близька, бажана багато зробили колективи шкіл спільно з керівниками місцевих господарств і сільських Рад. Змістовна, продумана робота по збудженню з раннього дитинства інтересу до праці в сільськогосподарському виробництві давала позитивний кінцевий результат: на ферми й поля приходило молоде поповнення, що добре знало техніку, вміло трудитися і гаряче бралось до справи. Важливо, що школярі не тільки оволодівали спеціальностями для аграрного сектору економіки. Але особливо цінне те, що вони з дитячих років засвоювали норми трудової моралі, вчилися уважно відноситися до землі і до праці на ній, виробляли в собі навички самоуправління, реальні уявлення про оточуючу дійсність. Такі прості і в той же час конкретні справи впливали на формування майбутньої зміни трудівників села багато ефективніше, ніж галасливі заклики і обіцянки.

Виховання в учнів готовності до праці в сільському господарстві – процес тривалий і складний. Серед багаточисленних трудових об'єднань школярів центрами творчої праці, які орієнтували на роботу в сільськогосподарському виробництві були учнівські виробничі бригади (далі – УВБ). Перші такі бригади з'явилися в 1956 році у школах: Заруднянській – Полтавській, Богданівській і Новопразькій – Кіровоградській, Грим'яцькій – Хмельницької областей [1, с. 3].

Працюючи в УВБ у старшокласників формуються кращі риси молодих господарів землі, забезпечуються насамперед психологічна підготовка до майбутньої трудової діяльності. Показовим в цьому відношенні є діяльність УВБ Комишуватської середньої школи Новоукраїнського району Кіровоградської області, яка утворилася у 1958 р. з ініціативи О. Гіталова, бригадира механізаторів місцевого господарства, новатора сільськогосподарського виробництва. Уславлений хлібороб був і першим спеціалістом, який навчав учнів справі механізації сільськогосподарського виробництва, допомагав створювати базу з виробничого навчання – гаражі, малий польовий стан, трактородром, кабінет механізації. УВБ щорічно вирощувала овочі на 5 гектарах, кормові буряки на 10, цукрові буряки на 20, вивчала технологію вирощування озимої пшениці, ячменю, кукурудзи, соняшнику. В листопаді-грудні підбивали підсумки зробленого, які розглядало правління господарства. Із 110 чоловік тракторної бригади у 1985 році більше половини було у віці до 30 років. За час навчання школярі оволодівали і іншими професіями, на практиці знайомилися з такими поняттями, як режим економії, продуктивність праці, госпрозрахунок і собівартість. УВБ стала не тільки школою майстерності в сільськогосподарському виробництві, але і школою формування високої свідомості, почуття відповідальності за справу і долю країни. Не дивно, що більшість випускників школи добре працювали в господарстві.

Значну допомогу у формуванні майбутніх трудівників подавали спеціалісти сільського господарства, передові механізатори, кращі працівники тваринницьких ферм і інших галузей сільськогосподарського виробництва, які на прохання педколективів добросовісно виконували обов'язки шефів-наставників окремих школярів, ланок і бригад. Рух наставників-вихователів учнівської молоді має в сільському господарстві справді чудові традиції. Початок йому поклав прославлений кукурудзовод з Дніпропетровщини М. Озерний. В 1958 році став здійснювати шефство над УВБ механізатор з Голопристанського району Херсонської області М. Брага [2, с. 3]. За своє життя він провів 49 жнив, значно перевищував норми виробітку, добивався рекордних намологів. Як підрахували економісти сільгосппідприємства, М. Брага намолотив

стільки зерна, що для перевезення його треба було б близько тисячі залізничних вагонів. Батьківщина високо оцінила заслуги М. Браги, нагородивши його багатьма орденами і медалями. Він був нагороджений двома Почесними Грамотами Президії Верховної Ради України. Йому присвоєно почесне звання “Заслужений механізатор Української РСР”, “Заслужений працівник сільського господарства Української РСР”, “Відмінник народної освіти Української РСР”. Використовуючи свій багатий досвід хлібороба, М. Брага словом і особистим прикладом на уроках трудового навчання, під час виробничої практики прищеплював школярам необхідні трудові вміння і навички, показував, як керувати складними сільськогосподарськими машинами, розкривав їм таємниці досягнення високої продуктивності праці. Всюди він вмів повести мову про честь хлібороба, про романтику хліборобської професії, про те, що головна професія в житті – бути людиною. Старшокласники рахували його своїм улюбленим вчителем. І учні прислухалися до слів цієї легендарної людини. УВБ Бехтерської середньої школи, наставником якої багато років був М. Брага, стала надійним резервом в підготовці хліборобських кадрів для місцевого господарства, 120 її колишніх членів нагороджені орденами.

З глибоким зацікавленням, розумінням її суті, з тверезим поглядом, з повною мірою відповідальності, по-державному мудро, по-батьківськи уважно, чуйно подавали допомогу УВБ майстри вирощування високих врожаїв цукрових буряків (М. Марцун, Л. Полупан, С. Виштак, О. Диптан, Ю. Лендюк), тваринники (М. Савченко, В. Левчик, В. Василюк), механізатори (П. Гелик, М. Капран, Є. Малашков, О. Парубок), кукурудзоводи (Є. Долинюк, Г. Ладані), картопляр П. Волга, льонарка Н. Заглада, керівники господарств (Ю. Личук, Д. Моторний, Р. Кравчук, М. Посмітний, Г. Ткачук) та багато інших новаторів сільськогосподарського виробництва. Вони вміло стимулювали трудову ініціативу школярів, виховували почуття відповідальності, причетності до важливої справи, усвідомлення того, що вони є господарі на своїй землі. Не володарі на ній, не всесильні підкорювачі, а її рідні сини і дочки.

Педагогічні колективи, наставники, направляючи роботу УВБ особливу увагу приділяли дослідницькій роботі школярів, вбачаючи в

цьому не тільки загальногосподарську роль, але і можливість ознайомити учнів з передовими методами селекції рослин. Спираючись на накопичений в країні досвід їх роботи, Міністерство освіти запропонувало органам народної освіти і школам ширше впроваджувати в УВБ дослідницьку роботу, а також прогресивні форми організації праці [3, арк. 1-2]. Учні Устянської середньої школи Бершадського району Вінницької області протягом 10 років виконували доручення 4 науково-дослідних інститутів, 3 ботанічних садів і 7 науково-дослідних станцій. Вони провели понад 150 сільськогосподарських дослідів і експериментів, результати яких були враховані вченими при виведенні таких сортів помідорів, як Піонер, Патріот, Матросов. Вони допомагали вивести новий сорт картоплі Бородянська-34. УВБ Хмельницької області проводили досліді за завданням Всесоюзного селекційно-генетичного інституту, Кам'янець-Подільського сільськогосподарського інституту, академіків Ф. Кириченка і В. Ремесла, обласної державної сільськогосподарської станції. Члени УВБ Іркліївської середньої школи Чорнобаївського району Черкаської області працювали за дорученням науковців Московської науково-дослідної станції Всесоюзного інституту кормів ім. Вільямса, Всесоюзного селекційно-генетичного інституту, Черкаської обласної сільськогосподарської дослідної станції, керівника місцевого господарства Л. Іваніщенка. В 1981 році учні досліджували більше 10 сортів картоплі, соняшника, помідорів. Саме з шкільної ділянки на поле перейшов сорт соняшника Гігант. В середині 1970 років 27 сортовипробувальних ділянок 4 союзних республік вирощували нові сорти кукурудзи “Узунівська-21” та “Іркліївська”. Ці сорти були виведені московськими вченими спільно з членами УВБ цієї школи. В 1976–1977 навчальному році школярі України провели близько 12 тисяч цікавих дослідів. Результати понад 3 тисяч з них взяли на озброєння працівники сільськогосподарського виробництва. Ось, наприклад, як відгукувалися співробітники Українського науково-дослідного інституту землеробства про свою співдружність з УВБ Білогородської середньої школи № 1 Києво-Святошинського району Київської області: “Проведена ними робота має велике наукове й практичне значення для створення кормової бази тваринництва”.

Про результати своїх досліджень за завданням науковців

Закарпатської державної сільськогосподарської дослідної станції та Дніпропетровського філіалу Всесоюзного наукового-дослідного інституту кукурудзи члени УВБ Білківської середньої школи Іршавського району Закарпатської області доповідали на засіданні ради бригади, куди завжди приходили директор школи, спеціалісти господарства, наставники. УВБ Валявської середньої школи Городищенського району Черкаської області була учасником ВДНГ. За успішне проведення сортовипробування картоплі і дослідів з впливу різних добрив на врожай цукрових буряків Головвиставком ВДНГ нагородив 14 учнів фотоапаратами та іншими цінними подарунками, а школу – акваріумом і бібліотечкою. За дослідницьку роботу в 1973 р. 7 членів УВБ Хмельницької області були відзначені державними нагородами [4, арк. 272].

Дослідницька робота членів УВБ сприяла не тільки підвищенню врожайності зернових культур і зростанню продуктивності тваринництва. Дослідництво формувало цілий свій почуттів – любов до природи, до землі. Досліджуючи ті чи інші гібриди, учні самі вели також фенологічні спостереження, які ретельно й регулярно записували в щоденники. Учні самі збирали врожай, обліковували його. Все це привчало їх до ретельності, самостійності, спостережливості, бережливості, вчило розкривати таємниці землі, відчувати себе на ній справжнім господарем. Особисте спілкування школярів з науковцями, роботи під їх безпосереднім керівництвом сприяло розширенню їх кругозору, пробуджувало здібності, допитливість. Створювалась атмосфера, коли у кожного учня виникало бажання випробувати свої сили. Виконуючи завдання вчених й співробітників селекційних станцій школярі включалися, таким чином, у вирішення актуальних для свого господарства чи для даного регіону народногосподарських завдань з підвищення врожайності культур і продуктивності тваринництва. До того ж участь в дослідницькій діяльності стимулювала активну позицію до занять сільськогосподарською працею. Адже саме завдяки участі в дослідництві школярі пізнають творчі можливості праці в сільському господарстві, а потреба в творчій діяльності – один з головних стимулів, що визначає вибір професії і життєвого шляху.

Багаторічний досвід переконував, що саме в УВБ школярі

одержували практичні навички сільськогосподарського виробництва, тут у них формувалося почуття власної відповідальності за результати своєї праці, пробуджувався потяг до здорового змагання, ставлення до праці ставало більш сумлінним, творчим, формувалися стійкі інтереси до різноманітних сільськогосподарських професій. Маючи за плечима добру трудову підготовку випускники приходили в господарства не новачками, а знавцями своєї справи, швидко включалися в трудовий процес, добивалися високих показників у праці.

Однак в діяльності УВБ було багато суттєвих недоліків. Не дивлячись на нове положення про УВБ, прийняте в 1984 році, їх виробнича діяльність цілком і повністю залежала від доброї волі керівників господарств. Хотіли керівники – відводили землю, виділяли техніку, не хотіли – не відводили і не виділяли. І було так, що де керівник господарства бачив свій завтрашній день, там піклувалися про УВБ. Часто господарства передавали УВБ, головним чином, стару техніку, “що нерідко годиться лише для музейних експонатів” [5, с. 101], як відзначалось на XXI з’їзді ЛКСМ України. В Лебединському районі Сумської області в 1980 році з 9 шкільних тракторів тільки один був новий, решта – недобитки. Основним знаряддям праці залишалася сапа. Деякі господарства не використовували результати дослідницької роботи учнів і траплялось так, що вони проводили досліди ради дослідів. Окремі господарства не закріплювали за УВБ жодного гектара землі, а використовували їх як “групи пориву” в авральних ситуаціях, як загони допоміжної робочої сили. В Миколаївській області тільки за кожною третьою з двохсот УВБ була закріплена земля і техніка. Вивчення сільськогосподарських машин у багатьох школах часто відбувалося за схемами і плакатами. Байдужість до праці дітей, стара, несправна техніка, запущені тваринницькі приміщення, відсутність видимого зв’язку між якістю і оплатою праці – це також своєрідна профорієнтація. Тільки з знаком мінус. Слабо пропагувалися тваринницькі професії: у складі УВБ було більше як півмільйона сільських школярів, а в тваринницькі ланки входили менше одного відсотка.

В 1981–1982 навчальному році в половині середніх шкіл України школярі вивчали автомобіль і трактор. З допомогою шефів створено біля 1500 автокласів, понад 1000 кабінетів з безпеки руху, 2700 – з

механізації сільського господарства, 1500 слюсарно-монтажних майстерень [6, с. 26].

В результаті добре продуманої трудової підготовки і професійної орієнтації на роботу в сільськогосподарське виробництво старшокласники вибирали одну з професій, отримували кваліфікаційний розряд. В деяких областях проводилися конкурси на кращого за професією серед сільських школярів. На обласних змаганнях молодих орачів Львівської області у 1978 році вдруге переможцем вийшла дев'ятикласниця Жидачівської середньої школи Галя Федецька. Відмінне знання техніки, справжній професіоналізм продемонстрували переможці конкурсу на кращого орача серед юнаків і дівчат з 12 сільських шкіл Красногвардійського району Криму в 1982 році Віктор Новиков і Вікторія Одинець. На Полтавщині нікого не дивувало те, що на районних конкурсах молодих орачів, комбайнерів та операторів машинного доїння, які проводилися в Диканському районі, призові місця виборювали вихованці Балянської середньої школи. Олександр Риков, наприклад, переміг своїх суперників-механізаторів, ще навчаючись в 10 класі, а Ірина Дзюба посіла свого часу 2 місце на республіканському конкурсі молодих орачів. В проведених конкурсах за професіями під час третього всесоюзного зльоту трудових об'єднань школярів, який відбувся в 1982 році в місті Цілинограді, школярі України зайняли 15 призових місць, а учні Миронівської середньої школи Кагарлицького району Київської області Людмила Андрєєва і Олександр Кикало стали переможцями змагань серед юних механізаторів [7, с. 32]. Як би не склалася майбутня доля таких випускників, трудове загартування знадобиться у будь-якій сфері діяльності, отриманий розряд механізатора стане добрим стимулом, щоб закріпитися в рідному селі.

Добре налагоджене виробниче навчання не тільки не відволікає увагу і сили дітей від загальноосвітнього навчання, а навпаки – створює сприятливі умови для поглиблення знань учнів з основ наук, розширення кругозору та усвідомлення власної громадянської значимості. У дітей формується почуття обов'язку, відповідальності, з'являються нові економічно-виробничі категорії: план, якість, договірні умови та строки їх виконання. Очевидною стає потреба знань. Бо майбутній механізатор, вивчаючи трактор, комбайн та інші машини,

переконається у важливості знань з фізики, хімії, математики, біології. У майстернях за верстатом, на полі без знань неможливо організувати належним чином виробництво. Видозмінення виробничої діяльності породжує цікавість, не стомлює. Дитина йде ніби по східцях, що ведуть до вершин господарських навичок. Час заповнений працею, навчанням, організованим здоровим відпочинком. Діти при ділі завжди в школі й удома. Адже у праці людина не тільки створює матеріальні цінності, але і виховує свої кращі здібності, загартовує волю, розкриває творчі сили, утверджує себе як громадянин.

Сільська школа повинна орієнтувати молодь на сільськогосподарські професії. Та обставина, що трудові колективи будуть все більше поповнюватись за рахунок випускників шкіл, покладає особливу відповідальність як на школу, так і виробництво. Передові господарства спільно з педагогічними колективами намагалися діяти так, щоб учні зрозуміли: сільському господарству потрібні люди, зацікавлені працювати активно, з високою професійною майстерністю, з новаторською жилкою. В ряді шкіл України існувала добра традиція. В них на початку кожного навчального року відбувалося велике свято праці. У Бутенківській середній школі Кобеляцького району Полтавської області школярам, які найкраще попрацювали літом, в урочистій обстановці вручали грамоти, цінні подарунки. Відзначали їхніх батьків за те, що привчили своїх синів і дочок до сумлінної праці. Загальні збори сільгосппідприємства ім. Мічуріна Ярмолинецького району Хмельницької області у 1989 р. встановили щомісячну стипендію в сумі 25 карбованців для учнів місцевої неповної середньої школи. Вона виплачувалась тим, хто навчався “на відмінно”, мав зразкову поведінку і брав активну участь у суспільно-корисній праці. Семикласниця Хильківської восьмирічної школи Хорольського району Полтавської області Катя Назаренко під час літніх канікул 1984 року по ударному трудилася в господарстві. За це її портрет був занесений на дошку пошани кращих трудівників села. Такої ж пошани була удостоєна і шестикласниця Вільховецької середньої школи Новоушицького району Хмельницького району Женья Петраш. Літом 1988 року вона доглядала 40 телят в місцевому господарстві. Орендний колектив одного з сіл Коломийського району Івано-Франківської області, очолюваний Р. Романюком, запрошував до

свого складу лише тих випускників, хто навчався на “добре” і “відмінно”.

Разом з тим у трудовому вихованні школярів, підготовці їх до праці в сільському господарстві був ряд серйозних недоліків. Зі стін школи виходило багато юнаків і дівчат, не підготовлених як слід до самостійного трудового життя. Частина випускників проявляли споживацьке відношення до життя, пред’являли завищені вимоги до матеріальних благ, часто не порівнювали їх з кількістю і якістю праці. Дуже часто школярів захоплювало досить вузьке коло професій: вчений, артист, журналіст, лікар. Прагнення вибрати професію престижну ґрунтується на бажанні прожити як можна легше, на уявленні, що є професії, які не вимагають великих зусиль. Частково в цьому винні вчителі, наставники, вожаті-виробничники, спеціалісти сільського господарства. Тривалий час дітям говорили, що коли вони виростуть і вивчатися, їх чекає неодмінно творча, надзвичайно цікава і приємна робота. На XXIII з’їзді ЛКСМУ тваринниця з Черкаської області Г. Калиниченко справедливо говорила про те, що серед випускників бажаючих працювати за набутою професією мало, тому що, розповідаючи їм про майбутню роботу, “малюють картини майже ідеальні, в яких колгоспні ферми зовнішнім блиском і стерильною чистотою більше схожі на коров’ячі санаторії, ніж на звичайні виробничі приміщення” [8, с. 230].

Але чи правомірно цілком відходити від реальної сільськогосподарської практики, в якій є ще і звичайна селянська праця? Важливо, щоб професійна орієнтація учнів йшла в ногу з часом, а не випереджала його, готовила випускників не тільки до майбутніх успіхів, а й до труднощів, до роботи на таких механізмах і фермах, які є сьогодні, що і в дорослому житті їм прийдеться не тільки нажимати кнопки автоматичних установок, але і виконувати звичайну чорнову роботу. Саме так треба орієнтувати молодь. Праця ніколи не буде забавою, розвагою, вона є і буде являти собою надзвичайно серйозну справу, найінтенсивніше напруження.

В суспільній свідомості наступила пора змінити погляд на сільськогосподарську працю як непрестижну, сам розподіл праці на кваліфіковану і некваліфіковану. Якщо людина сидить і натискує цілий день на кнопки, то виходить що праця ця кваліфікована, престижна.

А якщо селянин своєю працею на землі, яка вимагає і розуму, і вправності, і досвіду, і доброти, і самовідданості дає суспільству тонни цукру і молока? Праця його не легка, можливо більш важча ніж в інших галузях народного господарства. То, що ж, виходить це – некваліфікована, якась собі другорядна праця?

Про те, що в свідомості великої частини людей вкоренилася думка про сільську роботу, як про роботу не цікаву, важку, неперспективну для молодих, не обійшлося і без допомоги художньої літератури і екрана. Ось про що розповідала у своєму виступі на XXV з'їзді ЛКСМУ оператор машинного доїння з Косівського району Івано-Франківської області Н. Сорич: “Недавно на сцені обласного музично-драматичного театру ім. Івана Франка був показаний спектакль “Двоє на дистанції”. Неприємно вражає в п'єсі те, що герой, розчарувавшись в житті, переживши духовний крах, згараючи іде працювати в колгосп – ніби кидається в прірву. Чому ж це так? З якого часу робота в селі стала долею невдах? Невже той, хто свідомо вибирає життєвий шлях, зв'язаний з сільськогосподарською професією, обкрадає себе? Видно наша література і мистецтво з цим погоджуються”.

Профорієнтація сільських школярів не завжди велася диференційовано, з достатньою глибиною і послідовністю. Вона нерідко підмінювалася профінформацією, велася нефахівцями і, як правило, не враховувала ні психології підлітків, ні вікових особливостей. Керівники господарств в більшості випадків мало цікавилися життєвими планами учнів. Коли, мовляв, прийдуть на роботу, тоді і поговоримо. Були серед них і такі, які приходили в школу на початку і в кінці навчального року просити допомоги у виконанні окремих польових робіт. І, як би не орієнтувала учнів на сільськогосподарські професії школа, успіху не досягне, якщо в селі не вирішуватимуться в комплексі питання соціально-культурного розвитку, якщо керівники господарств не стануть у школі своїми людьми, а не рідкісними гостями, якщо в цьому питанні не буде справді ділового співробітництва.

В профорієнтації менше всього потрібні нажим, адміністрування, парадність, формалізм, компанійщина. Нічого крім шкоди для поповнення молодими кадрами села не приніс компанійський заклик

“Всім класом у колгосп!”. Ці заклики особливо лунали в 1960 роки, лунали і пізніше. Цей заклик йшов не від доброго життя: багато сіл почали обезлюднюватись. Випускників шкіл кидали залатати ще одну діру на зношеній одежі сільського господарства країни. Практика показала, що такий заклик, по-перше, нереальний, а по-друге, і недоцільний. Звісно, на нього мало хто відгукувався. “Одностайне рішення” йти працювати в колгосп найчастіше нав’язували юнакам і дівчатам запопадливі працівники райкомів комсомолу або вчителі, які вважали, що молодь неспроможна самостійно приймати зважені рішення, не може без підказки розпорядитися своєю долею, визначити власну участь у суспільному житті. Дорослі не зважали і на те, чи всі юнаки та дівчата щиро хочуть присвятити себе праці в сільському господарстві, чи є в них таке покликання. Самі ж старшокласники не наважувалися відкрито висловити свою думку щодо добровільно-примусового їх залучення до “патріотичного починання”. Дехто соромився заперечувати “ентузіастам”, відколюватися від колективу свого класу, а то й просто боявся, що його можуть охрестити “дезертиром трудового фронту” і таким чином, що ганьбить славу і честь комсомолу. Одне слово, якщо лозунг кинули, то всі як один мали голосувати “за”. І голосували, і йшли “усім класом” на ферми, в польові бригади, щоб невдовзі під різними приводами залишити роботу в них і податися до міста.

Відомий хлібороб М. Брага, який мав великий авторитет у своїх вихованців, з цього приводу писав: “Без будь-якої симпатії ставився я і до модного гасла: “Всім класом у колгосп!”. В його основі лежить зневажливе ставлення до професії хлібороба і до молодої людини. Напевне, усі б тільки здивувалися, якби кинути заклик: “Усім класам – у моряки!” чи “В художники!”. А в хлібороби, бачте можна...

Відомо, що в школі навчають співам, хоч не все стають співаками, в школі вивчають фізику, і рідко хто стає фізиком, у школі вивчають літературу, але не всі стають літераторами. Так і механізаторами стають ті, у кого є до цього покликання” [9, с. 51-52]. Перш за все треба враховувати нахили дітей, їх обдарованість. Кожний школяр – це людина з своїм світом, мріями, думами. Хтось дійсно хоче стати тваринником або механізатором, а хтось мріє лікувати людей, присвятити себе музиці або живопису. Країні потрібні працівники і

спеціалісти не тільки сільського господарства. Навіщо ж іти всупереч юнацьким прагненням. Нехай кожний йде своєю дорогою, цікавою для нього.

Розвивати в школярів трудову активність, орієнтувати їх на працю в сільському господарстві необхідно не закликами й гаслами, а конкретною роботою з ними, турбуватися про них. Не обов'язково, щоб кожен юнак чи дівчина на селі стали трактористом, дояркою, агрономом, чи зоотехніком. Але обов'язково треба, щоб у кожного з них пробудилася любов і повага до землі, до тих, хто їх годує, аби молоді люди любили працю, аби прагнули обрати професію, де вони принесуть найбільше користі рідній країні.

Самою слабкою стороною, що свідчила про недостатній рівень профорієнтаційної роботи серед сільських школярів було те, що серед них падав престиж професій, зв'язаних з сільським господарством. Все більша їх частина шукала своєї долі в місті. Кількість випускників, які після школи йшли працювати на поля і ферми неухильно зменшувалась. У Хмельницькій області в 1990 році у сільському господарстві залишився працювати тільки один з десяти випускників шкіл. Якщо в першій половині 1970 років 30-35 тисяч випускників щороку йшли працювати безпосередньо в сільськогосподарське виробництво [10, арк. 52; арк. 189], то в 1986 році 17 тисяч чоловік, або 15% від їх загальної чисельності зв'язали свою долю з працею в сільському господарстві [11, с. 28]. Найвищі темпи відпливу молоді в міста відбувалися в селах Вінницької і Чернігівської областей.

Підготувати, виховати доброго, чесного працівника – праця нелегка. Тут потрібні і терпеливість, і вміння, і розумний, обачливий підхід до людини. На передній план висувається новий аспект профорієнтаційної роботи: не просто дати молодій людині трудові навички, потрібні в тій чи іншій професії, а допомогти їй знайти ту, яка буде до душі і в якій повністю розкриються здібності, вміння, кмітливості працівника. Вибір професії – найважливіший момент в житті молоді людини. Свобода професійного вибору передбачає велику особисту відповідальність молодих людей за свої дії. Від вибору професії нерідко залежить її щастя, розквіт здібностей, таланту, її благополуччя. Участю людей, які не зуміли зайняти своє місце в трудовому процесі, іноді стає малошановне заняття: плутатись під

ногами тих, хто працює краще і ефективніше, а добре, інтенсивно, творчо працююча людина – це завжди людина на своєму місці. Не може бути і мови про те, що ці люди будуть збагачувати себе передовим досвідом, турбуватися про поповнення своїх загальноосвітніх і професійних знань. Вибір професії – далеко не особиста справа, вибір має бути чесним, громадянським. А для цього треба тверезо оцінювати свої здібності, свою відповідальність справі, яку обираєш. Ця проблема стала особливо актуальною в умовах переходу до ринкової економіки, змін галузевих структур народного господарства, приватизації виробничих і побутових об'єктів.

Впровадження в сільськогосподарське виробництво досягнень науково-технічного прогресу створює передумови до зниження чисельності працівників, зайнятих в сільському господарстві. В той же час збільшується потреба в кваліфікованих кадрах. Адже дуже важливо ефективно, з максимальною віддачею використовувати наявний потенціал. Висока ефективність сільськогосподарського виробництва залежить не лише від досягнень науково-технічного прогресу, а й від того, в якій мірі досягнутий рівень науки, досвіду, знань, навичок став здобутком кожного трудівника.

Держава зацікавлена в тому, щоб частина випускників сільських шкіл залишалась працювати в селі, а частина молодих людей, які продовжують освіту в місті, після закінчення навчання поверталися в село. Особливо велика роль у справі підготовки молодих хліборобських кадрів належить сільській школі, яка стає одним із опорних пунктів соціального розвитку села. І це зрозуміло, тому що саме в школі закладається фундамент знань людини, основа її світогляду, формується характер, складаються ціннісні орієнтації, уявлення про обов'язок, честь, відповідальність. Ці якості формуються під впливом і при активній участі школи. Допомогти молодій людині знайти правильну стежку в своєму житті, швидше освоїти обрану професію, розкрити молодим трудівникам її зміст, перспективи професійного зростання – важливий і благородний обов'язок вчителів. І тоді багато юнаків і дівчат по-новому осмислюють значимість трудової діяльності, усвідомлюють свою причетність до найважливішої професії на землі, правильно сприймають труднощі структурної перебудови економіки країни.

Список використаних джерел та літератури:

1. Ємчук І. Учнівська виробнича бригада // Сільські вісті. – 1969. – 7 черв. – С. 3.
2. Коваленко В. Комбайнер народжується в класі // Молодь України. – 1960. – 20 груд. – С. 3.
3. ЦДАГОУ ф. 1, оп. 32, спр. 458, арк. 1-2.
4. Державний архів Хмельницької області ф.Р-338, оп. 13, од. зб. 1315, арк. 272.
5. ХХІ з'їзд ЛКСМУ. Документи і матеріали. – К., 1970. – С. 101.
6. Григоренко О. П. Підготовка молоді України до праці в сільському господарстві: 1960–1994. – Хмельницький, 1994. – С. 26.
7. Любар А. А., Коваленко В. И., Любар И. Г. Воспитание учащихся в процессе общественно полезного труда. – К., 1984. – С. 32.
8. ХХІІІ з'їзд ЛКСМУ. Документи і матеріали. – К., 1978. – С. 230.
9. Брага М. А. Головні мої жнива. – Сімферополь, 1982. – С. 51-52.
10. ЦДАГОУ ф. 7, оп. 20, спр. 1334, арк. 52; Архів Міністерства освіти України, ф. 166, оп. 15, спр. 8974, арк. 189.
11. Бородін М., Тарасенко В. Молодіти нашим селам // Дійти до кожного. – К., 1988. – С. 28.

О. П. Григоренко,

доктор історичних наук, професор

В. А. Захар'єв,

науковий співробітник

Хмельницького обласного краєзнавчого музею

(м. Хмельницький)

**ПОДІЛЬСЬКИЙ ПРОСВІТИТЕЛЬ, ФІЛАНТРОП І
РЕФОРМАТОР ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХVІІІ – ПЕРШОЇ ЧВЕРТІ
ХІХ СТ. ІГНАЦІЙ МАРХОЦЬКИЙ**

Знаний сьогодні в Україні Ігнацій Сцібор Мархоцький, становлення якого як особистості припало на 70-ті рр. ХVІІІ ст., до

початку реформаторського періоду свого життя захоплювався ідеями просвітництва. Про це згадують у спогадах і дослідженнях його сучасники та науковці, зокрема, Б.Шешор [1], Ю. Ролле [2], Є. Євтіхiev [3], Р. Афтаназі [4], О. Білий і П. Білий [5] та інші.

З ідеями мислителів і гуманістів Анрі Сен-Симона, Томаса Мора, Шарля Фур'є, Жан Жака Руссо І.Мархоцький познайомився у 1770-1774 рр. Тоді на вимогу дядька Войцеха він змушений був піти на військову службу до пруського війська.

Вже сивочолим І. Мархоцький писав у листі: “Коли я досяг повноліття і потрібно було визначитися, як жити далі, я зважив на волю стрія і дав згоду стати жовніром – і не добровільно, не за власним бажанням, а покладаючись на інстинктивне бачення того ж таки стрія пішов до чужого краю і був відданий до пруської військової служби. Там я у великій нужді, в нестатках перетерпів кілька років справжньої неволі” [6, с. 9]. І хоча життя молодого поляка, як бачимо, було там досить складним, саме перебування у берлінській муштрі, спілкування з новими знайомими, читання недоступних раніше книг зробили його палким прибічником гуманізму та демократії.

Фізіократія стала одним зі стовпів його життєвої ідеології. Втім, назвати його стовідсотковим adeptом не можна. Неспокійний характер І. Мархоцького постійно вимагав чогось нового, тому подальшому розширенню світогляду реформатора водночас слугували і твори інших тогочасних філософів. Потужно заглибився він і у спадщину давньоєврейських, античних та римських авторів, римське законодавство, яке вважав найдосконалішим в історії людства і фрагментарно використовував при потребі як авторитетне підтвердження тих чи інших складових своєї моделі суспільства щастя та рівності.

Хоча, згідно свідчень тих же згаданих вище авторів та критиків його ідей, граф виховував власних дітей “натуральним методом” і “...не перевантажував їх навчанням” [7, с. 9]. У межах своєї “Миньковецької держави” він широко розгорнув просвітницьку кампанію, фактично, переступивши особисті принципи. І не випадково: це було однією з двох складових аграрної реформи у Речі Посполитій, куди, нагадаємо, до 1793 р. входило Поділля. Польські теоретики втілення ідей вільного селянства Анджей Замоїський, Йозеф

Вибіцький, Михайло Карповіч поряд зі звільненням землеробів від кріпацтва обов'язковий акцент робили на освіті сільського люду [8, с. 183-187]. Безпосередні практики Павло Бжостовський та Іоакім Хрептович відкривали школи, наприклад, у “Павлівській республіці”, яка багато в чому була еталоном для “Миньковецької держави” І. Мархоцького [9, с. 67; 10]. Щодо освіти на Миньковеччині в той період, то на даний час маємо не надто багато відомостей, але сподіваємося, що цю прогалину невдовзі заповнить інформація з виявлених членами Центру Мархоцькознавства Л. Сухих та Н. Черкаською у Центральному державному історичному архіві України документів [11, с. 9-14].

Ю. Ролле, посилаючись на видані 1796 р. І. Мархоцьким “Устави для управління поміщицькими землями”, вказує, що там згадані парафіяльні школи [12, с. 33]. Р. Афтаназі у своїй праці був ще лаконічніший: “заснував школи” [13, с. 257].

У вересневому номері журналу “Киевская старина” за 1990 р. У статті “Печатное дело в Малороссии в начале XIX ст.”, знаходимо, що в період з 1792 по 1802 р. у Миньковецькій друкарні “издан для малолетних детей букварь” [14, с. 88].

На святі Обжинків у серпні 1804 р. у повчальній промові союзника І. Мархоцького Якуба Підгородецького, яка надрукована у миньковецькій друкарні і завдяки цьому збереглася дотепер, також є свідчення про початкові освітні заклади. Шанований промовець серед іншого сказав: “...аби їли хліб добре вироблений і випечений, аби жили в світлих хатах з високими коминами над дахами, аби діти ваші ходили до школи, аби свої обов'язки перед Богом вірно виконували, аби в згоді жили, аби взаємно величалися, аби, на кінець, звичаїв в цілості дотримувалися – щоб жили в здоров'ї, вигідно і достойно” [15, с. 58].

Цікавий і той факт, що І. Мархоцький “...вже в грудні того ж року (1822 – автори) повернувся до Отрокова. Відразу ж розпочав клопотання з проектом закладання вищої школи в Миньківцях, звернувся навіть в тій справі до порад пана Рудзького, секретаря едукативної комісії, з яким зав'язав досить інтенсивну кореспонденцію” [16, с. 70]. Однак, очевидно, у цьому випадку йдеться про заклад для навчання майбутніх прикостьольних працівників, адже у старості граф мав сильне бажання присвятити себе релігії, однак високоповажні

католицькі авторитети краю, затаївши образу на графа за його відстоювання свята Церери, не давали дозволу на це.

Зауважимо, що освіта місцевого населення за рахунок коштів “діди́ча міста Миньківці та сіл: Мислібіж, Заріччя, Городище, Катеринів, Мархоціць, Велола, Антонівка, Крушківці, Хапанівка, Отроків, Тимків, Старик, Притулівка, Побійна, Ластенія, Сивогір, Сцібор, Остій, Сеферівка” було одним із елементів філантропства І. Мархоцького. Це ж стосується здоров’я людей. 1796 р. місцевість накрила епідемія чуми, яка до кінця 1798 р. забрала життя жителів 33 господарств.

“По них залишилося стільки ж вдів і 58 дітей від півтора до 16 років, – писав Ю. Ролле. – Згідно обов’язкових приписів, хата, в котрій помер звалений немічню від вище згаданої хвороби, підлягала разом з усім в ній майном знищенню, будинок спалювали, речі, гардероб, запаси кормів і зерна – все. Сироти буквально залишалися без даху над головою. Отож людяний поміщик миньковецького панства годував і одягав їх за свої кошти, вдови отримували пенсію до повторного заміжжя, а дітей окрім годування навчав різних ремесел: хлопців віддавав в шевці, ковалі, до фабрики; дівчата йшли до панських гардеробних. Навіть тоді адміністрація дбала за сиротами, коли їх приймали до себе багаті і бездітні кровні. Із списків старанно записаних урядовцями “політично-економічної адміністрації” легко з того переконатися” [17, с. 38].

За сільським переказом, завдяки побудованим І. Мархоцьким для сиріт господарств на одну вулицю розрослося село Притулія. А у столиці “Миньковецької держави” граф побудував окремий будинок для повних сиріт та ще один – для калік. Відтак – запровадив добру традицію: подаючи прохання до адміністрації чи І.Мархоцького, кожен знав, що для цього слід купувати виготовлені на місцевій папірні аркуші вартістю 2 червоних злотих, адже дохід з того йшов на утримання притулку для калік.

І. Мархоцький, не жалкуючи коштів, запросив для ліквідації епідемії на Миньковеччині найуспішнішого тогочасного фахівця барона Асха. На його прохання додатково найняв ще кілька медиків. При цьому забезпечив населення необхідними лікувальними засобами. Більше того – особисто роздавав ліки і навіть доглядав хворих.

Щоби запобігти подальшому розповсюдженню інфекції І. Мархоцький видав у миньковецькій друкарні 16-сторінкову брошуру “Спосіб лікування чуми, в Яссах практикований бароном Асхом, при епідемії, що виникла, як в цім 1797 році серед обивателів ушицького повіту, є необхідний для лікування самих себе і своїх підданих, стараннями обивателя того ж ушицького повіту до друку віддані” і безкоштовно поширив її на території Подільської губернії.

І. Мархоцький заклав у Миньківцях шпиталь, до якого запросив двох лікарів – Петра Герінга і гомеопата Стефанія, а також аптекаря, цирульників і акушерку [18, с. 257]. До речі, аллопат Петро Геринг був уродженцем Варшави, практикував у Ліпську; захистив у 1790 р. дисертацію на тему: “Гідроторак в Ліпську”, яку посвятив королю Станіславу Августу. Скориставшись його досвідом, І. Мархоцький підхопив і успішно реалізував ідею свого дядька Войцеха – переобладнав у гідропатичний заклад збудований ним старий двір у Отрокові, додавши до нього парк Бяловежа на схилі р. Ущиця і так звані “Салони Притулі”.

“Сусіди спочатку сміялися з пана Сцібора, – писав Ю. Ролле, – однак в кінці-кінців змушені були признати доцільність його запобігливості, бо швидко зростав наплив пацієнтів, це створювало чимало вимог і всі вони були виконані адміністрацією миньковецького панства” [19, с. 30]. І. Мархоцький вирішив задовольнити потребу людей помірною статку і створив для цього належні умови. Маючи такий приклад, селяни теж при звичаювалися до системи правильного споживання місцевої води.

Коштом І. Мархоцького підтримувалися і розваги мешканців держави. І. Мархоцький не жалів грошей на розвиток музичного мистецтва. Про його важливість реформатор 1796 р. наголосив навіть в теоретичних основах свого подальшого життя – вищезгаданих “Уставах для управління поміщицькими землями”. Зокрема зауважив, що “кінцевим є відкриття аптеки, лікарні, притулку для сиріт, а насамперед, парафіяльних шкіл... Як тільки будуть задоволені вище перераховані потреби, перші в них доходи необхідно виділити на фінансування оркестру під назвою “Академія музична” [20, с. 33]. Безперечно, що обдарований від природи талантом музиканта, власним

коштом купував не дешеві інструменти, концертні та інші костюми для артистів, утримував диригента і капельмейстера.

Описуючи столицю “Миньковецької держави” український етнограф К. Копержинський, наголошував: “Осередком своїх мастностей зробив Мархоцький м. Мінківці, якому надав особливих прав і старався про те, щоби цей властиво пункт прийняв вигляд справжнього міста, столиці “панства”, з театром, капелою, що мала була перетворитися на Музичну Академію” [21, с. 30]. У зробленому К. Копержинським аналізі свята Обжинок (Церери), музиканти та співаки згадаються півтора десятка разів.

Найголовніше свято держави Обжинки (15 серпня), або ще згадане Святом Церери, повністю фінансувалося І. Мархоцьким як офіційна так і неофіційна частини. Зауважимо, на полі по завершенні відповідних ритуалів влаштовували частування усіх присутніх рільників, на честь сумлінності яких проводилося свято, а їх, за підрахунками того ж К. Копержинського, могло бути до 3 тисяч осіб [22, с. 32]. Під вечір кілька сотень представників сільських громад прямували до панської резиденції на горі Бельмонт, де дюжині найкращих і найпрацьовитіших дівчат вручали по срібному карбованцю, а інших всю ніч поїли та годували найвишуканішими наїдками у спеціально побудованому павільйоні та забавляли музикою двох оркестрів і запальними танцями [23, с. 50-54].

Замішане на просвітництві і філантропії реформаторство І. Мархоцького, фактично, мало набагато ширший розмах, адже зміни у аграрній сфері, були лише третім етапом. Першим стало практичне втілення прогресивної у Польщі сеймової ухвали про самоврядування міст в рамках травневої Конституції 1791 р. В останні дні цього ж року І. Мархоцький уклав “Право міста Миньковець”, яке оголосив 1 січня наступного 1792 р. у побіянській каплиці [24, с. 23].

Документ складався з 12 розділів. У першому І. Мархоцький наголосив на користі розширення та забудови поселень, і що цьому може сприяти лише надання свободи. Тому він вирішив подарувати мешканцям волю, і заодно відмінити податки, залишивши натомість лише орендну плату на землю. При цьому зобов’язався не збільшувати її в майбутньому .

У другому розділі ініціатор реформ роз'яснив прерогативу міщан, зрівняв іновірців (євреїв, православних, лютеран) у правах з католиками; надав свободу торгівлі, звільнив від старого обов'язку утримувати на постой солдатів, бо вирішив збудувати спільну казарму для військових. В третьому – обумовлював необхідність справедливості до міщан.

У четвертому розділі І. Мархоцький окреслив обов'язки обраних до магістрату; наприклад, те, що вони мають бути письменними; але на початках це вимагалось лише від голови магістрату і писаря. Задля справедливості передбачалося, щоб рішення про зарахування до урядовців було колегіальним. Їх повинна затвердити “політично-економічна адміністрація”. Нюанси міської влади і привілеї магістрату уточнював п'ятий розділ.

У шостому розділі йшлося про перепис євреїв в місцях їх поселення, надання їм права проживати в будинках поруч з християнами, що належать землевласнику, свободи оптової і роздрібної торгівлі, свободи торгівлі спиртними виробами за умови відмови від ремесел, окрім забою худоби і пекарства для одновірців, затвердження рабинату і релігійних братства лише після погодження з поміщиком.

Ще шість наступних розділів стосувалися ремісників та їхніх цехів.

За правом спадковості І. Мархоцький був господарем містечка і мав досить широкі повноваження, особливо, у фінансовому плані. Але реформатор відмінив усі податки та податі міщан, залишивши лише номінальну плату за орендовану під будинками та виробництвами землі.

Свобода вибору та ініціативи дозволила міщанам швидкими темпами розвивати економіку містечка. За підтримки І. Мархоцького тут розцвіло дрібне приватне та цехове ремісництво, з'явилися цегельні та черепичні виробництва, гончарні, вапнярки, млини, запрацювали дві суконні фабрики, фабрика байкової тканини, фабрика анісової олії, майстерня, де виготовляли та ремонтували карети [25, с. 82-83].

В містечку розквітла торгівля. Звичною справою для миньківчан стали велелюдні ярмарки, на які з'їжджалися торговці з різних міст Поділля та навіть Бердичева. За ініціативи І. Мархоцького у центрі містечка збудували нову ринкову площу з баштою, в якій встановили

найточніші на Поділлі ваги та різноманітні мірки-еталони. Миньківчани також виготовляли поташ, випалювали в довколишніх лісах селітру, освоїли процес виготовлення паперу, наявність останнього дозволила І. Мархоцькому відкрити власну друкарню, в якій, зокрема, надрукований перший переклад “Гамлета” польською мовою [26, с. 97-98]. З дозволу графа свою друкарню організували і євреї.

Другий етап реформ був найризикованішим. До того ж він припав на складний час, коли Річ Посполита втратила незалежність і Поділля приєднали до складу Російської імперії. І. Мархоцький склав присягу на вірність Катерині II аж ніяк не через ідейність і раптовий прилив любові до загарбників. Будучи реалістом, розуміючи свою відповідальність за долю розпочатих у Миньківцях реформ, він мав палке бажання будь що продовжити їх у селах. Проте не побоявся виставити на головній дорозі з Кам’янця-Подільського до Могилів-Подільського, що перетинала його володіння зі сходу на захід, стовпи з написами “Кордон Миньковецької держави та держави Російської”. А найголовніше: зумів юридично аргументувати чиновникам Подільської губернії, що то ніяке не посягання на територіальну цілісність країни-завойовниці.

Новоствореною “Миньковецькою державою” керувала призначена І. Мархоцьким, але узгоджена з громадянами, адміністрація. За порядком у населених пунктах держави слідкували війти, люстратори, двірські міліціонери та пожежники. У кожному селі діяв суд, до складу якого обирали терміном на рік найдостойніших односельчан. Суд вищої інстанції засідав у Миньківцях. Судді розглядали адміністративні, господарчі та інші некримінальні порушення. Усі їхні рішення після того перевіряв та візував особисто І. Мархоцький. Під карою грошового штрафу було заборонено називати селянина хлопом, хамом, мужиком, а лише працівником або землеробом. Людинолюб і філантроп І. Мархоцький відмінив у “Миньковецькій державі” тілесне покарання. Він вважав, що порушника варто перевиховувати. Найзапекліших порушників, щоправда, наказували кількадевною примусовою роботою на місцевих фабриках.

Забігаючи наперед, додамо, що після придбання графом близько 20 тисяч десятин землі неподалік Одеси, ще одним покаранням стало заслання у Причорноморські володіння. До речі, придбання І. Мархоцький подарував коханій дружині Єві Руффо і назвав на її честь “Руффіполісом”. Пані Єва там досить вдало господарювала, розводячи велику рогату худобу, нові породи овець та породистих коней, але завчасно померла. Вдівець, який після смерті дружини мав чимало проблем на Поділлі, залишив там на кілька років керуючого, а згодом переклав обов’язки на досить молодого сина Кароля. “Руффіполіс” обрали для проживання і доньки, які вийшли заміж у 20-х роках XIX ст. Зауважимо, для олюднення тамтешніх поселень граф заохочував бажаних добровільної зміни місця проживання відчутними пільгами [27, с. 29-48; 28, с. 16-36].

1795 р. граф-реформатор безпосередньо приступив до третього етапу реформ – зміни аграрних стосунків між поміщиком та його кріпаками.

Найперше він відмінив у своїх володіннях “десятину”, “даровизну”, інші податі та повинності, які селяни змушені були відробляти згідно існуючих правил. Цим покращив економічний стан родин.

Далі І.Мархоцький став прищеплювати в них інтерес до новинок агрономії. І врешті, 2 січня 1804 р. скасував на території “Миньковецької держави” обов’язкову панщину, давши при цьому селянам у оренду землю з розрахунку 100 кв. сажнів за 1 крб. 04 коп. Незадіяні на обслуговуванні взятої землі селяни могли працювати на панських фільварках у Побійній, Отрокові, Антонівці, отримуючи за це, як у промисловості Миньковець, “живі” гроші [29, с. 151-155].

Водночас І. Мархоцький став справді надійним партнером своїх менш освічених земляків. Використовуючи поради графа, який консультувався з передовими вченими, вони поліпшили технологію обробітку та удобрювання землі. Відтак почали отримувати вищі врожаї зернових та городини. У фільварках розвивалися прогресивне тваринництво і садівництво. Було запроваджено вирощування шовкопрядів, тютюну і винограду, як на полях панських економій, так і на присадибних ділянках селян. І. Мархоцький купував вирощені

кокони та низки тютюну, за вищу, ніж у перекупників, ціну, надлишки зерна.

При ньому надійно зберігався кризовий фонд насіння, розпочали сплавляти зерно на баржах річками Ушиця та Дністер у Одеський порт. Цим ремеслом займалися сильні хлопці з селян. Такий вид діяльності при успішному виконанні місії гарантував ще один солідний прибуток для десятків землеробських родин.

Оскільки крім українців та євреїв на території “Миньковецької держави” проживали ще і росіяни-пилипони та поляки з так званої “ходачкової шляхти”, І. Мархоцький підтвердив першим надані дядьком Войцехом привілеї на землі в с. Катеринівка. Для інших 1806 р. видав у друкарні спеціальний документ “Право шляхетське” [30, с. 35-37].

Те, що І. Мархоцький і його ставлення до представників нижчих станів, високо оцінювали прості люди, свідчить такий факт. Коли 1823 р. вороги реформатора хотіли запроторити його до в’язниці, українці, поляки і євреї написали листа до імператора з проханням завадити несправедливим нападкам на їхнього добродія. Цар доручив розібратися у ситуації сенатору Новосельцеву і врешті за рік до смерті звинувачення з І. Мархоцького були остаточно зняті [31, с. 77-78].

Його життя, яке обірвалося на 78 році – у вересні 1827 р., є прикладом щирого служіння високій ідеї справедливості, любові до людей та наполегливості у досягненні мети, незважаючи на прикрі труднощі, які довелося витерпіти на життєвому шляху. Вороги та ті, хто користується чужими оцінками і вірить на слово, називали і називають І. Мархоцького диваком; ретрогради не сприймали його, бо впроваджене ним підривало підвалини їхнього умиротвореного устрою; дехто спробував нав’язати йому ярлик божевільного, і навіть знайшовся лікар, що заочно встановив такий діагноз; одні лише жителі “Миньковецької держави” знали справжню ціну його нововведень. Вони понад 35 років, хоч і жили на Поділлі, то у складі Речі Посполитої, а згодом у Російській імперії, насправді відчували себе представниками іншого світу: без ненависницького знущання, визискування, несправедливих покарань і неповаги до них як особистостей. І це за умови, що, як любив повторювати за мудрим

греком Солоном І.Мархоцький: “Я дав своїм підданим не ті закони, які належало їм дати, а такі, які вони спроможні виконати!” [32, с. 15-16].

Список використаних джерел та літератури:

1. Szaszor Bozydar. Ignacy hr. Ścibor Marchocki. Opowiadanie [Wspomnienia z pierwszej éwierci XIX w.]. – Przegląd Europejski, 1863, R 1. T. IV. – S. 359-410.
2. Антоній Юзеф Ролле. Граф Редукс / [пер. з польс. Василь Ганущак]. – Дрогобич, 2008. – 81 с.
3. Свтихий Е. Миньковецкое государство // Наукові записки Центру Мархоцькознавства. – Хмельницький, 2011. – Т. 5. – С. 55-76.
4. Aftanazy R. Dzieje rezydencje na dawnich kresach Rzeczypospolitej – Warszawa, 1996. – Т. IX. – S. 255-265.
5. Білий О. П., Білий П. А. Миньковеччина: історичний нарис. – Кам’янець-Подільський, 2004. – С. 44-80.
6. Антоній Юзеф Ролле. Граф Редукс / [перек. з польс. Василь Ганущак]. – Дрогобич, 2008. – С. 9.
7. Там само.
8. Из истории общественных течений в России. Статьи М.В.Довнар-Запольского. – К., 1905. – С. 183-187.
9. Философия и идеология жизнедеятельности Беларуси: теоретические основы антикризисной модели и механизмы её реализации. – Минск, 2009. – С. 67.
10. http://www.philosophy.by/belarus-eu/a_149_r.html.
11. Сухих Л., Черкаська Н. Документи з архіву Сцібор-Мархоцьких у Центральному Державному Історичному Архіві України, м. Київ // Наукові записки Центру Мархоцькознавства. – Хмельницький, 2011. – Т. 3. – С. 9-14.
12. Антоній Юзеф Ролле. Граф Редукс / [перек. з польс. Василь Ганущак]. – Дрогобич, 2008. – С. 33.
13. Aftanazy R. Dzieje rezydencje na dawnich kresach Rzeczypospolitej – Warszawa, 1996. – Т. IX. – S. 257.
14. Печатное дело в Малороссии в начале XIX ст. // Киевская старина. Ежемесячный исторический журнал. Год девятнадцатый. Т. LXX. – сент. – К., 1900. – С. 88.

15. Антоній Юзеф Роллс. Граф Редукс / [перек. з польс. Василь Ганущак]. – Дрогобич, 2008. – С. 58.
16. Там само. – С. 70.
17. Там само. – С. 38.
18. Aftanazy R. Dzieje rezydencje na dawnych kresach Rzeczypospolitej – Warszawa, 1996. – Т. IX. – S. 257.
19. Антоній Юзеф Роллс. Граф Редукс / [перек. з польс. Василь Ганущак]. – Дрогобич, 2008. – С. 58.
20. Там само. – С. 33.
21. К. Копержинський. Обжинки. – Одеса, 1926. – С. 30.
22. Там само. – С. 32.
23. Kowalski F. Wspomnienia. Pamietnik Franciszka Kowalskiego. Tom 2. – Kijów: Nakładem Leona Idzikowskiego, 1859. – s. 50-54.
24. Антоній Юзеф Роллс. Граф Редукс / [перек. з польс. Василь Ганущак]. – Дрогобич, 2008. – С. 23.
25. Marczyński W. Statystyczne, topograficzne i historyczne opisanie gubernii Podolskiej. – Wilno, 1820. – S. 263-264. (Витяги ; перек. Л. Дзіндяловської) // Наукові записки Центру Мархоцькознавства. – Хмельницький, 2011. – Т. 3. – С. 82-83.
26. Гарбузюк М. Перші постанови “Гамлета” В.Шекспіра на території України (кінець XVIII–початок XIX ст.) // Наукові записки Центру Мархоцькознавства. – Івано-Франківськ, 2010. – Т. 2. – С. 97-98.
27. Аргатюк С. С. Кароль Сцібор Мархоцький // Наукові записки Центру Мархоцькознавства. – Хмельницький, 2013. – Т. 4. – С. 29-48.
28. Цесельський Т. На Поділлі і на Чорному морі – родина Сцібор-Мархоцьких // Наукові записки Центру Мархоцькознавства. – Хмельницький, 2011. – Т. 3. – С. 16-36.
29. Нечитайло В. Аграрні відносини у “миньковецькій державі” Ігнація Мархоцького” // Поляки на Поділлі. – Хмельницький, 1999. – С. 151-155.
30. Антоній Юзеф Роллс. Граф Редукс / [перек. з польс. Василь Ганущак]. – Дрогобич, 2008. – С. 35-37.
31. Там само. – С. 77-78.
32. Сутковецький В. Таємниця старого майстра. – Хмельницький, 1995. – С. 15-16.

О. П. Григоренко,
*доктор історичних наук, професор
(м. Хмельницький)*

ПРАЦЯ МОЛОДІ В АГРАРНОМУ СЕКТОРІ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ (1960-1990 роки)

Творча праця свідчить про соціальну зрілість людини, її зацікавленість в трудових досягненнях. Трудова діяльність юнаків і дівчат села проявлялася перш за все як діяльна участь в розвитку сільськогосподарського виробництва. В січні 1960 р. молоді ланкові-кукурудзівники з Тернопільщини О. Дикун і О. Шевчишина запропонували керівникам кращих молодіжних ланок республіки по вирощуванню кукурудзи добиватися таких високих врожаїв, як відома в усій країні ланкова двічі Герой Соціалістичної Праці Є. Долинюк. У відкритому листі героїні, керівники молодіжних колективів писали: “Дорога Євгеніє Олексіївно! Наслідуючи приклад видатних майстрів високих врожаїв, ми, молоді кукурудзівники республіки, домоглися певних успіхів у вирощуванні “королеви полів”, а деякі з нас вже близько підішли до тих рубежів, які займаєте Ви. А тепер, беручи приклад з Вас, хочемо помножити свої зусилля, щоб зрівнятися у праці з Вами, досягти таких же високих показників, як у Вашої ланки. Може це занадто сміливо з нашого боку, адже для таких перемог треба багато досвіду, вміння, але ми переконані, що наполегливість, молоде завзяття та знання справи допоможуть нам подолати всі труднощі. Хай доведеться нам працювати як ніколи напружено, хай доведеться викохувати кожную стеблину, ми віримо, що доб’ємося свого, віримо в свій успіх, бо Ви подаєте нам допомогу своїм словом, своєю порадою, будете нашим громадським інспектором”.

У листі-відповіді Є. Долинюк писала: “Щире вам і велике спасибі за побажання, за теплі слова привіту. Виклик ваш я повністю підтримую, схвалюю і приймаю! Як же інакше? Жити в такий прекрасний, в такий неповторний час і не дерзати не можна... Нічого у ваших намірах нескромного чи, як ви пишете, занадто сміливого немає. Кожен у нас має право на працю. Тож використовуйте його повністю, до кінця. Порадуйте рідну соціалістичну Батьківщину новими

успіхами, новими перемогами. А я з радістю допомагатиму вам” [1, с. 2].

Ланка буряківників Л. Бондаренко з Київської області намагалася не відстати від досвідченої ланки очолюваної двічі Героєм Соціалістичної Праці С. Виштак. “Ми, – писали дівчата Степаниді Демидівні, – хочемо рівнятися на героїв” [2, с. 310].

Патріотичний почин кукурудзівників і буряківників знайшов підтримку і серед тваринників. Орієнтиром для молодих доярок слугували досягнення доярки з Сумщини двічі Героя Соціалістичної Праці М. Савченко. З. Шеханіна, доярка Лебединського району Сумської області, в листі до М. Савченко писала: “Безперечно, буде трудно. Але певна, що мені допоможе правління артілі, комсомольська організація механізувати всі трудові процеси, впровадити механічне доїння на фермі. Думаю, що не відстану від Марії Харитонівни”. Молоді свинарки звернулися з відкритим листом до знатного тваринника з Львівщини Я. Чижа. З проханням прийняти виклик на трудове суперництво зверталися до двічі Героя Соціалістичної Праці О. Гіталова багато молодих механізаторів республіки.

Почин молодих кукурудзівників, буряководів, тваринників і механізаторів знаходив відгук серед молоді, яка бажала підписати рапорти про свої трудові здобутки знатним людям українського села. Молоді ланкові-кукурудзівники порадували свою наставницю Є. Долинюк. 23 тисячі молодіжних ланок і агрегатів доглядали кукурудзу на 3 мільйонах 200 тисяч гектарів. Ланка М. Тимчук з Тернопільської області одержала по 116 центнерів зерна кукурудзи на площі 75 гектарів. Ланка Й. Кадош з Ужгородського району Закарпатської області і М. Дикун з Борщівського району Тернопільської області зібрали відповідно по 112 і 117 центнерів зерна кукурудзи з гектара. Ланкова з Київщини Л. Бондаренко приїжджала до С. Виштак в село Лосятин, переймала її досвід. Результат першого року трудового суперництва приніс дівчатам з ланки Л. Бондаренко успіх: вони зняли по 461 центнеру солодких коренів з гектара. Певних успіхів добилися і молоді тваринники. У 1960 р. в тваринництві трудилося близько 450 тисяч юнаків і дівчат, тобто половина всіх тваринників республіки. Впритул підійшли до рубежів М. Савченко М. Симканич,

Л. Шпетна, І. Діхтяр, М. Проховник, Р. Жуковська, Н. Срібна, К. Куца, Л. Шкарапа, Р. Качанська.

Прискорення в сільському господарстві залежить насамперед від розв'язання зернової проблеми. У рослинництві була зайнята основна частина молоді. Юнаки і дівчата прагнули з максимальною віддачею використовувати землю, техніку, добрива, кожний карбованець, вкладений у виробництво, ефективно застосовувати досягнення науки і передової практики, добиватися вирощування високих врожаїв, вести сразкову культуру землеробства.

Хліб ніколи не давався легко. Виростити і зібрати врожай – справа складна. І лише творча думка, знання, досвід та звитязна праця допомагали молодим хліборобам переборювати труднощі, вирощувати високі врожаї зернових культур.

Особливо помітних успіхів досягли хлібороби України у виробництві зерна в 1970 роки. В 1973–1974 рр. республіка одержала знаменну трудову перемогу. Трудівники села продали державі понад 2 мільярди пудів зерна – по мільярду пудів щороку [3, с. 163]. Розвиток сільського господарства в ці роки відбувався у надзвичайно важких погодних умовах. 1972 і 1975 рр. відзначалися небувалою посухою. Особливо велика посуха була в 1972 р., в республіці посіви загинули на площі більше як 4 мільйони гектарів. В цих складних умовах багато молодіжних колективів показували приклади справжнього трудового героїзму. Найбільш високих результатів досягав на збиранні зернових в 1970 роках молодий комбайнер з Жовтневого району Миколаївської області О. Покотилів. Кілька років він завойовував звання кращого молодого комбайнера України.

Рекордним в аграрній історії України був 1977 р., коли в засіки було засипано 1 мільярд 125 мільйонів пудів хліба [4, с. 1]. Разом з усіма трудівниками села натхненно трудилася на ланках і молодь. На жнивях 1977 р. брали участь 300 тисяч юнаків і дівчат. Більше 250 молодих комбайнерів намолотили понад 10 тисяч центнерів зерна кожний. В яскравих трудових справах складались і яскраві біографії тисяч і тисяч молодих хліборобів. М. Панасенко разом із своїм чоловіком Миколою з Криничанського району Дніпропетровської області постійно добивалися високих намолотів хліба. Якщо в 1973 р. їх внесок в перший український мільярд складав 12,5 тисяч центнерів,

то у 1977 р. вони видали з бункера комбайна вдвоє більше зерна. В 1976–1980 рр. намолочував за жнива 8–10 тисяч центнерів зерна молодий комбайнер з Красилівського району Хмельницької області П. Рижук. Він щороку намолочував більше всіх серед молодих комбайнерів області.

В 1976–1980 рр. особливо великих трудових успіхів досягла у збиранні зернових культур механізатор з Каховського району Херсонської області Т. Стрижак. Незважаючи на свої юні роки, вона заявила про себе на повний голос в механізаторському корпусі України. На місток комбайна Таня вийшла вперше у 1976 р. Над вибором професії довго не задумувалася. Батько і всі 4 її брати – механізатори. Все навколишнє життя, праця старших виховували повагу до сільської праці. І вона рано зрозуміла, що головна професія в господарстві – механізатор. У 1977 р. вона проводила другі у своєму житті жнива. Вміла організація праці, правильне використання техніки, величезне бажання зібрати врожай з найменшими втратами принесли перемогу. З бункера “Ниви” Таня видала майже 18 тисяч центнерів зерна: це один з кращих показників в області.

У 1978 р. юна майстриня намолотила 21700 центнерів зерна. Це перше місце на Херсонщині, де працювало стільки відомих всій країні механізаторів. Т. Стрижак було вперше присуджено перехідний приз імені двічі Героя Соціалістичної Праці М. Браги [5, с. 31].

Не відставала від своїх попередників і молодь 1980-х років. Під час жнив 1987 р. на полях республіки працювало 319 тисяч юнаків та дівчат. Механізатор з Харківської області М. Нечволод з бункера свого “Колоса” видав 15320 центнерів зерна. Це був найвищий результат не тільки серед молоді: Микола став переможцем республіканського змагання механізаторів, що працювали на таких комбайнах.

Виробництво зерна було головним показником рівня господарювання, хисту й майстерності хліборобів. Протягом 1986–1991 рр. середньорічний валовий збір його у республіці зріс на 23,2%. В 1989 р. в середньому зібрано по 34,8 центнера зернових з гектара [6, с. 22]. Тобто на Україні вирощено більше тонни зерна на кожного її жителя. Це відповідало світовому рівню. Молодь докладала значних зусиль для досягнення таких результатів господарювання. У збільшенні

валових зборів зерна, особливо фуражного, і зміцнення кормової бази тваринництва чільне місце належало кукурудзі. В Україні було зосереджено близько 30% всіх посівів кукурудзи в масштабах колишнього Радянського союзу. В 1970 роках прикладом для всієї молоді України слугували ланки кукурудзівників М. Пріхна з Черкащини і М. Чорби із Закарпаття. Однак поруч з дійсно високими трудовими показниками молоді практично в усіх районах республіки були і досить посередні збори врожаю кукурудзи. Саме ставлення до цієї культури, що має великі можливості для різкого піднесення рослинництва і тваринництва, протягом тривалого часу було досить своєрідним. На початку 1960 років кукурудза була сприйнята майже як явище дива, месії. На кукурудзу була зроблена головна ставка. Без врахування історичних традицій, реальних природо-кліматичних умов, без достатньої підготовки ця культура вольовим порядком просувалася у навіть неможливі для землеробства кутки країни, аж до заполярної тундри. Ігнорувалася та обставина, що північніше Воронежа і Чернігова кукурудза добра лише на зелений корм і силос.

Загальне сп'яніння від кукурудзи, якою одночасно намагалися нагодувати і худобу, і народ, однобічне, споживацьке, утилітарне, розраховане на миттєву віддачу горами зерна і молочними ріками, відношення до неї мали наслідки двоякого роду. З одного боку, було привернуто увагу до цієї культури. З іншого – бездумне, повсюдне її нав'язування, часто оберталось невдачами, охолодило завзяття ентузіастів, відвернуло від неї молодь. Не виправдавши надій на легкій успіх, “королева” була скинута з п'єдесталу. Упереджене, негативне відношення до кукурудзи призвело до того, що під всяким приводом кукурудзу стали списувати або косити на силос, а тим часом, у все більш зростаючих масштабах імпортувати її. Тільки у 1988 р. Радянський Союз закупив за кордоном понад 11 мільйонів тонн кукурудзи, на що пішли величезні валютні кошти. У 1980 роках була спроба критично оцінити уроки минулих невдач з кукурудзою, зробити об'єктивні висновки.

Досягнення передових молодіжних колективів республіки свідчили, що кукурудза – культура великих можливостей. В 1988 р. в Україні під нею було зайнято 6 мільйонів гектарів. Основними факторами, що гальмували зростання врожайності кукурудзи, були

високий рівень забур'янення, порушення рекомендованої густоти рослин і великі втрати під час збирання врожаю. У комплексі машин і знарядь, необхідних для вирощування і збирання кукурудзи, не вистачало комбінованих ґрунтообробних механізмів, котків, качаноочищувачів.

Україна була найбільшим у світі виробником бурякового цукру. Тут щороку вироблялася з власної сировини майже по 100 кілограмів цукру в розрахунку на кожного мешканця республіки. Бурякове поле республіки – найбільше в світі (1,6 мільйона гектарів найродючіших земель). Для виробництва цукру Україна має виключно сприятливі природні умови, порівняно розвинену сировинну та виробничо-технічну бази. Саме тому вона протягом багатьох десятиліть належала до найбільших у світі виробників цукру, випереджаючи такі держави, як Франція, Німеччина, США [7, с. 6]. Молоді буряководи республіки мали перед собою приклади самовідданої праці перших п'ятисотенниць, які прославили Україну як цукрову державу.

Активно працювала над вирощуванням цукрових буряків молодь Вінницької області. Цю область часто називали навіть “цукровим Донбасом”. В 1970 роки в буряківництві тут було зайнято понад 10 тисяч юнаків та дівчат. Помітних успіхів добилося механізована ланка з Ямпільського району, яку очолював М. Вдовцов. Завдяки механізації, поліпшенню технології і агротехніки ланка навіть при несприятливих умовах одержувала в 1971–1975 рр. в середньому по 522 центнери сировини з кожного гектара. Рівень механізації на вирощуванні цукрових буряків досяг понад 86%. Зростала кількість колективів, які застосовували прогресивні технології обробітку і збирання цукрових буряків з мінімальними затратами ручної праці. В 1978 р., порівняно з початком 1970-х років, кількість таких ланок збільшилась у 8, а площа, яку вони обробляли, – у 12 разів. Молоді вінничани змагалися не лише за високі врожаї солодких коренів, а передусім за найвищий вихід цукру з гектара. Так, колектив, який очолював В. Дюг з Бершадського району, завдяки високій технологічній дисципліні, чіткій організації праці на всьому конвеєрі від поля до заводу добився у 1984 р. не менш як 70 – центнерного виходу цукру з гектара.

Вахту високих врожаїв цукрових буряків молоді Вінницької

області підтримували сотні молодіжних колективів республіки. У Жашківському районі на Черкащині, наприклад, казали так: “Якщо механізована ланка не зуміла виростити на кожному гектарі по 400 центнерів буряків, то не треба їй соромити жашківців”. Всі 28 молодіжних ланок району сягнули 400 – центнерного врожаю, а ланка М. Ломачинського в першій половині 1980-х років, як правило, щороку одержувала по 500 центнерів коренів з гектара.

Ланки буряківників в 1960–1990 рр. систематично поповнювалися молоддю. І це було закономірністю. Адже складна технологія вирощування цукрових буряків, досить високий рівень механізації потребували ґрунтовних знань з біології, вміння управляти складними сільськогосподарськими машинами. Ось чому юнаки і дівчата охоче йшли в механізовані ланки, швидко розкривали свій талант, виступали зачинателями всього нового, передового. Це добре видно на прикладі механізованої ланки з Жашківського району Черкаської області, яку очолював двічі Герой Соціалістичної Праці О. Парубок. Він став одним із зачинателів нової, прогресивної технології вирощування цукрових буряків з мінімальними затратами ручної праці. У 1964 р. на площі 140 гектарів ланка виростила по 421 центнеру цукрових буряків. На кожен центнер було затрачено 13,4 хвилини робочого часу, собівартість центнера продукції становила 67 копійок. Високі врожаї при мінімальних затратах праці – таким був трудовий почерк цього колективу. Членів ланки характеризувало досконале володіння машинами і механізмами, творче ставлення до праці, чітке знання та вміле застосування передових прийомів агротехніки і технологічного процесу вирощування цукрових буряків. Про високий рівень організації праці в ланці О. Парубка свідчив досвід 1976 р. Застосувавши два комплекси РКС-6, ланка за 53 робочі години зібрала солодкі корені на площі 134 гектари. При цьому було накопано і вивезено на цукровий завод 6,74 тисячі тонн буряків при середній врожайності 503 центнери з гектара. Денний виробіток на агрегат становив 13,4 гектара. Затрати праці на вирощування центнера буряків (при застосуванні нової технології) становили 0,5 людино-годин. Незважаючи на складні погодні умови 1976 р., ланка впоралася із збиранням за 5 робочих днів.

У 1977 р. ланка О.Парубка за 5 робочих днів зібрала врожай з

мінімальними затратами ручної праці на площі 136 гектарів і на кожному з них одержала по 537 центнерів коренів [8, с. 10]. Особливістю праці молодих буяководів було те, що вони намагалися добитися не тільки кількісних, але і якісних показників: збільшення цукристості і зниження собівартості культури.

Однак поруч із колективами, які добивалися високих і сталих врожаїв цієї цінної культури було чимало і таких, які на одних і тих же ґрунтах і під одним і тим же сонцем мали зовсім інші результати. Причини цього полягали перш за все у ставленні людей до землі і праці, вмінні ефективно використовувати машини і механізми. У молодих буяківників республіки були і проблеми, які не завжди і не в усьому залежали від них. Щорічно виникали тертя з цукроварами. На цукрових заводах при аналізі сировини робили необґрунтоване зниження. І головне, що оскаржити це було неможливо. Нерідко виходило, що господарства несли втрати від буякового поля, а цукровари були у вигравіші, виконували плани, мали прибуток.

“Невже не знайдуться мудрі арбітри, – говорила в своєму виступі на XXV з’їзді ЛКСМУ ланкова з Вінницької області Г. Плахотна, – які допомогли б поставити всі крапки над “і”. Подібні відносини склалися у буяківників з механізаторами. Причина в тому, що заробітна плата їм нараховувалася від вироблених гектарів. Часто в погоні за кількісними показниками вони нехтували працею багатьох людей. Вихід тут був лише один – встановлення оплати для всіх в залежності від одержаного врожаю.

В 1970 роки на полях республіки з’явився новий шестирядний буякозбиральний комбайн КС-6. Машина чудова, потрібна, на яку давно чекали буяківники. Вона вивільняла сотні жіночих рук, працювала швидко, високопродуктивно. Проте цей комплекс мав ряд істотних недоробок, інженерних прорахунків. Наприклад, при збиранні комбайн залишав корені вагою менше 200 і більше 800–1000 грамів. А це десятки, а то й сотні центнерів врожаю. Та найбільша вада полягала у тому, що третину цукрової сировини комбайн калічив, відривав хвости і, образно кажучи, перетворював корені у футбольні м’ячі, які, зрозуміло, не могли довго зберігатися у кагатах, гнили, втрачаючи цукристість. Впровадження механізованої технології під час вирощування й зберігання цукрових буяків, підвищення врожайності

та цукристості, зниження втрат при їхній переробці – були конкретними справами молодих буряківників республіки.

Тваринництво є найскладнішою галуззю сільськогосподарського виробництва. Тут ще дуже багато невирішених проблем, пов'язаних насамперед з механізацією виробничих процесів, кормовою базою. Тому й кадрова ситуація в 1960–1980 рр. у переважній більшості господарств була досить складна: наприкінці 1980 років середній вік працюючих тут був 48–52 роки. Тільки кожний десятий тваринник був віком до 30 років [9, с. 31].

Зразком для наслідування всіх доярок республіки були молоді доярки з Житомирської області Т. Стельмах і Н. Негерей. Першою серед доярок області шеститисячний рубіж по надоях молока від кожної корови переступила в 1974 р. Т. Стельмах – потомствenna доярка з Коростишівського району. Дояркою працювала і її мати, дояром – батько. Вони були і вчителями і наставниками. Тетяна не зупинилась на досягнутому, багато читала спеціальної літератури, вивчала досвід передових доярок. Семитисячний рубіж вона пододала у 1978 р. В 1979 р. вже мала по 7,5 тисяч кілограмів, а за 1980 р. вийшло в середньому по 7700 кілограмів молока від корови. І майже всю продукцію від її групи було прийнято на молокозавод вищим сортом. Її праця дістала високу оцінку.

За роки десятої п'ятирічки, доярка з цього ж району, Н. Негерей надоїла майже по 34 тисячі кілограмів молока від кожної корови своєї групи. У середньому за цей період вона надоїла по 6800 кілограмів молока від кожної корови. В ці ж роки на тваринницькі ферми Житомирщини прийшли працювати понад 4 тисячі юнаків і дівчат.

Технічна оснащеність тваринництва у 1960–1980 рр. залучала до цієї галузі юнаків. Звичайно, питання це не просте. Адже здавна вважалося, що доглядати за коровами – справа чисто жіноча. Що приваблювало молодих хлопців на фермі? В усякому господарстві потрібні були і механізатори, і шофери, і будівельники, так що вибір був. Це явище само собою цікаве, яке багато про що свідчило. По-перше, чоловіки брали на себе найважчі обов'язки (адже не кожна жінка могла справитися з складним доїльним устаткуванням), а по-друге, виріс престиж, авторитет професії тваринника: якщо вже на ферму пішли чоловіки, це добра ознака.

Юнаки добивалися високих результатів у праці. В 16 років прийшов працювати на ферму в Решетилівському районі Полтавської області І. Костенко. Спочатку дехто кепкував з хлопця, мовляв, за жіночу роботу взявся. Та юнак не відступив. В 1963 р. надоїв по 5350 кілограмів молока від кожної корови. Таких успіхів до цього в господарстві не знали. Молодий тваринник заочно закінчив зоотехнічний технікум і став завідувати молочнотоварною фермою. Навколо Івана згуртувався дружній колектив хлопців і дівчат. Ферма стала однією з кращих у всій Полтавській області.

У 1980 роках дедалі більше хлопців з Вінницької, Полтавської, Рівненської, Харківської, Хмельницької, Черкаської, Чернігівської областей приходили до думки – що дояр – професія чоловіча. Багато із них показували односельцям, як треба працювати. Юнаки-дояри займали призові місця на конкурсах майстрів машинного доїння. Наприклад, переможцем обласного і республіканського конкурсів став керівник молодіжного колективу з Могилів-Подільського району Вінницької області О. Скоряк. Призером всесоюзного і триразовим чемпіоном республіканського конкурсів майстрів машинного доїння був М. Шило з Лебединського району Сумської області. В Черкаській області успішно працювали 4 молодіжні колективи юнаків-доярів. Професія дояра для багатьох ставала такою ж престижною, як тракториста чи шофера.

Значну роль у підвищенні трудової активності сільської молоді було прагнення володіти кубками і призами імені славних земляків, знатних людей і новаторів виробництва. Молоді кукурудзівники Дніпропетровщини виборювали приз імені М. Озерного. Особливою популярністю серед молоді в районах Тернопільщини користувався перехідний приз “Врівень з героями” імені знатної землячки Є. Долинюк. Молодь Донецької області змагалася за приз трудової слави імені П. Ангеліної. В Херсонській області під час жнив молодь виборювала перехідний приз імені М. Браги. Призи імені знатних людей були встановлені у всіх областях республіки.

Таке вшанування передовиків виробництва не лише благотворно впливало на трудову активність, але і виховувало молодь. Юнаки і дівчата бачили, що самовіддана праця старших товаришів одержувала високу оцінку і прагнули наслідувати їх, брати з них приклад. Цінність

такої форми активізації праці молоді полягала у тому, що більшість героїв, іменами яких було названі призи, працювали і жили поруч з молодими механізаторами, тваринниками. Трудовий шлях знатних земляків ставав життєвим орієнтиром для молодих хліборобів. Це в значній мірі посилювало емоційну і моральну сторони трудового суперництва.

Трудова активність залежала від багатьох факторів, в тому числі від того, наскільки ефективно і творчо використовуються матеріальні і моральні стимули. Правильне поєднання матеріального і морального заохочення стимулювало трудівника, відображалося на результатах його праці.

Поруч з матеріальним заохоченням, все більш зростаючу роль відігравало моральне стимулювання праці, коли в центрі уваги перебувала людина з її запитами і турботами, пошуками і творчими прагненнями.

З метою відзначення кращих молодих виробничників в 1975 р. була заснована Дошка пошани Української республіканської комсомольської організації. Серед перших передовиків сільськогосподарського виробництва на Дошку пошани було занесено О. Подоляніну – керівника одного з сільгосппідприємств Шаргородського району Вінницької області і М. Сіроштана – механізатора з Кобеляцького району Полтавської області.

Перехідний вимпел, посвідчення “Майстер – золоті руки”, “Календар трудової слави”, інші атрибути морального заохочення сприяли зростанню трудової активності молоді. Однак ці вагомі важелі впливу на трудову енергію використовувались не в повну силу. Був в цьому плані такий разючий факт. Практично у кожному магазині республіки у відділі культтоварів за цілком доступну ціну можна було без пред’явлення будь-яких довідок вільно купити стрічку “Кращому молодіжному колективу” і надписами іншого змісту, а також бланки Почесних грамот. Такі речі можна було купити так само, як, скажімо, гребінець чи катушку ниток. Такий вільний продаж дорогих для трудової людини символів пошани явно не відповідав їх призначенню.

Моральні стимули свідчили про визнання суспільної значимості діяльності особи. Вони підвищували трудову активність людини, створювали належний психологічний клімат, який сприяв зростанню

продуктивності праці. Досліджено, що продуктивність праці у людей в доброму настрої зростає на 7–10, а іноді і на 20% [10, с. 14].

Матеріальні і моральні стимули трудової активності, висока оцінка товаришів по роботі окрилювали юнака чи дівчину, формували у молодих людей почуття особистої гідності, приносили віру в свої можливості, здібності, сприяли розквіту власної ініціативи і творчості. Навколо тих, хто добре працював, створювалася атмосфера слави і пошани, і людям хотілося ще краще працювати.

В ході участі молоді в сільськогосподарському виробництві стали відомі імена Ю. Лендюк, Л. Молдаван, В. Моторного, Н. Негерей, О. Парубка, О. Подоляніної, М. Пріхна, С. Пундика, М. Ребенка, М. Савчин, Т. Стельмах, М. Сіроштана і багатьох інших. Для них випереджати час, добиватися постійно високих результатів праці було нормою. І таких скромних, самовідданих молодих людей, які добивалися високих результатів в праці, глибоко розуміли свій громадянський обов'язок, повсякденно здійснювали трудовий подвиг на полях і фермах республіки було багато. Ці люди були справжніми героями свого часу, показували високий і благородний приклад для всієї молоді, визначали соціальне обличчя свого покоління.

Участь молоді в аграрному виробництві в 1960–1980 рр. була не позбавлена суттєвих недоліків. Нерідко її учасники переважну увагу приділяли кількісним показникам, досягненню проміжних результатів, без врахування якості роботи. Відсутньою була в багатьох молодіжних колективах настирливість у боротьбі за оволодіння прогресивними технологіями в рослинництві і тваринництві.

Величезна за своєю суттю, самовіддана праця сільської молоді могла б бути ще значно ефективнішою, якби держава цю працю відповідно оцінювала. Хоч зовні держава ніби й піклувалася про людину праці. Наприклад, в 1971–1975 рр. понад 6 тисяч молодих трудівників села України були відзначені державними нагородами. Але це була лише одна сторона медалі. Протягом кількох десятиріч посилювана тенденція до боротьби всього суспільства за піднесення продуктивності праці вела до зростання експлуатації трудящих. Все це призвело до того, що, наприклад, у 1980 роки в Україні фактично 70% заробленого трудівником йшло в кишеню держави і тільки близько 30% – на оплату праці. Отже, соціалістична держава виявилася

насправді експлуататором найширших мас трудящих. Автор поділяє точку зору відомого історика-аграрника П. Панченка, що “селянство насправді було найексплуатованішою частиною населення з боку держави, перебувало у значній нерівності порівняно з іншими категоріями трудящих протягом тривалого періоду, включаючи і 80-ті роки” [11, с. 35]. В 1960-1970 рр. в ланках і бригадах колгоспів і радгоспів широко застосовувалася практика оплати праці лише за загальними показниками, суцільними списками, де виводилися середні і загальні цифри. Наслідки ж індивідуальної праці кожного у такому разі не враховувалися. Цей негативний досвід іржею в’їдався в життя всього українського суспільства.

Розвиток прогресивних форм організації праці, зростання ролі трудових колективів, впровадження самоуправління в їх роботі, перехід сільського господарства на нові форми господарювання, очевидно, сприятимуть виникненню і широкому поширенню змагання у формі конкуренції. Воно може виражатися, зокрема, в боротьбі за найбільш вигідні замовлення держави і інших споживачів сільськогосподарської продукції, у ліквідації в примусовому порядку тих колективних господарств, які не можуть ефективно використовувати землю, з передачею чи продажем їх майна тим, хто це може зробити краще. Така конкуренція, безумовно, може стати одним з головних стимулів високопродуктивної праці в сільському господарстві.

Сільська молодь України брала активну участь в сільськогосподарському виробництві. В досліджуваний період якісно змінилась участь молоді в сільськогосподарському виробництві. Мова йшла не стільки про роботу взагалі в тій або іншій галузі, а перш за все про досягнення кращих результатів праці на основі впровадження досягнень науки і передової практики. Техніка, яка поступала в господарства, вимагала працівників, які за рівнем знань і компетентності могли б її експлуатувати, вміло застосовувати прогресивні технології. Творча праця вимагала напруження всіх розумових і фізичних здібностей молодих людей, їх постійного удосконалення, підвищеного почуття відповідальності. Необхідною умовою творчого відношення до праці була висока, свідомо організованість, чіткість і дисципліна, ініціативність і відповідальність, прагнення внести щось своє, нове, що позитивно відобразилося б на

процесі праці і її результатах. Трудова активність молоді, яка приходила в сільське господарство, знаходилася в прямій залежності від рівня її професійної підготовки. В ці роки народились і розвивались такі форми підвищення професійної майстерності, як постійно діючі районні, обласні і республіканські школи передового досвіду, створювалися клуби молодих передовиків виробництва, зростала ефективність конкурсів на кращого за професією. Причому важливе місце в справі підвищення кваліфікації працівників масових професій займали не лише технологічні питання, але і глибоке вивчення економіки, акцентування уваги на розвитку у юнаків і дівчат творчого мислення, вміння приймати рішення з урахуванням потреб виробництва, вигідних і суспільству, і господарству.

Друга половина XX ст. в історії України виявилась епохою винятково важливих соціальних і політичних випробувань. За часовими параметрами це був період функціонування тоталітарної держави. Лише наприкінці 1980 років радянська суспільно-політична система почала розвалюватися. Тут поруч крокували комсомольська романтика і зубожіння, технічні прориви і рутинна закостенілість, прогресивні технології й морально застарілі технології та організаційні методи господарювання. Саме в таких умовах молодь трудилася на всіх ділянках сільськогосподарського виробництва. На полях і фермах, садах і виноградниках вона своєю працею примножувала економічну могутність нашого народу.

Список використаних джерел та літератури:

1. Долинюк Є. О. Ланковим комсомольсько-молодіжних ланок // Молодь України. – 1960. – 2 лют.
2. Диптан О. Ответственное поручение. Встречи, раздумья, надежды / О. Диптан. – М., 1970. – С. 310.
3. Григоренко О. П., Лісовський В. С. Молодь і соціально-економічні відносини на селі. – Хмельницький, 1998. – С. 163.
4. Радянська Україна. – 1977. – 2 листоп.
5. Брага М. А. Головні мої жнива / М. А. Брага. – Сімферополь, 1982. – С. 31.
6. Панченко П. П. Деформації в розвитку українського села у 80-х – на початку 90-х років // УІЖ. – 1992. – № 1. – С. 22.

7. Штангеев В. Серйозно про солодке // Голос України. – 1993. – 3 верес.
8. Юрчак Н. Комсомольська вахта врожаю // Хлібороб України. – 1984. – № 7. – С. 10.
9. Матвієнко А. С., Бородін М. І. Ефективність праці сільської молоді. – К., 1988. – С. 31.
10. Рибачук М. Ф. Трудова активність і світогляд особи. – К., 1982. – С. 14.
11. Панченко П. П. Виникнення і розвінчання міфу про комуністичне ставлення до праці // УІЖ. – 1992.–№ 12. – С. 35.

І. П. Гуменюк,
старший науковий співробітник
Н. А. Давидовський,
ієрей
(м. Вінниця)

**ДОЛЯ ТА ДІЯЛЬНІСТЬ РЕПРЕСОВАНИХ
СВЯЩЕННОСЛУЖИТЕЛІВ КОЗЯТИНСЬКОГО РАЙОНУ
ВІННИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ (НА ПРИКЛАДІ МАЛОВІДОМИХ
СТОРИНОК З ЖИТТЯ РЕПРЕСОВАНОГО
ПРОТОІЄРЕЯ ІОАННА ДУБРОВСЬКОГО –
СВЯЩЕНИКА-ГОМЕОПАТА З С. ГЛУХІВЦІ)**

Період 1930-х років для України та інших республік Радянського Союзу видався доволі важким, якщо не сказати руйнівним. Найбільше шкоди було завдано всім прошаркам населення тотальними чистками та цілеспрямованим знищенням безневинних громадян, які ставали жертвами безпідставних та брехливих наклепів та доносів.

Ніби лавина з гір, з Москви до союзних та автономних республік, а від них – до областей, районних центрів сипалися телеграми та різні розпорядження “шукати ворогів народу” [1, с. 686] серед колишніх учасників національно-визвольних змагань, червоногвардійців, червоних партизан, інтелігенції, священнослужителів, освітян, працівників та селян.

Можна визначити такі основні періоди більшовицького терору: перший – (листопад 1917 р. – січень 1924 р.), другий – (початок 1924 р. – квітень 1929 р.), третій – (листопад 1929 р. – грудень 1934 р.) та четвертий: (грудень 1934 р. – червень 1941 р.) [2, с. 8].

Саме використовуючи матеріали, які зберігаються в фондах Державного архіву Вінницької області (далі – ДАВіО), та підкріплюючи їх неймовірними та страхітливими спогадами свідків тих часів стає можливим висвітлити незначну частинку всенародної рукотворної біди, яка знищувала цілі родини та ламала мільйони людських доль.

За неповністю дослідженими даними стає відомо, що деякі священнослужителі, які проживали на території Козятинського району Вінницької області ставали жертвами репресій саме під час третього та четвертого етапу розгортання репресивної кампанії 1929–1941 років.

За допомогою частково опрацьованих архівних матеріалів, на сьогоднішній день, стало відомим, що постраждалих священнослужителів з вищезазначеного району налічувалось дев'ять осіб (опираючись на справи репресованих, які містяться в фондах ДАВіО та часткові усні спогади свідків тих подій, проте матеріали не повністю дослідженні та потребуватимуть подальшого доопрацювання).

Серед даних жертв є священнослужителі яких засуджували до 5 та 10 років виправно-трудових таборів, деяким терміни зменшували під час відбуття покарання, одного священика було розстріляно, справу одного припинено за недостатнім обвинуваченням, а от саме Іоанна Дубровського було відпущено за мало відомих причин (справу знайти не вдається, для з'ясування обставин слугують лише спогади та розповіді свідків тих часів). Варто коротко навести дані про кожну жертву для кращого розуміння безглуздості обвинувачень та страхітливих подій того часу.

Можна припустити, що одним із перших жертв серед священнослужителів району став Бакалинський Іван Петрович, 1899 року народження. Він проживав з дружиною Марією Олександрівною (28 років), сином Олексієм (7 років) та дочкою Ніною (3 років) в с. Михайлин Козятинського району Вінницької області. Він був звинувачений в антирадянській агітації та пропаганді, саме через

його виступи місцеві селяни писали заяви та виходили з колгоспу. В протоколах допиту зазначалося, що він відкрито виступав проти хлібозаготівель, вступу в колгоспи та зняття церковних дзвонів. Саме через це він і був заарештований 28 січня 1930 року і вже 6 березня 1930 року його було засуджено до 10 років виправно-трудових таборів. Не витримавши жажливих умов табірної життя він помер 10 лютого 1938 року в місцях позбавлення волі. Реабілітований був 19 грудня 1989 року [3, арк. 2, 3зв., 34, 41].

Наступною жертвою став Петрук Лук'ян Андрійович, 1884 року народження, проживав з дружиною Вірою Йосипівною (45 років), сином Олександром (1913 року народження) в с. Жежелів. Мав ще дочку Катерину (1913 року народження), яка проживала окремо. В матеріалах слідчої справи зазначалося, що він з 1911 року був священиком в с. Нападівка Кременчуцького повіту та мав 27 десятин землі, мав гарні дружні стосунки з священиком Романюком з м. Тульчин і часто з ним розмовляв на різні теми, зокрема: про унію, економічний розвиток та можливу війну з Польщею [4, арк. 14 і зв., 16, 78-80]. Саме це послугувало причиною того, що його звинуватили за статтями 54-4 (відповідно з розшифруванню матеріалів Кримінального кодексу УРСР ця стаття відповідала за допомогу будь яким способом тій частині міжнародної буржуазії, яка, не визнаючи рівноправності комуністичної системи, що приходить на зміну капіталістичній системі, прагне її повалити, а також тим суспільним групам і організаціям, що є під впливом цієї буржуазії або безпосередньо організовані нею, здійснити ворожу проти Союзу РСР діяльність) та ст. 54-11 (за всяку організаційну діяльність, спрямовану на підготування або вчинення передбачених в цьому розділі злочинів, а також за участь в організації, утвореній для підготування або вчинення одного з злочинів, передбачених в цьому розділі) [5, с. 384, с. 385] КК УРСР. Він був заарештований 31 грудня 1935 року і 8 березня 1936 року засуджений до 5 років виправно-трудових таборів. Реабілітований 25 листопада 1991 року [6, с. 314].

Конякін Дмитро Борисович, 1888 року народження, проживав в м. Козятині. Приводом для арешту та заведення слідчої справи стало повідомлення про те, що він в с. Закутинці спілкувався з селянами і своїми розмовами “розповсюджував провокаційні чутки направлені на

зрив “біжучих” сільськогосподарських заходів” та під його впливом селяни вимагали відкриття церкви. Був обвинувачений за статтею 54-10 ч. 1 (за пропаганду або агітацію, яка полягає в заклик до проведення, підризу або послаблення радянської влади чи до вчинення окремих контрреволюційних злочинів (ст. ст. 54-2 – 54-9), а також за розповсюдження чи виготовлення або зберігання літератури того самого змісту) [7, с. 385] КК УРСР. Від 3 червня 1936 року був засуджений до 5 років виправно-трудових таборів та 3 років обмеження в громадських правах. Реабілітований 29 березня 1990 року [8, арк. 6, 9, 25, 57, 59].

Мартинюк Павло Тимофійович, 1887 року народження, народився та проживав в с. Гурівцях разом з дружиною Дарією Феоктистівною (48 років), сином Сергієм (26 років) та дочкою Катериною. В 1920 р. закінчив церковнопарафіальну школу в м. Києві. Служив в церкві до 1935 року – до закриття церкви. 20 листопада 1937 року був в селі Білопільлі де висповідував хвору селянку, відправив панахиду та охрестив дитину. Цього ж дня був заарештований. 7 грудня 1937 року був засуджений до 10 років виправно-трудових таборів за статтею 54-10 КК УРСР. Реабілітований був 17 жовтня 1968 року [9, арк. 2, 6 і зв., 10 і зв., 21, 65].

Ковернинський Єфим Павлович, 1895 року народження, проживав у м. Козятині разом з дружиною Вірою Яківною (39 років) та сином Ігорем (17 років). В 1916 році він закінчив Київську духовну семінарію. Був заарештований 29 жовтня 1937 року. Його обвинувачували в групуванні біля себе антирадянського елементу, ведені нелегальних зібрань. З матеріалів допитів стає відомим те, що він був ініціатором збору підписів віруючих для відкриття церкви, сам ходив по місцевих квартирах та збирав підписи. 20 листопада 1937 року засуджений до 10 років виправно-трудових таборів. 4 січня 1940 року термін покарання було змінено на 5 років виправно-трудових таборів. Реабілітований був 27 січня 1995 року [10, арк. 2, 9 і зв., 12, 13, 19, 22, 73].

Богачевський Андрій Фотійович, уродженець Польщі, 1890 року народження, проживав в с. Самгородку разом з дружиною Катериною Миколаївною (44 років), дочкою Зіною (17 років) та сином Миколою (10 років). Заарештований був 22 грудня 1937 року. На момент арешту

працював сторожем цегляного заводу Юзефо-Миколаївського цукрового комбінату. В матеріалах обвинувачування зазначалося, що він приїхав в село в 1932 році та відразу завів знайомства з місцевими “куркулями”, виступав проти організації колгоспів, до 1935 року служив в церкві, а після її закриття продовжував хрестити дітей та служити молебні. Проводив релігійну діяльність в навколишніх селах, а саме: Германівці, Збаражі, Губині, Сошанську, Юзефівці та Лопатині. В 1936 році затримувався за підозрою в пропаганді контрреволюційних організацій. Рішенням від 13 лютого 1938 року він був засуджений до розстрілу. Вирок було виконано 2 квітня 1938 року. Реабілітований 22 травня 1989 року [11, арк. 2, 5, 6 і зв., 7 і зв., 28, 31].

Антоновський Микола Степанович, 1882 року народження, в 1903 році він закінчив Київську духовну семінарію, був псаломщиком, а через вісім місяців став священником. Проживав в с. Сошанську, в 1930 році правив в церкві с. Зозулинці та був затриманий на 24 доби. Під час арешту в 1933 році йому висунули обвинувачення в провадженні антирадянської агітації, під виглядом релігійної діяльності, направленої на “зрив” сільськогосподарських та політичних кампаній на селі, проте 23 травня 1933 року справа була припинена, а заарештований відпущений [12, арк. 1-4]. Рідко, проте траплялись і такі щасливі випадки.

Проте найцікавішою була доля Подільського Агапіта, протоієрея та гомеопата Іоанна Дубровського. Саме його постать і його стійкість та ведення життя, не зважаючи ні на які обставини, повинні слугувати теперішньому та майбутнім поколінням за приклад для наслідування. І хоча слідчої справи віднайти не вдається, за допомогою свідчень очевидців тих подій, спогадів та окремих публікацій вдалося з’ясувати маловідомі сторінки з його життя та діяльності.

Іоанн Георгійович Дубровський народився 8 серпня 1876 року в Рязанській губернії у с. Сазонові. У ранньому дитинстві хлопчика спіткало складне випробування: у 7 річному віці він залишився сиротою. Виховував Іванка дядько Володимир. За деякими переказами, у юному віці майбутній пастир закохався у доньку священника і мав намір взяти з нею шлюб, але її батько сказав: “Я бачу свою доньку в майбутньому дружиною священнослужителя”. Неможливо підтвердити чи спростувати цю версію, але завдяки кохання та, очевидно, Божому

промислу юнак вступив до Тамбовської духовної семінарії [13, с. 7].

У тогочасних семінаріях, окрім богословської освіти, майбутні пастирі впродовж 3-х річного фельдшерського курсу здобували ще й середню медичну. Після навчання вони здавали іспит у присутності місцевих лікарів й отримували диплом та дозвіл на медичну справу. Їм видавали домашню аптечку, до якої входили 30–40 препаратів, і дозвіл виписувати нескладні рецепти. Така практика була уведена для того, аби забезпечити провінцію медичними кадрами, котрих на той час бракувало.

Роки навчання у духовному закладі не були легкими. Матеріальна скрута примушувала працювати. Довелось семінаристові побути вантажником порту та кочегаром, а під час епідемії холери 1892 року – санітаром-дезінфектором.

Закінчивши семінарію й отримавши диплом фельдшера, 22-річний Іоанн був рукопокладений у сан диякона та направлений на служіння до однієї з церков Тамбова. Через два роки, у 1900, він вирішив підвищити свої знання й вступити до медичного університету. Достеменно невідомо, у якому вузі навчався батюшка, та, за деякими версіями, це був московський навчальний заклад. Саме тут життя священика перетнулось із відомим офтальмологом Володимиром Філатовим. Ця дружба тривала до останніх днів лікаря. Володимир Петрович не раз направляв хворих до свого товариша-гомеопата [14, с. 4].

На початку XX ст. подружжя Дубровських переїжджає в Україну, де диякон Іоанн отримує сан пресвітера та місце служіння – церкву села Глухівці Бердичівського повіту Київської губернії (нині – Козятинського району Вінницької області). Живучи на приході, молодий пастир займався медициною серед місцевого люду.

Коли у 1919–1921 роках лікарів повіту відкликали на фронт, священик Іоанн самотужки боровся проти епідемії тифу. Зі своїм дерев'яним ридикюлем він не знав спокою ні вдень, ні вночі. Відділ охорони здоров'я в особі лікаря В. Богдановича, котрий дуже цінував та поважав батюшку, сприяв діяльності невтомного ескулапа, надаючи йому широкий доступ в усі аптеки.

На початку 1930 років у сусідньому с. Жежелів сталася трагедія, якої чудом уникнув отець Іоанн. Священик Анатолій, котрий служив у

цьому селі, запросив на престольне свято храму Святителя Миколая (літнього) кількох священиків, серед яких був Іоанн Георгійович зі своєю дружиною. Після богослужіння почалася святкова трапеза, яка тривала до вечора. Зважаючи на пізню годину господар запропонував гостям залишитись на ночівлю. Але подружжя Дубровських відмовилось від пропозиції, бо їхня оселя була не дуже далеко. На ранок жителі Жежелева побачили страшну картину – усіх учасників свята, котрі залишились, було вбито. За однією версією, вбивцею був рецидивіст, а за іншим припущенням – агентура НКВС... [15, с. 5].

Під час початку масових утисків та арештів священнослужителів отець Іоанн переховувався у дзвіниці при храмі. Лише таємно вночі люди приносили йому поїсти. Так тривало недовго, і у 1932 році священика заарештували за духовну та лікарську діяльність. Заслання відбував у Підмосков'ї, де працював на будівництві міста Електросталь, а пізніше – у при табірній лікарні.

Вдячна паства с. Глухівці та цілені пацієнти не забували про свого пастиря й вишукували шляхи для його звільнення. Вони пригадали, що незадовго до арешту священик лікував дружину міністра внутрішніх справ Генріха Ягоди. Завдяки клопотанню селян в 1936 році батюшку звільнили.

Про подальші події отець Іоанн розповідав протоіерею Олександрю та матушці Валентині Бойко: “Вийшов я із тюрми, – казав батюшка, – без верхнього одягу, без документів, без жодної копійки, прямо з “нар” посеред зими. Присів під в'язницею, сиджу і не знаю куди йти. Думав собі: якщо Богові буде угодно мене зберегти, то я не замерзну тут і, можливо, мене заберуть, хоча б й до тюрми. Ну, а якщо ні – то так і буде.

Тільки-но я подумав за це, як повз мене проходить жінка та запитус: “Ви часом не священик?” – “Так, священик”, – відповідаю я їй. – “Тоді ходімо зі мною”, – відповіла вона мені. Прийшли ми до неї додому, а вона каже: “У мене помер чоловік, і у нас немає священиків, котрі могли б за нього помолитись. Візьміть його одяг та помоліться за спокій душі”. Так я був врятований.

Повернувшись додому, я зустрів те, що моя матушка померла, дітей розібрали селяни по домівках, люди до храму не йдуть – бояться та жити мені немає де. Оселився знову в дзвіниці” [16].

У 1938–1939 роках влада храм закрила і перетворила на зерносховище. Для того, щоб якось прожити, отець Іоанн сторожував у колгоспі, водночас займаючись наукою та лікарською практикою. Він навіть розробив концепцію відкриття факультету гомеопатії при одному з медичних університетів й подав її у міністерство. Та на його пропозицію прийшла відмова.

З початком Великої Вітчизняної війни територія України швидко опинилася під керівництвом окупантів. Глухівську церкву відкрили, і батюшка відновив служіння Богові. Водночас продовжував лікувати хворих. Одного разу виходив поранених льотчиків, котрі після війни домоглися від влади дозволу на медичну діяльність священика.

Але не лише лікарською справою обмежувався порятунок. Відомо, що вже у похилому віці Іоанн Георгійович пробіг 20 кілометрів, наздоганяючи німецький загін, котрий захопив у полон п'ятьох глухівчан за підозрою у співпраці з партизанами. Йому вдалося вмовити солдатів, аби ті відпустили селін.

Отець Іоанн був безсрібником. Він ніколи не просив матеріальних винагород за лікування, а навпаки – усе, що отримував, роздавав бідним. Не одному погорільцю допоміг відновити будинок. Після війни за кошти священика були відновлені три храми, утримувалось двоє священиків, будувались домівки для малозабезпечених селян.

Слава про цілителя душ і тілес лунала на далекі простори. Аби потрапити до нього на прийом, люди по кілька місяців вистоювали в черзі. Багато хто ночував просто неба або ж поселявся у селян, очікуючи прийому. Деякі пацієнти затримувались у Глухівцях на рік для проходження курсу лікування.

Священик лікував різноманітні захворювання за допомогою молитви та гомеопатії. Спектр поборених хвороб починався від шлункових, нервових, зорових та закінчувався безпліддям й онкологією. За свою лікарську практику отець Іоанн прийняв близько півмільйона хворих. Місцеве керівництво змушене було виділити ділянку землі під аеродром, на який доставляли високопоставлених осіб. Одним з найвідоміших пацієнтів отця Іоанна був Патріарх Алексій I (Симанський). Священик приїздив до Святішого в Одесу, де той відпочивав, й особисто проводив процедури.

У 1952 році протоієрей Іоанн Дубровський отримав орден Святого Володимира та право носіння другого хреста з прикрасами.

Коли у 1955 році архієпископ Симон (Івановський) став керуючим Вінницькою єпархією, він вже чув про славетного глуховецького чудотворця, а тому вирішив познайомитись з ним особисто. Отець Іоанн справив сильне враження на владика. Святитель, будучи ревнителем віри та вбачаючи високу духовність батюшки, запропонував йому стати вікарним архієреєм. Але пастир відмовився, бо усе своє життя був простим сільським священиком і вважав себе недостойним такої високої стезі.

Приблизно в 1956-1957 роках до отця Іоанна приїхало подружжя священика Валентина та Марії Давидовських. Поспілкувавшись із ними, батюшка дізнався про те, що впродовж 18-ти років спільного життя у них немає дітей. Помолившись, він дав ліки та відправив додому. Через рік у сімейства з'явилось поповнення – син Агафангел. Зі словами вдячності пара приїхали до протоієрея знову. Цього разу, даючи препарати, цілитель промовив: “Тримайте, матушко, пийте. Їх має вам вистачити, бо мене ви вже не побачите” [17].

15 березня 1959 року протоієрей Іоанн Дубровський відійшов до Господа. На поховання зібралась величезна кількість людей. Усі вони йшли востаннє побачити свій світоч, котрий стільки років дарував їм радість. Богослужіння очолив архієпископ Симон у спів служінні численного сонму духовенства.

Протоієрею Олександрю Бойку як близькому другу батюшки випала честь зачитати останнє надгробне слово отця Іоанна, написане ним за декілька років до смерті. Були у ньому такі рядки: “Велике спасибі вам, дорогі браття мої, за любов до мене. Я був не самотній: ваші молитви і свята любов зігрівали серце моє. Я був у в'язницях – і ви відвідували мене; я бідував іноді, а ви одягали і взували мене, і за труди мої ви ніколи й нічим не образили мене, і ви втішали мене у скорботах моїх. Ви завжди слухалися голосу мого, і за все це – Господи! Слава Тобі! У мене не було за все моє життя зла на когонебудь з вас, і я благословляю вас і дітей ваших своїм останнім на землі пастирським благословенням” [18].

Якщо колись буде складено Подільський Патерик, то почесне місце у ньому має посісти житіє протоієрея Іоанна Дубровського.

Проаналізувавши земний шлях подвижника, його можна порівняти з Агапітом Печерським. Історії зцілень священником-гомеопатом наповнюють не лише терени України, а й різні куточки світу. Це явище по праву можна вважати однією з найяскравіших сторінок з історії нашої Церкви.

Список використаних джерел та літератури:

1. Давидюк А. Чужі серед своїх. Реабілітовані історією. Вінницька область. – Т. 1. – Вінниця, 2006.
2. Вінницький мартиролог. Книга пам'яті жертв політичних репресій на Вінниччині (20–50-ті рр. XX ст.). – Т. 1. – Вінниця, 2001.
3. Державний архів Вінницької області (далі – ДАВіО). – Ф. Р-6023, оп. 4, спр. 24313.
4. ДАВіО. – Ф. Р-6023, оп. 4, спр. 26217.
5. Вінницький мартиролог. Книга пам'яті жертв політичних репресій на Вінниччині (20–50-ті рр. XX ст.). – Т. 1. – Вінниця, 2001.
6. Реабілітовані історією. Вінницька область. – Т. 4. – Вінниця, 2013.
7. Вінницький мартиролог. Книга пам'яті жертв політичних репресій на Вінниччині (20–50-ті рр. XX ст.). – Т. 1. – Вінниця, 2001.
8. ДАВіО. – Ф. Р-6023, оп. 4, спр. 25606.
9. ДАВіО. – Ф. Р-6023, оп. 4, спр. 12990.
10. ДАВіО. – Ф. Р-6023, оп. 4, спр. 4553.
11. ДАВіО. – Ф. Р-6023, оп. 4, спр. 17948.
12. ДАВіО. – Ф. Р-6023, оп. 4, спр. 309.
13. Назарій Давидовський Подільський Агапіт. Світлий пам'яті протоієрея Іоанна Дубровського... // Одигітрія. – 2011. – № 12. – груд.
14. Шлезингер Е. Г. Светлой памяти Иоанна Георгиевича Дубровского // Гомеопатия и фитотерапия. – Санкт-Петербург. – 2003. – № 2.
15. Страшний В. Цілитель душ людських і тіла // Вісн. Козятинщини. – 2009. – 10 листоп.
16. Запис автора Н. Давидовського від протоієрея Олександра Бойка від листопада 2011 року.
17. Запис автора Н. Давидовського від ієрея Агафангела від листопада 2011 року.
18. Матеріал взятий з особистого архіву протоієрея Олександра Бойка в листопаді 2011 року.

О. В. Гуменюк,
викладач
(м. Хмельницький)

ШЕКСПІР ТА ЙОГО ВІРОСПОВІДАННЯ

У період 1530–1559 рр. Англія, принаймні, чотири рази пережила зміну офіційної релігії. Ця нестабільність не могла не позначитися на житті всього суспільства Туманного Альбіону. Трансформація віри з католицизму в протестантизм проходила довго і важко і для вищих церковних ієрархів, і для простого селянина – у Стратфорд-на-Ейвоні. Як основні церковні книг Англія отримала Молитовник (the Book of Common Prayer) і 39 догматів віросповідання (the Thirty – Nine Articles). По суті, змінилася лише верхівка Церкви – єпископи повернулися з вимушеного заслання. Що ж до священників нижчого рангу, то їх кістяк складався в основному з тих же, хто прийняв свій сан при католицизмі.

Релігія і бог за часів Шекспіра. Це давній факт, що жоден письменник не пише на самоті. Обставини в їхньому житті будуть впливати на їхнє написання в різні періоди. Наприклад, філософ Карл Маркс написав Маніфест Комуністичної партії у відповідь на промислову революцію і натхнення Олдоса Хакслі за романом “Чудовий новий світ” що прийшла з руху еґеніки на початку ХХ століття. Роботи всіх письменників пов’язані з періодом, в якому вони написали їх. Такий великий письменник як Вільям Шекспір нічим не відрізняється.

Шекспір народився в Стаффорд-на-Ейвоні в 1564. В Англії в той час відбувалась релігійна реформація, яка відділила свою церкву від римсько-католицької церкви, щоб створити Церкву Англії. Конфлікт між церквами відчувався на очах у всіх своїх громадян і не обійшов сім’ю Шекспіра, незважаючи на їх високе місце в англійському суспільстві. Шекспір народився в багатій родині. Але у

зв'язку з релігійним конфліктом, сім'я Шекспіра підлягала соціальному розвороту. Батько Шекспіра був католиком. Католиків не сприймала протестантська англіканська церква. Тим не менш, його батькові вдалося зберегти “верхній клас життя” для своєї сім'ї як поміщик, лихваря і торговця сільськогосподарських товарів. Багатство його сім'ї дало Шекспіру гарну освіту.

Англійська церква, у руйнуванні від оков католицьких традицій сформувала світську віру в розбіжність шляху. Наприклад, священикам дозволялося одружуватися, розлучення було дозволене, і формальна освіта стала звичайною справою. Непогрішими заповіді Папи також втратили логіку свідомості в англіїців. Ці зміни в думках дали шлях до Англіканської церкви в 1534 році.

Подивившись на творчості одного з найвідоміших англіїців У. Шекспіра, можна також знайти досить широке поле для дослідження питання зміни релігійних парадигм в Англії XVI століття. Уже сама біографія Великого англіїця сповнена секретів. Навіть Марк Твен писав, що біографія Шекспіра незрозуміла ніби склеюєш скелет з динозавра, а виходить курка. Висували припущення, що Шекспір був прихильником іудаїзму. Інші казали, що він був протестантом.

Існує свідчення того, що в будинку, де жила сім'я Шекспіра в XVIII ст., була виявлена релігійна література, нехарактерна для протестантів. У 1750 році був знайдений запис про те, що батько драматурга Джон Шекспір був оштрафований за невідвідування протестантської служби, на яку були зобов'язані бути члени всієї громади. Прихильники ідеї, що до кінця життя Шекспір залишався католиком, приводять в доказ приклади символів і алегорій, які зрозумілі тільки для тих, хто, на їх погляд, знайомий з католицькою вірою. Наприклад, в “Венеціанському купці” – самотня свічка, великодній місяць, багаторазове повторення “У таку ніч” та ін., що символізують собою останню вечерю Христа, Страсті Господні, Воскресіння, тобто всю пасхальну літургію. Прихильники цієї версії вважають, що Шекспір вміло обводив цензуру навколо пальця, майстерно кодуєчи свої католицькі переваги. Шекспіра, без жодного сумніву, можна назвати щасливим підприємцем і прозорливим політиком свого часу. Можна припустити, що він, як ніхто інший, відчував, куди дме вітер і на чию голову може впасти Дамоклів меч.

Якщо звернутися до однієї з самих знаменитих п'єс Шекспіра – трагедії “Гамлет”, стає зрозуміло, що Привид батька принца приходить до нього з Чистилища, в якого душа покійного перебуває на роздоріжжі між пеклом і раєм. Відомо, що протестанти відкидають саму ідею Чистилища, яка є в католицизмі. Так, А. Анікст зауважує, що у Гораціо і Гамлета різне ставлення до Привида: якщо перший сприймає його як породження пекла і намагається переконати одного не йти з ним на контакт (тобто розглядає появу потойбічних сил з точки зору протестантизму), то другий “допускає іншу можливість”, називаючи його “чесним духом” і припускаючи, що Привид з'явився з Чистилища (тобто сприймає це явище як католик).

Звідси в літературній і науково – публіцистичній критиці виникли нескінченні дебати про те, яке ж було ставлення драматурга до ідеї того, що грішні душі мають шанс знайти царство Боже.

Існують і цілий ряд інших гіпотез про те, яке ж було ставлення Шекспіра до релігії. Наприклад, прихильники Шекспіра – протестанти доводять, що в образі Клавдія драматург зобразив лютеранина, який хоча і розкаюється.

Однак такі суперечки в більшості випадків, на наш погляд, не більше ніж як “політична” гра, за допомогою якої представники тієї чи іншої релігійної конфесії намагаються привернути увагу скоріше до самих себе, ніж до релігії як такої. Заявляти категорично про релігійні вподобання Шекспіра представляється можливим. Очевидно, що драматург жив в перехідний період і, як і всі його співвітчизники епохи Реформації, переживав час переосмислення християнської релігії.

Можна нескінченно довго сперечатися про те, яку релігію сповідував сам У. Шекспір, наскільки він був “воцерковлен” і релігійний, але не можна не брати до уваги, що вся його творчість виткане з християнських алюзій і мотивів. Навіть спроби довести, що Шекспір “випередив час” і був прихованим антихристиянином, прекрасно обходячи “підводні камені” цензури, тільки підкреслюють, що християнство відіграє важливу роль для розуміння шекспірівського творчості.

Більш того, якщо перевести увагу з особистості драматурга на його твори, потрібно вивчити питання розуміння шекспірівської спадщини різними релігійними конфесіями.

Л. М. Гундерук,
*кандидат психологічних наук, доцент
(м. Хмельницький)*

ДУХОВНІСТЬ ЯК ВИЩИЙ РІВЕНЬ САМОСВІДОМОСТІ ЛЮДИНИ Й ЕМОЦІЙНО-ДИФЕРЕНЦІЙОВАНОГО СТАВЛЕННЯ ДО ЯВИЩ НАВКОЛИШНЬОГО ЖИТТЯ

Духовність – це сукупність системно інтегрованих особливостей когнітивно-інтелектуальної, почуттєво-емоційної та вольової сфер, яка забезпечує людині здатність до психічно-особистісного вдосконалення та самовдосконалення. Інакше кажучи, духовність, з одного боку, є системно-інтегрованою складовою психіки, з іншого – синергетичним чинником взаємодії різних психічних сфер людини.

Наприкінці ХХ – на поч. ХХІ ст. спостерігається посилення уваги до феномена духовності з боку вітчизняних психологів. Так, плідну спробу пояснити психологічні механізми духовного розвитку особистості здійснив український психолог О. Колісник, проаналізувавши провідні етапи цього процесу.

Духовність виявляється у спрямуванні інтересів, нахилів людини на пізнання, засвоєння та створення духовних цінностей.

Духовні ціннісні орієнтації ми розглядаємо як складну систему психічних утворень, які спрямовані на процес засвоєння (сприймання, інтеріоризацію, створення) духовних цінностей. Водночас це є позитивна установка особистості на духовні вчинки. За умов цілеспрямованого формування духовні ціннісні орієнтації можуть набути вищої форми – трансформуватися на духовні потреби, тобто систему мотивів активності людини, яка спонукає людину до різних видів духовної діяльності (пізнавальної, естетичної, комунікативної). На відміну від інших видів діяльності, духовна визначається не прагматичними цілями, а спрямована на задоволення безкорисливих духовних потреб (у знаннях, спілкуванні, естетичному задоволенні).

Найспецифічнішими формами прояву духовності є духовні стани та почуття – недостатньо досліджені традиційною психологією явища. Вражаючим фактом у людському чуттєво-інтелектуальному досвіді завжди були ті дивні моменти внутрішнього “інсайту”, які у деяких

філософських колах дістали назву “космічна” або “розширена” свідомість. Найчастіше вони виникають в процесі спілкування людини з особою яку палко кохає або ж споглядання краєвидів природи, творів мистецтва. Цієї миті людина переживає бурхливе емоційне піднесення, почуття полегшення, свободи, всеохоплюючої любові до усього світу. У декого виникають відчуття, що його власне “Я” розширилося до меж Всесвіту, дехто усвідомлює себе маленькою часткою цього нескінченного світу. Тоді зникає межа між живим та неживим у природі, людиною й тваринами, близькими й незнайомими – усе сприймається як єдине ціле, невід’ємною частиною якого є той, хто переживає духовний стан.

Люди, які мають досвід духовних станів, стверджують, що після пережитого їх охоплювали почуття любові до всього живого, бажання творити добро. Отже, духовні стани стимулюють виникнення духовних почуттів (совість, провина, каяття, любов, віра, надія). Специфічною формою почуттєвого прояву духовності, на нашу думку, є емпатія, тобто здатність людини до співчуття іншій особі (істоті), бажання та вміння зрозуміти й відчувати її внутрішній світ, збагнути її цінність та неповторність, прагнення до безкорисливого задоволення її потреб та інтересів.

У процесі життєдіяльності в людини відбувається безупинне нагромадження, розширення і поглиблення знань про навколишній світ. Однак не усі вони мають однакове значення в її житті, у теоретичному і практичному освоєнні дійсності. Тому у свідомості людини відбувається систематизація, узагальнення і добір найбільш значимих для неї відомостей про світ і про себе. У цьому процесі життєво важливі знання перетворюються на притаманний особі спосіб бачення, розуміння, оцінки явищ дійсності, що визначає специфіку ставлення до світу і до себе, специфіку всієї її життєдіяльності. Іншими словами, відбувається добір не тільки необхідних знань, але і життєвих установок, що визначають характер усвідомлення особою свого місця у світі і відношення до нього. Надбанням свідомості особи, її духовного світу стає не все те, що відобразилося в голові людини, а тільки те, що, пройшовши чуттєво-емоційну оцінку, стає її власним баченням, розумінням явищ, процесів, відносин між людьми. Ці особливості духовного світу знаходять свій вираз у вірі і переконаннях.

Віра – це чуттєво-емоційний стан психіки, що характеризується такими основними ознаками. Головною ознакою віри є здатність сприймати знання як істинні, незалежно до того, є вони дійсно істинними чи помилковими. Так, людина може повірити в неправду, сприйнявши її за істинне знання. У той же час, якщо істинне знання викликає сумнів у своїй істинності чи визнається як помилкове, віра відсутня. У різних індивідів ця здатність розвинута не однаково. Є люди, які готові повірити в усе, що їм говорять. Але є люди, які схильні все брати під сумнів.

Другою ознакою віри варто вважати те, що в ній знання, прийняті як істинні, стають для особи способом бачення, розуміння явищ дійсності. На основі цих знань людина визначає своє відношення до дійсності, до інших людей, до власної життєдіяльності, здійснює вчинки і дії, хоча вони можуть бути істинними або помилковими.

Третя ознака віри полягає в тому, що життєво значимі знання, сприйняті як істинні, перетворюються на світоглядні орієнтири, на життєві установки особи, що визначають характер її вчинків і дій. Наприклад, якщо релігійна людина засумнівалася в тому, що світ створений Богом, що її доля залежить від волі Божої, якщо вона повірила, що все її життя насправді залежить не від надприродних сил, а від реальних умов буття і від неї самої, то надалі у своєму ставленні до всіх сфер життя, до світу, до інших людей, до себе вона буде керуватися цими установками. І навпаки, нерелігійна людина, повіривши в створення світу і людини Богом, у залежність її долі від волі Божої, стає релігійною.

Четверта ознака віри полягає в тому, що вона є здатність людини сприймати і переживати бажане й уявлюване як можливе і належне, як дійсне, суще. Тому віра, як правило, припускає оптимістичне ставлення людини до світу. Якщо виникають передумови, що створюють можливість для реалізації, досягнення бажаного, віра перетворюється в надію. Надія – це почуття очікування на краще, досягнення бажаного результату, пов'язане з усвідомлюваною можливістю його здійснення. Якщо ж ці передумови рушаються – рушиться і надія, хоча віра ще може зберегтися. Не даремно говорять, що надія вмирає останньою.

П'ята ознака віри полягає в тому, що істинність знань, прийнятих на віру, не одержала свого підтвердження практикою, достатньою

аргументацією. Людина, повіривши в щось, не знає, так це в дійсності чи ні.

Усі ці ознаки взаємозалежні, і їх виділення доцільне тільки з точки зору більш повного розкриття змісту віри як особливого феномена духовного світу і її ролі в життєдіяльності особи. Віра може формуватися на рівні буденної і теоретичної свідомості як визнання істинності того чи іншого окремого знання чи як стан духу, як світоглядна основа. На світоглядному рівні віра дозволяє особі сформуватися у певну цілісність. Світоглядні установки, які базуються на вірі, впливають на загальну спрямованість ставлення людини до світу і до себе.

Список використаних джерел та літератури:

1. Маценко Ж. М. Духовність: феномен психології та об'єкт виховання. – К. : Освіта України, 2010. – 100 с.
2. Колісник О. П. Ступені духовності та психічні механізми саморозвитку особистості // Ментальність. духовність. Саморозвиток особистості (тези доп. та матер. міжнар. наук.-практ. конф.). – Луцьк, 1994. – І ч. (ІІІ розд.). – С. 349-392.
3. Чепа М.-Л.А. Ментальність. Духовність. Саморозвиток особистості // Тези доп. та матер. міжнар. наук.-практ. конф. – Луцьк, 1994. – І ч., (ІІІ розд.) – С. 171.

Л. Г. Дубина,
*кандидат педагогічних наук, доцент
(м. Хмельницький)*

ПАТРІОТИЗМ ЯК НЕВІД'ЄМНА СКЛАДОВА ДУХОВНОСТІ ОСОБИСТОСТІ

У період відродження української державності перед освітою постає завдання виховати таку особистість, для якої вірність Україні постає невід'ємною ознакою національно свідомого громадянина-патріота.

Важливого значення у структурі особистості набуває патріотизм.

Ретроспективний аналіз філософських, історичних, педагогічних джерел з проблеми патріотичного виховання особистості дає змогу стверджувати, що патріотизм є значущою духовною цінністю, яка в усі часи і в усіх народів мала і має конкретно-історичний національний зміст, характер та форми виявлення.

Суть патріотизму розкрито у працях Г. Ващенко, О. Духновича, Я.Коменського, І. Огієнка, Ж. Руссо, С. Русової, Г. Сковороди, В. Сухомлинського, К. Ушинського та ін.

Розуміння патріотизму характеризується різноманітністю і неоднозначністю. Багато в чому воно пояснюється складною природою даного явища, багатим його змістом і розмаїттям форм прояву. Крім того, проблема патріотизму розглядається різними дослідниками в різних історичних, соціально-економічних і політичних умовах, залежно від особистої позиції, використання різних сфер знань тощо.

Більшість дослідників характеризують патріотизм як невід'ємну складову у структурі особистості, одне з найбільш глибоких людських почуттів і духовних надбань. Патріотизм розуміють як любов до рідних місць ("землі батьків"), відданість і любов до своєї Батьківщини, свого народу, гордість за їхнє минуле й сьогодення, готовність до їх захисту. Це любов до рідної мови, культури і традицій, продуктів праці свого народу, до прогресивного суспільного і державного устрою.

Патріотизм розглядають як сукупність відчуттів, принципів і якостей особистості. Він характеризує вищий рівень розвитку особистості й проявляється в її активно-діяльній самореалізації на благо Батьківщини. Суть патріотичного виховання в сучасних умовах трактується як розвиток в особистості патріотичної свідомості, заснованої на гуманістичних духовних цінностях свого народу.

Патріотизм визначається домінантою особистості, загальнолюдським поняттям, яке закріплювалося віками й тисячоліттями в свідомості людей, відданих народу, Батьківщині. Корені патріотизму сягають давнини, коли відповідні почуття виникали на ґрунті спільності території, мови, звичаїв, суспільного устрою життя зі спільною власністю на знаряддя праці.

Я. Коменський, окреслюючи теоретично-методичні засади і напрями формування патріотизму дітей та молоді, вважав, що одним із головних напрямів виховання повинно бути виховання в дитині

прагнення надавати користь своїми діями якомога більшому числу людей. Найбільш важливими для зростаючої особистості є такі моральні цінності, як справедливість, шанобливість, ввічливість, добродійність, готовність служити старшим, вміння тримати себе з гідністю. Система виховання Я. Коменського проникнута ідеєю народності, що підтверджується сформульованими ним вимогами до змісту виховання: школа покликана формувати гармонійно розвинену високоморальну людину, якій притаманні такі патріотичні цінності, як благополуччя своєї батьківщини, готовність навіть життя своє віддати за її свободу й незалежність; навчання рідною мовою повинно лежати в основі освіти [4, с. 274].

Ж. Руссо зазначав, що виховання завжди проявляється як суспільна функція, а патріотизм є соціальною чеснотою. Дитину потрібно виховувати для життя з іншими, в атмосфері соціальних взаємин. Панівним мотивом в цьому разі стає любов до інших, метою – розвиток почуттів, емоцій, моральне вдосконалення. Головним шляхом розвитку патріотизму є включення особистості у відносини, які потребують цих чеснот. Почуття патріотизму зміцнюються в процесі вивчення історії, з одного боку, і доброї волі, яка формується у практичній діяльності виховання, з другого [7].

К. Ушинський був упевнений, що патріотичне почуття є тим найвищим, полум'ям, сильним почуттям у людині, що пов'язує людей у чесне, дружнє товариство. Головним завданням виховання особистості вважав “впливи моральні”, серед них особливу увагу надавав формуванню в молоді патріотичного обов'язку, відповідальності перед народом, державою, сім'єю і самим собою. Зокрема, педагог підкреслював: “чим повніше і розумніше школа буде будувати свою роботу на засадах народності, тим ближче стане вона до життя свого народу і буде краще виконувати своє завдання – готувати патріотів”. На думку вченого, своєрідність кожного народу зумовлена його історичним розвитком, природними і географічними умовами, традиціями, культурою, мовою, що складають основу принципу народності у вихованні. Сутність патріотичних цінностей, учений вбачав у почутті власної гідності поєднаної зі скромністю, працьовитістю, дисциплінованістю, правдивістю [9, с. 99-123].

Великий просвітник І. Огієнко у своїх працях намагався довести

важливість в житті кожного народу духовної культури, яка відіграє провідну роль у творенні національної еліти. Вчений наголошував, що виховувати в дітей змалку національну духовну культуру – завдання кожного вчителя й батьків: “Національна свідомість, що росте з національної духовної культури, – це наймогутніший ґрунт для самостійного життя народу”. Патріотичні цінності необхідно виховувати, поєднуючи особисті потреби з суспільними інтересами та інтегруючи кращі загальнолюдські якості з національними.

Сформовані почуття гордості й гідності за свій народ І. Огієнко вважав тією основою, що не дозволяє розпорошитися українцям між іншими народами, вимагає мати свою ментальність [5, с. 72].

Один із визначних представників культурно-освітнього руху О. Духнович мету виховання дітей і молоді вбачав у формуванні громадянина і патріота, сина своєї батьківщини, людини освіченої, морально й фізично здорової. Головне завдання школи, на його думку, має полягати у тому, щоб виховувати дітей у дусі патріотизму, любові до свого народу й відданості його інтересам, а школа покликана виховувати насамперед такі патріотичні цінності як гуманність, любов до рідного краю, народу, відданість боротьбі за національну свободу. Через усі його педагогічні твори проходять думки про необхідність формування патріотичних почуттів і цінностей. Педагог закликав: “Люби свій народ не тому, що він славний, а тому, що він твій... Будь вірний своїй Батьківщині – це твоя колыска. Хто не любить свою Батьківщину, той сирота, той без батька, без матері, без усього” [2, с. 24].

Проблема формування патріотизму займала значне місце у творчості Г. Ващенко. Зокрема, у своїй книзі “Виховний ідеал” він створив яскравий образ українця – свідомого патріота своєї землі, нації, що є передумовою сили й могутності української держави. В основу виховання української молоді педагог ставить загальнолюдські й національні цінності, виплекані народом протягом віків. Учений вказував, що “народ, позбавлений національного обличчя, не може розкрити своїх творчих сил” [1, с. 99].

Він стверджував, що є різні форми любові до Батьківщини і виділяв стихійний (несвідомий) та свідомий патріотизм. Стихійний патріотизм є неусвідомленою любов’ю до рідної природи, земляків,

звичаїв, традицій, рідної мови. Стихійна любов до рідного краю стає ґрунтом для свідомого патріотизму. Першою рисою такої любові є усвідомлення належності до певної нації та відокремленості її від інших націй. Свідомий патріот знає рідну природу, історію, літературу, не обмежується пасивною любов'ю до свого краю й народу, його сучасного і минулого, до його мови і культури. Для патріота дорога честь своєї Батьківщини, і він захищає її словом, ділом, повсякчас прагне піднести її честь. Справжній патріот мусить знати своє покликання і свого народу, прагнути спрямовувати всі сили на його здійснення. Найвищою формою патріотизму є жертвна любов до Батьківщини. Вона виявляється в тому, що людина для блага Батьківщини терпить муки і навіть іде на смерть [1, с. 67-69].

Гармонійне виховання української молоді педагог вбачав у формуванні національного світогляду як узагальненої системи поглядів на світ і своє місце в ньому, розуміння смислу життя як служби Богові й Батьківщині. Наслідуючи українські національно-культурні традиції, він закликає виховувати в юнацтва патріотичну свідомість, патріотичні цінності, моральність, духовність, закликає молодь до власної людської гідності, на основі чого виробляються правдивість, чесність, вірність даному слову. Завданням кожного вчителя є виховання свідомого патріотизму.

Одна із засновників української національної ідеї С. Русова переконливо довела, що патріотичні почуття необхідно пробуджувати ще в ранньому віці: "...треба з малих літ викликати в дітях палку любов до рідного краю. Треба цю маленьку іскорку роздмухати в гаряче, щире почуття, хай дитина додивляється до краси рідного степу, слухає рідну пісню, рідну мову, знає своїх рідних героїв-лицарів і щодалі більше свідомо ставиться до того національного осередку, в якому вона виростає, якому мусить служити". Саме національне виховання, яке гармонійно вписується в життєдіяльність рідного народу, поступово формує в підростаючого покоління усі компоненти духовності, яка передається дітям від батьків, прадідів, збагачується в умовах сучасного буття нації [6, с. 30].

В. Сухомлинський розглядав патріотизм як самовіддану любов до рідної землі, її народу, держави, як важливу складову духовності, що виражається у спрямованості свідомості, волі, почуттів гармонійно

розвиненої, творчої особистості з національною ментальністю і національно-громадянською свідомістю, високою відповідальністю за сучасне і майбутнє держави.

На думку В. Сухомлинського, патріотичне виховання є саме тією сферою духовного життя, що проникає в усе, що пізнає, робить, до чого прагне, що любить і ненавидить людина. Виховання патріотичної свідомості, почуттів і переконань неможливо відокремити від складного цілісного процесу формування особистості.

Розглядаючи патріотизм як сукупність політичних і моральних ідей, моральних почуттів, В. Сухомлинський здійснював патріотичне виховання на основі гармонійного взаємозв'язку інтересів особистості і держави, наголошуючи при цьому на недопустимості відриву впливу на свідомість і почуття від діяльності з обов'язковим урахуванням особливості духовного життя вихованців у різні вікові періоди. При цьому він підкреслював, що, по-перше, патріотичні і моральні ідеї трансформуються в стійкі духовні утворення – погляди, переконання, ідеали, ціннісні орієнтації – за умови, коли особистість добуває їх дослідницьким, трудовим, евристичним шляхом з певної системи знань, відомостей, художньо-естетичних образів, національних традицій, звичаїв тощо. По-друге, удосконалення в учнів світоглядної свідомості патріота відбувається шляхом оновлення змісту освіти, який за своїм обсягом і характером має відображати насамперед ідейно-ціннісне багатство рідного народу і вищі здобутки світової культури, сприйняті крізь призму національної свідомості. По-третє, участь школярів у суспільно корисній праці, яка має патріотичне спрямування, повинна носити дієву форму розвитку обов'язку і відповідальності перед Батьківщиною. По-четверте, ставлення вихованця до свого фізичного і психічного здоров'я необхідно розглядати не тільки як особисту справу, а й як вияв відповідальності перед суспільством і державою. По-п'яте, необхідність реформування педагогічної думки вимагає, щоб учитель був переорієнтований із ролі інформатора і контролера, організатора виховних заходів на старшого товариша, друга, духовного орієнтира, наукового консультанта, організатора самостійного здобуття знань, творчості школярів, їхньої самоосвіти і виховання.

В. Сухомлинський створив принципово нову систему виховання, в центр якої поставив учня як суб'єкта виховання, спрямувавши виховний вплив на його внутрішній світ, духовність. Зокрема, весь процес патріотичного виховання особистості вчений будував на психологічній основі поступового переходу від зовнішніх регуляторів активності у внутрішні детермінанти поведінки і діяльності. Формування ж і виховання патріотичних переконань та ідеалів базувалося на таких психологічних закономірностях:

- розуміння моральних цінностей;
- усвідомлення і переживання моральних понять у реальних взаєминах з людьми;
- суб'єктивне ставлення до істин і сприйняття суспільно значущих моральних цінностей у сферу особистісно значущих;
- психологічна готовність діяти у відповідності з переконаннями перед ідеалами, що формуються;
- мотивація вчинків, діяльності і морального задоволення їх результатами в розвитку моральної свідомості.

Особливий акцент робився вченим на розвиток почуттів любові, відповідальності, обов'язку щодо свого народу і на постановку особистісної проблеми перед власною совістю у питаннях вибору моральної поведінки щодо своєї Батьківщини [3].

Учений стверджує, що сила, ефективність патріотичного виховання, формування патріотичних цінностей залежить від того, наскільки глибоко ідея Вітчизни проникне в духовний світ вихованця, наскільки глибоко він побачить світ і самого себе очима патріота, в який період відбудеться становлення громадянина-патріота [8, с. 312-320].

Аналіз науково-педагогічної літератури дозволяє зробити висновок, що патріотизм є невід'ємною складовою духовності особистості. У процесі виховання почуття патріотизму, не варто замикатися лише в національних межах. Певна нація є органічною частиною всього розмаїття народів, які населяють планету. Початок ХХІ століття характеризується бурхливим розвитком міжнародних зв'язків і відносин. Глобалізація – це тенденція до єдності світу й до загострення в цивілізованих рамках конкуренції між державами-націями. Тому освіта, уся система виховання повинна формувати

особистість, органічно адаптовану до життя у світі, багатоманітних зв'язків, від контактів з найближчим оточенням до глобальних. Важливо вчити молоде покоління культурі плюралізму думок. Система виховання має будуватися в такий спосіб, щоб кожна особистість відчувала себе і патріотом своєї Батьківщини, і громадянином світу. Процес формування почуттів поваги й поцінування Людини як найвищої цінності на Землі, толерантного ставлення до представників інших націй і народностей має тривати впродовж усього періоду соціалізації особистості в сім'ї, навчальних закладах, трудових колективах.

Список використаних джерел та літератури:

1. Ващенко Г. Виховний ідеал / Г. Ващенко. – Полтава : Полтавський вісн. – 1994. – 178 с.
2. Духнович О. Народна педагогія в пользу училищ и учителей сельских / О. Духнович. – Львів, 1952. – Ч. 1. – 238 с.
3. Кіндрат В. К. Проблема патріотичного виховання підлітків у педагогічній спадщині В. О. Сухомлинського : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / В. К. Кіндрат. К., 1998.
4. Коменский Я. Великая дидактика / Я. Коменский // Избр. пед. сочинения. – М. : 1955. – С. 161-376.
5. Огієнко І. Наука про рідномовні обов'язки / І. Огієнко. – К. : Обереги, 1994. – 172 с.
6. Русова С. Позашкільна освіта / С. Русова. – К., 1918. – 196 с.
7. Руссо Ж.-Ж. Эмиль, или о воспитании / Ж.-Ж. Руссо. – М., 1896. – 324 с.
8. Сухомлинский В. Избранные произведения : в 5-ти т. / В. Сухомлинский. – Т. 3. – 388 с.
9. Ушинський К. Про народність у патріотичному вихованні / К. Ушинський // Вибр. пед. твори : в 2-х т. – К. : Рад. шк., 1983. – Т. 1. – 246 с.

С. М. Єсюнін,
кандидат історичних наук
(м. Хмельницький)

АРХІТЕКТОРИ – БУДІВНИЧІ ПРАВОСЛАВНИХ ХРАМІВ НА ПОДІЛЛІ (ДРУГА ПОЛОВИНА ХІХ СТОЛІТТЯ)

У статті подані відомості про архітекторів, що працювали над спорудженням православних храмів у Подільській губернії у другій половині ХІХ ст.

Ключові слова: Православна Церква, Подільське церковно-будівельне присутствіє, архітектори, Подільська губернія.

В історії Православної Церкви на Поділлі було декілька періодів піднесення, один із яких припадає на другу половину ХІХ ст. У цей час активізувалось церковне життя, набула розвитку парафіяльна освіта, священнослужителі включились в суспільну діяльність (просвітницьку, наукову та ін.), розгорнулось церковне будівництво. Якщо загальні риси розвитку Православної Церкви на Поділлі у другій половині ХІХ ст. доволі широко висвітлені, то питання церковного будівництва так й залишається малодослідженими. Особливо мало ми знаємо про архітекторів, які працювали над спорудженням подільських храмів.

Від 60-х років ХІХ ст. владні органи Російської імперії були стурбовані станом Православної Церкви у західних губерніях, що були приєднані до Російської імперії наприкінці ХVІІІ ст.: шести білоруських і литовських у складі Північно-Західного краю (Віленська, Ковенська, Гродненська, Мінська, Могилевська і Вітебська) та трьох українських Південно-Західного краю (Київська, Подільська і Волинська). Приводом до стурбованості стали факти зміцнення Римо-Католицької Церкви та активізація діяльності протестантських течій (штундизм), а найголовніше – друге польське повстання 1863 р., що відбулося при певному сприянні прокатолицьких кіл. Царська адміністрація розуміла, що комплекс реакційних заходів на це повстання без зміцнення стану Православної Церкви у західному краю, буде малоефективним [7, с. 305-306].

Одним із тих регіонів західного краю, які викликали турбування владних органів була Подільська губернія. Тут у багатьох містах і селах

Православна Церква перебувала у не найкращому матеріальному стані. У селах це було пов'язано тим, що храми здебільше будувались, ремонтувались та утримувались на кошти парафіян, які були здебільше бідняками. Серед поміщиків на Поділлі велику частку складали поляки, які зрозуміли більше опікувались костелами, ніж церквами. Інша велика частка поміщиків була росіянами, що мешкали в Москві або Петербурзі, й особливо не переймались потребами своїх провінційних мастків. У подільських містах стан Православної Церкви теж був не в кращому стані, адже серед міщан переважало неправославне населення – іудеї та католики. Отже, й міські парафії не мали достатніх коштів на утримання існуючих храмів, не кажучи вже про будівництво нових.

Таким чином, якщо порівняти матеріальний стан, архітектуру споруд та місткість православних храмів та католицьких костелів, які існували майже у всіх містах та містечках губернії, а також у багатьох селах, то перевага була явно на користь католиків. Православні храми здебільше не відповідали своїми розмірами чисельності парафіян, перебували у “ветхому” стані, або були побудовані з використанням дерева та інших не стійких матеріалів. Отож перед чиновниками імперії постало завдання підняти матеріальний стан православних храмів західних губерній на належний рівень.

7 грудня 1867 р. імператором Олександром II були затверджені запропоновані Міністерством Внутрішніх Справ (далі – МВС) “Правила для устроювання православних церковей в девяти губерниях Западного края” [8]. В них були викладені загальні та місцеві вимоги щодо церковного будівництва, правила ремонту та будівництва храмів, обов'язки посадовців у справі сприяння цієї діяльності, правила фінансування та укладання підрядних угод тощо. Для організації та координації церковного будівництва згідно названого положення утворювались церковно-будівельні присутствія. Очолював присутствіє губернатор, членами присутствія були віце-губернатор, член духовної консисторії, управляючий палатою державного майна, чиновник губернського з селянських справ присутствія та представник від будівельного відділення губернського правління (як правило, губернський архітектор). Присутствіє завідувало церковним будівництвом, ремонтом церковних споруд, затвердженням проектів та кошторисів, займалось вибором підрядників та контролювало їх

роботу. Підпорядковувалось МВС.

Створення Подільського губернського церковно-будівельного присутствія відбулось 31 січня 1868 р. на спільному засіданні Подільського губернського правління і Подільської духовної консисторії [1, арк.2-2 зв.].

Таким чином, від початку 1868 р. всі питання церковного будівництва на Поділлі перейшло під контроль створеного присутствія (діяло до 1893 р.). Для налагодження ефективної роботи перш за все, була складена мережа церков, з'ясований їх технічний стан та зібрані відомості про потребу ремонту старих храмів та будівництво нових. Керівництво присутствія на своїх засіданнях визначало де і як будувати та ремонтувати, укладала угоди із виконавцями робіт, розподіляло надходження державних коштів, приймало звіти контролюючих осіб тощо. Штатні чиновники (писарі, креслярі) вели технічну, облікову та фінансову документацію. А от, проектування та нагляд за будівництвом було доручено фахівцям – за угодою до роботи залучали архітекторів і техніків будівельного відділення губернського правління, а також штатного єпархіального архітектора. Вперше за всю історію Поділля спорудження всіх храмів та інших духовних будівель проводилось з обов'язковим залученням фахівців.

Частину церков будували за типовими проектами, які існували в тодішній Російській імперії. Широко використовувались, наприклад, складене петербурзькими архітекторами А. Михайловим та І. Шарлеманом “Собрание планов, фасадов и профилей для строения каменных церквей” (1824 р.) та проекти К. Тона із двох альбомів зразкових церков 1838 і 1844 рр. [9] До того ж, у 1869 р. Ще один відомий петербурзький архітектор, професор *Жибер Ернест Іванович* (1823–1909) розробив спеціально для будівництва в селах Подільської губернії типові проекти безстовпових храмів з дзвіницями і хрестово-купольних церков. Отже, керівництву церковно-будівельного присутствія або губернському архітектору залишалось лише обрати проект, замовити його у столиці, отримати відповідну документацію та дати завдання своїм інженерам і технікам зробити прив'язку до місцевості. За типовими проектами у другій половині XIX ст. на Поділлі було збудовано чимало церков. Так, лише проекти Е. Жибера були використані в містечках Китайгород і Солобківці, селах Теремці,

Косиківка, Вихватівка, Нове Село, Кузминці, Верхівка, Кирилівці, Демківці та ін. [4, арк.13; 10, с. 221].

Крім будівництва за типовими проектами, згідно вищезгаданим Правилам, дозволялось будівництво за індивідуальними проектами місцевих архітекторів. Серед тих, що працювали над спорудженням та реконструкцією церков на Поділлі у другій половині XIX ст., відзначимо М. Романовича, В. Жайворонкова, К. Введенського, Д. Освальда, В. Сазонова, І. Калашникова, І. Трубнікова. За архівними джерелами [2-5], науковими працями [1] та довідниковою літературою [10] вдалось скласти короткі біографічні відомості про кожного з них:

Романович Михайло Євгенович (1839–1899). У 1858 р. закінчив Петербурзьке будівельне училище, отримав звання архітекторського помічника і чин колезького секретаря. Працював у Ярославлі і Петербурзі. У 1864 р. здобув звання інженера-архітектора і отримав призначення в будівельне відділення Подільського губернського правління, де служив п'ять років. Використовував форми неоренесансу і неоросійського стильового напрямку. У Кам'янці-Подільському виконав наступні роботи: казарми для місцевого батальйону, манеж для земської стайні, приміщення арештантської роти, провіантський магазин, палата державного майна, театр, приміщення жіночого притулку, поліцейського управління, гауптвахти і карної палати. Крім того, у восьми селах Кам'янецького повіту спорудив муровані церкви. Після праці на Поділлі займався залізничним будівництвом у Петербурзі й Варшаві. У 1885 р. отримав посаду інженера в правлінні товариства Південно-Західних залізниць, для якої виконав багато проектів споруд. У 1895 р. видав атлас креслень “Гражданская архитектура: части зданий” в 4-х томах, яке витримало чотири перевидання.

Жайворонков Віктор Григорович (1823–1892). Після навчання у Полтавській гімназії у 1841 р. поступив до Петербурзького будівельного училища, яке закінчив 1846 р., здобувши звання архітекторського помічника і чин XIV класу. Служив в Казані (1846–1865), а пізніше в Кам'янці-Подільському (1865–1870), Оренбурзі (1870–1877) й Тамбові (з 1877). З часом за свої роботи був відзначений званням інженера-архітектора. У будівельному відділенні Подільського губернського правління працював у 1865–1870 рр., займався

будівництвом православних храмів. Переважно використовував форми російсько-візантійського і неоросійського стильових напрямків, неоренесансу. За проектами Ж. у Подільській губернії: споруджено вісім церков, капітально перебудовано 17 мурованих і 5 дерев'яних в селах і містечках. Реставровано церкви при архієрейському будинку і духовній семінарії в Кам'янці-Подільському.

Освальд Дмитро Миколайович (1840–1891). Фахову освіту одержав в 1859–1866 рр. в Петербурзькому будівельному училищі, де отримав звання архітекторського помічника і чин X класу. Був направлений у будівельне відділення Подільського губернського правління. Працював у Кам'янці-Подільському в 1866–1877 рр. єпархіальним архітектором. 1871 р. здобув звання інженера-архітектора. Використовував форми неоросійського і неовізантійського стильових напрямків. Перебудував кармелітський костел на православний собор у Кам'янці-Подільському. В містах і селах Подільської губернії збудував та перебудував 250 церков, в основному за власними проектами. У 1877 р. був направлений у Привіслянський край, де теж займався церковним будівництвом: керував місцевими техніками – виконувачами робіт. На цій посаді перебував до початку 1884 р. та встиг звести до 70 церков. Після працював у Петербурзі, Казані, Вільно, Варшаві.

Введенський Костянтин Олександрович (1851–?). В 1867–1872 рр. вчився у будівельному училищі в Петербурзі й отримав звання архітекторського помічника по I розряду. Потім був призначений до Гродненського губернського правління, працював міським архітектором Брест-Литовська. З 1875 р. – молодший архітектор Подільського губернського відділення, з 1877 р. – помічник єпархіального архітектора. Працював у Кам'янці-Подільському до 1880 р., потім служив в Архангельську і Мінську. Твори виконував у неоросійському стильовому напрямку і неоренесансі. За його проектами в 1875–1880 рр. на Поділлі зведено: замський будинок архієрея з церквою у Кам'янці-Подільському, будинок для арештантів у Брацлаві, мурований гостинний двір у Вінниці, дерев'яний міст з греблями через Буг у Вінниці, шосе від м. Вінниці до станції Південно-Західної залізниці, дерев'яні мости через Південний Буг, Русаву і Мурафу.

Сазонов Василь Васильович (1850–?). У 1873 р. закінчив Петербурзьке будівельне училище зі званням архітекторського помічника і чином X класу. Згодом, 1877 р. одержав звання інженера-архітектора. Працював в Нахичевані-на-Дону (нині – район у складі м. Ростов-на-Дону) і Псковській губернії. У 1883 р. призначений губернським архітектором у Кам'янець-Подільський, а наступного року обіймав ще й посаду єпархіального архітектора. До 1888 р. у формах неоренесансу і неоросійського стильового напрямку збудував чимало споруд, серед яких: жіноче духовне училище в Тульчині, павільйон при богоугодному закладі у Кам'янці-Подільському, муровані церкви в с. Садки Ямпільського повіту та містечку Муровані Курилівці Ушицького повіту (обидві – за отриманим проектом), мурована дзвіниця з брамою на кладовищі у Кам'янці-Подільському, дерев'яні церкви в с. Кусиківці Литинського повіту, с. Лука Летичевського повіту, сс. Тростянець та Орлівка Брацлавського повіту, с. Молдавка Балтського повіту, с. Ярмолинці Гайсинського повіту, сс. Фелиціянівка та Вили-Ярузькі Ямпільського повіту та ін.

Калашиников Іван Петрович (1861–1915). Закінчив Петербурзьке будівельне училище, де вчився в 1880-1885 рр., здобув звання цивільного інженера і чин X класу. З наступного 1886 р. працював молодшим інженером будівельного відділення Подільського губернського правління, в 90-ті роки – єпархіальним архітектором. Застосовував стильові форми неоренесансу, необароко неоросійського напрямку. В 1886–1888 рр. виконані наступні роботи: розширення будинку жіночого єпархіального училища в Кам'янці-Подільському, закінчення будівництва жіночого єпархіального училища в Тульчині, мурована церква в с. Черепашинці Вінницького повіту, дерев'яний міст підкісної системи в Гайсині Подільської губернії. В 1889–1890 рр. збудував дерев'яну церкву в с. Боришківці Кам'янецького повіту; в 1890–1891 рр. – дерев'яну церкву в с. Павлівка Вінницького повіту. Значної уваги заслуговують збудовані у Кам'янці-Подільському – Олександрівська церква (разом з М. Балою), Державний банк, Об'єднаний банк, Подільська казенна палата, Подільська духовна консисторія, духовне училище, технічне училище та ін.

Трубинов Іван Дормидонтович (1857–?). У 1879 р. поступив і 1884 р. закінчив по I розряду Петербурзький Інститут цивільних

інженерів (колишнє будівельне училище) і здобув відповідне звання цивільного інженера. З 1890 р. служив у Кам'янці-Подільському губернським архітектором будівельного відділення. Ремонтував і перебудовував в'язниці, лікарні, громадські споруди, зводив мости, проектував церкви.

Таким чином, у другій половині XIX ст. вперше за всю історію Поділля до церковного будівництва були залучені фахівці – архітектори та інженери. Лише за роки діяльності Подільського церковно-будівельного присутствія (1868-1893) вони збудували та реконструювали понад 520 храмів. Таких масштабів церковного будівництва на Поділлі не спостерігалось за всі попередні століття.

Список використаних джерел та літератури:

1. Держархів Хмельницької обл., ф. 34, оп. 1, спр. 23.
2. Держархів Хмельницької обл., ф. 34, оп. 1, спр. 168.
3. Держархів Хмельницької обл., ф. 34, оп. 1, спр. 171.
4. Держархів Хмельницької обл., ф. 34, оп. 1, спр. 195.
5. Держархів Хмельницької обл., ф. 34, оп. 1, спр. 290.
6. Задорожнюк А. Б. Подільські архітектори XIX ст. / А. Б. Задорожнюк // Освіта, наука і культура на Поділлі : зб. наук. пр. – Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2004. – Т. 4. – С. 264-270.
7. Єсюнін С. М. Церковне будівництво у містах Подільської губернії у другій половині XIX ст. / С. М. Єсюнін // Історія релігій в Україні. Науковий щорічник 2009. Книга II. – Львів, 2009. – С. 305-315.
8. Полное собрание законов Российской империи. – Собр. 2-е. – Т. XLII. – 1867. – СПб., 1871. – № 45252.
9. Собрание планов, фасадов и профилей для строения каменных церквей / Сост. Шарлемань И. И., Михайлов А. А., Ухтомский А. Г. – СПб., 1824; Церкви, сочиненные архитектором Его Императорского Величества профессором архитектуры Императорской Академии Художеств и Членом разных Иностранных Академий Константином Тоном. – СПб., 1838; Проекты церквей, сочиненные архитектором Его Императорского Величества Профессором Архитектуры Императорской академии Художеств и Членом разных иностранных академий Константином Тоном. Дополнение 1-е с 12 чертежами. – СПб, 1844.

10. Тимофієнко В. Г. Зодчі України кінця XVIII – початку XX століть: Біографічний довідник. – К. : НДІТІАМ, 1999. – 477 с.

К. В. Завальнюк,
*кандидат історичних наук
(м. Вінниця)*

Т. В. Стецюк,
*головний спеціаліст Вінницької облдержадміністрації
(м. Вінниця)*

СПОГАДИ ОЛЕКСИ ВОРОПАЯ (1913–1989 рр.) ПРО ЛЯДІВСЬКИЙ СКЕЛЬНИЙ МОНАСТІР

За багатовікову історію свого існування Лядівський скельний монастир відвідало чимало визначних людей, котрі залишили нащадкам яскраві описи своїх вражень від перебування на одухотвореній молитвами подвижників православ'я землі. Серед цих людей – відомий польський поет – романтик Юліуш Словацький [2, с. 177], українська берегиня Олена Пчілка [5, с. 37], славнозвісний поет, письменник та вчений, уродженець Могилева-Подільського Леонід Мосендз [3, с. 206-207], а також добре знаний на Заході етнограф, фольклорист та біолог Олекса Воропай.

Про останнього відомо, що народився він 9 листопада 1913 року в Одесі. У 1940 році закінчив Агрономічну академію в Москві, після цього навчався на заочному відділі філологічного факультету в Одеському університеті. Згодом працював агрономом, учителював, в тому числі і в містечку Вороновиця, що під Вінницею. Під час 2-ї світової війни організував у Вороновиці гурт молоді, що ставила собі за мету боротьбу за самостійну Україну. Під кінець війни емігрував до Німеччини. Тут, у місті Аугсбург під псевдонімом Олекса Степовий з'явилися його перші наукові публікації: “Вогні в церкві (Українські народні легенди, записані в Україні 1942-43 рр.)”, “Звичаї нашого народу: У двох частинах” та ін. У книзі “Ясир” надрукував листи українців, писані з німецької неволі. У 1957 році Олексій Іванович здобув звання доктора слов'янської етнології, а у 1961 році – доктора

природничих наук.

Після переїзду до Англії друкувався в журналі “Визвольний шлях”. Окремими виданнями вийшли “Українські народні загадки”, “Українські народні приповідки”, збірка оповідань “Пригоди Марка Чубатого”, книга “Англія зблизка”, спогади про голодомор “В дев’ятім крузі”, а також “В дорозі на Захід: щоденник утікача” [4, с. 59-60].

До речі, у своєму щоденнику “В дорозі на Захід” (Лондон, 1970) Олекса Воропай наводить чимало етнографічних матеріалів, зібраних та опрацьованих ним ще у попередні роки. Так, у щоденниковому запису за 12 січня 1945 року, зробленому в Берліні, Олекса Воропай згадує про своє етнографічне дослідження Лядівської печерної церкви. З огляду на малодоступність зазначеного джерела дозволимо собі навести його зміст повністю. Отже, 1945 рік, Берлін: “... 12-го січня. Нарешті скінчив писати про Лядавську печерну церкву. Вийшла ось така стаття:

“Поділля – це одна з кращих частин України: яри, балки, горби та рівнини. Все це вкрите яблуневими садами, лісами та барвистими ланами. Від річки Збруч аж до самого містечка Ямпіль бурхливий Дністер проклав собі глибоке річище через гірську височину, що є продовженням карпатського передгір’я; тече тут Дністер серед стрімких скель третичного сілурійського вапняку. Ця порода крихка, в ній багато щілин, з яких утворилося чимало різноманітних печер понад самісіньким Дністром. Кістки, що їх знайдено в цих печерах, свідчать про те, що там жили колись мамути, а знахідки вжиткових речей кам’яної доби ясно говорять про те, що тут жила первісна людина.

В 1883 році, з доручення Розпорядчого комітету VI археологічного з’їзду, професор Київського університету Володимир Антонович зробив наукове дослідження наддністрянських печер. Наслідком цього в 1886 році в Одесі вийшла книжка “Про скельні печери на березі Дністра в Подільській губернії”. В тій праці наш учений поділив усі наддністрянські печери на дві групи: до першої він відносить всі печери природного походження, що їх людина лише пристосувала до власних потреб. До другої групи – всі печери, що цілком штучні, видовбані людиною для культурних або військових потреб. Крім цього, були й такі печери, в яких на початку розвитку

християнства приміщувалися церкви, навіть монастирі. Велику частину тих культурних і релігійних пам'яток уже знищив всепожираючий час, але дещо дійшло й до наших днів. Одною з таких найстаріших пам'яток розвитку християнства в Україні є Лядавська печерна церква.

Село Лядава розтягнулося на узгір'ї наддністрянської височини. Це гарне старе село понад самим Дністром, рясно вкрите яблуневими садами, виноградниками, а навколо нього – золотисті поля кукурудзи і густі ліси. Свою назву село дістало від маленької річки, що перетинає його на дві частини. Річка ця називається Лядавою і є північним допливом Дністра.

І ось поблизу цього села, на високій горі, в скелі, 45 метрів над звичайним рівнем Дністра, ще до початку війни в 1941 році була печерна церква “Усікновення (відсічення) голови Івана Предтечі”. Це велика печера в скелі. Існує переказ, що колись ця гора була вкрита густим предковічним лісом і ніхто з людей не порушував спокою первісної природи, лише св.Антоній Києво-Печерський, вертаючись з Атен до Києва, зупинився на тій горі, в лісі, і жив тут як пустельник. Той же переказ розповідає, що св.Антоній видовбав і цю печеру власними руками, а потім заснував тут церкву й монастир.

Археологи стверджують, що печера дійсно була видовбана руками. Дуже ймовірно, що в XII–XIII століттях тут був монастир; ще й тепер, поруч з церквою, на одній зі скель є висічені в кількох місцях келії, а в одній з них є сліди кам'яних столів. Ці печери народ називає келіями, а там, де залишилися сліди кам'яних столів, була – кажуть – їдальня для ченців.

Відомо точніше, що в першій половині XVII століття в лядавській печері був уніятський Василянський монастир. В 1745 році його зліквідовано ніби тому, що він не мав власних коштів. Все майно передано до Шаргородського монастиря, а в Лядаві залишилися лише церковні речі. Церква існувала далі.

До 1848 року ця велика печера мала лише один вихід, але всередині вона розподілялась на дві окремі печери і кожна з них мала свій самостійний престол. В головній церкві був престол на честь “Усікновення голови Івана Предтечі”, а в другій печері – на честь “Святої Великомучениці Параскевії”.

Обидві ці печерні церкви були серед густого лісу й до них вела

лише вузька стежка, що вилася поміж столітніми дубами і великими кущами кизилу. Пізніше ліс вирубано й на його місці розрослися непролазні хащі кизилу та ліщини.

В 1848 році коштом мирян Лядави зроблено деякі поліпшення. Замість стежки для пішоходів, прокладено широку дорогу з дерев'яним поруччям, бо це було на схилах гори. До печери прибудовано кам'яний приділ, верхній поверх якого був дерев'яний і служив за дзвіницю. Після цієї перебудови Лядавська печерна церква стала одним із найцікавіших пам'ятників церковної старовини Поділля. Це тихий, спокійний закуток, від якого віє старим літописним періодом нашої історії: низенькі склепіння, відсутність вікон, старе малювання на образах і тьмяні вогники воскових свічок, – все це переносить нас у далекі початки християнської культури в Україні.

В головній печерній церкві звертає на себе увагу великий образ “Усікновення голови Івана Предтечі”. Це дуже старий образ, але він ще добре зберігся, місцеве населення вважає його чудодійним. Колись у храмовий день – 29 серпня за старим стилем – до цього образу з'їжджалося на поклін багато людей з усього Поділля та цілої Басарабії.

Лядавська печерна церква, як цінний історичний пам'ятник, привертала до себе увагу багатьох людей у різні часи історії. Про це свідчить одна причільна стіна церкви з того ж білого вапняку: вона має на собі безліч написів старослов'янською, польською, литовською, латинською, вірменською, молдавською, турецькою і навіть татарською мовами. Все це переважно прізвища відвідувачів та дати перебування їх у цій церкві.

За свій довгий вік Лядавська церква бачила: від литовця до татарина, але все пережила і була місцем щирих молитов своїх мирян. На жаль, другої світової війни Лядавська печерна церква вже не пережила. Як відомо, Дністром проходив кордон між большевицькою Росією і Румунією. Мотивуючи тим, що це прикордонна смуга, большевики заборонили в Лядавській печерній церкві Богослуження і перетворили її на склад військових боєприпасів Відступаючи в серпні 1941 року, большевики висадили в повітря церкву св.Івана Предтечі, разом із чудодійним образом “Усікновення голови Івана Предтечі”.

Друга печерна церква з престолом на честь Великомучениці Параскевії якимсь чудом уціліла й у 1942–1943 роках тут знову

відбувалися Богослужіння” [1, с. 92-94].

Таким чином, спогади Олексі Воропая є важливим джерелом з історії Лядівського скельного чоловічого монастиря, а також свідченням невмирущості традицій духовності та християнської культури на території Подільського краю.

Список використаних джерел та літератури:

1. Воропай О. В дорозі на Захід: щоденник утікача / Олексі Воропай. – Лондон : Укр. вид. спілка, 1970. – 281 с.
2. Давиденко В. В. Монастир / В. В. Давиденко. – Вінниця : О. Власюк, 2005. – 254 с.
3. Завальнюк К. В. Леонід Мосендз у документах епохи / К. В. Завальнюк, О. М. Кравчук, Ю. В. Легун. – Вінниця : Діло, 2013. – 272 с.
4. З-над Божої ріки. Літературний бібліографічний словник Вінниччини / Упор. і заг.ред. А. М. Подолинного. – Вінниця : Континент – ПРИМ, 2001. – 408 с.
5. Родина Косачів і Поділля / Підгот. К. В. Завальнюк, І. М. Журавлівський, Т. В. Стецюк. – Вінниця : ДП “Державна картографічна фабрика”, 2011. – 104 с.

УДК 37 (477.4) “1917-1922”

Г. Г. Кучеров,

*кандидат історичних наук
(м. Кам'янець-Подільський)*

В. Д. Коцюк,

*кандидат історичних наук
(м. Хмельницький)*

ГРАМОТНІСТЬ ДОРОСЛОГО НАСЕЛЕННЯ У ДІЯЛЬНОСТІ СІЛЬСЬКИХ “ПРОСВІТ” ПРАВОБЕРЕЖНОЇ УКРАЇНИ (1917-1922 рр.)

У статті розкривається діяльність сільських “Просвіт” Правобережної України у контексті розвитку освіти дорослого населення, її труднощі та здобутки протягом 1917–1922 рр.

Ключові слова: “Просвіта”, Народний Дім, Правобережна Україна, Департамент позашкільної освіти, з’їзд, Директорія УНР, освіта, книгозбірня, хата-читальня, курси, школа.

Наслідком політики царського уряду до 1917 р. у галузі освіти став надзвичайно низький рівень грамотності як серед дітей так і дорослого населення. Відтак, сільські товариства значну увагу приділяли розвитку позашкільної освіти у краї.

У післяреволюційний період надруковано матеріали очевидців тих подій – публікації, брошури, мемуарна література тощо. Автори розмірковували над питанням ролі освіти дорослого населення для майбутньої держави, організації навчання, подоланні проблем, що виникали на шляху утворення закладів тощо. Так, у брошурі “Яку користь дають товариства “Просвіта” та Народний Дім і як їх закладати” невідомого автора зазначалося, що навчитись грамоті дорослій людині важко. Проте за “15–20 уроків вона вже може читати” [1].

Звідусіль лунали заклики засновувати “Просвіти”, а при них курси для дорослих [2]. Тогочасна преса повідомляла про масові факти організації різноманітних освітніх закладів для населення [3]. Сільські “Просвіти” відгукнулись на це внесенням у свої статутні документи пунктів про утворення закладів для дорослих людей [4].

Утворення освітніх закладів для дорослих було нелегкою справою. Необхідно було потурбуватись про помешкання, роздобути підручники, канцелярське приладдя. Значною проблемою у зимовий період стали пошуки пального для освітніх закладів. Важливим було знайти відповідних кваліфікованих лекторів.

Долаючи негаразди, сільські “Просвіти” розпочали важку роботу із надання освіти дорослому населенню. Під помешкання відводились кімнати у місцевих школах, у колишніх мастках поміщиків, священників, просвітницьких будинках або хаті якогось селянина. Підручники закупували у губернських, повітових центрах, а у випадку їх відсутності користувалися тим, що було в наявності. Лекторами на курсах призначались, як правило, представники місцевого населення. Це були переважно учителі, фельдшери, просвітяни. Зважаючи на сільськогосподарські роботи, у яких були задіяні селяни,

товариства старались організовувати навчання восени та взимку.

Питання освіти дорослого населення постало на I Всеукраїнському з'їзді “Просвіти”, який відбувся 20–23 вересня 1917 р. Делегат форуму М. Ярмоленко у своїй доповіді зауважив, що дорослих людей важче вчити, і закликав присутніх домагатися для них виділення коштів не менше, ніж на шкільну освіту [5].

Значною проблемою у становленні цієї справи на місцях була нестача методичних матеріалів, які забезпечували б процес навчання. Тому сільські “Просвіти” надсилали прохання до Департаменту позашкільної освіти та інших органів влади вислати їм існуючі програми курсів для дорослих, конспекти народних читань, а також всі інші відповідні матеріали. Окрім цього, деякі товариства, як наприклад, Голоківське Чигиринського повіту Київської губернії, зважаючи на важливість організації справи освіти дорослих і з метою прискорення надходження інформації, готове було заплатити гроші [6].

Враховуючи значні проблеми в організації освіти дорослих, просвітницькі товариства різних губерній координували діяльність із приводу вирішення цього питання. Так, рада могилянського товариства Гайсинського повіту на Поділлі на своєму засіданні 25 вересня 1918 р. ухвалила рішення приступити “до відкриття в с. Могильні на Поділлі... гімназії для дорослих” (з 4-річним курсом). Селяни, закінчивши її, отримали б середню освіту. Але не маючи достатніх фінансових засобів, сільські просвітяни звернулись по допомогу до Київської “Просвіти” із проханням “допомогти... практичними порадами” [7]. Організація зазначених освітніх закладів передбачала складну процедуру: необхідно було подати прохання у Комісаріат освіти, зазначивши педагогічний персонал гімназії, місце її розташування, джерела фінансування, розмір зарплати працівників тощо. Сприяючи освіті населення, просвітяни по можливості забезпечували учнів, переважно вихідців із найбідніших родин, підручниками, шкільним приладдям.

Важливим питанням щодо організації закладів для дорослих стала чисельність слухачів. Вона була різною і залежала від загальної кількості неосвічених людей у селі, можливостей “Просвіти”, бажання селян підвищити свій освітній рівень тощо. Були випадки, коли мешканці того чи іншого селища відмовлялись відвідувати курси чи

школи, вважаючи їх непотрібними для себе. У цілому ж кількість слухачів коливалась від кількох чоловік до сотні. Так, Ягубецька “Просвіта” Уманського повіту Київської губернії мала на курсах 97 чоловік [8].

У 1918 р. голова Департаменту позашкільної освіти С. Русова зазначала, що 80% українського населення неписьменне [9]. З огляду на це, освіта дорослого населення набувала виняткової ваги. Подальший розвиток ця справа отримала на II з’їзді “Просвіт”, який відбувся 3–5 листопада 1918 р. На форумі було зазначено, що вечірні школи мають 2 завдання: 1) навчити дорослих людей грамоті: читати, писати, рахувати; 2) поширити загальний розвиток дорослого населення, даючи йому найпростіші знання, при цьому не забуваючи про “моральне виховання” [10].

Новий імпульс розвитку освіта дорослого населення отримала із приходом до влади Директорії УНР. Для губернських та повітових комісарів освіти була розроблена інструкція, за якою заклади для дорослих поділялись на групи грамотності та групи додаткових і загальних знань. Згідно наказу міністерства освіти від 30 січня 1919 р., викладання всіх предметів на курсах для дорослих повинно здійснюватись українською мовою [11].

На початку 1919 р міністерство народної освіти заклиало повітові управи, просвітницькі організації терміново вжити заходів для поширення освіти для дорослого населення. Найбільш придатними для цього формами влада вважала вечірні школи й книгозбірні, які необхідно було створювати по можливості у всіх селах [12]. Тим осередкам, де працювали такі заклади, міністерство виділяло допомогу. Обов’язковою умовою надання такої фінансової підтримки було реєстрація закладів освіти для дорослих.

За сприяння влади і “Просвіт” у регіоні відкривались освітні заклади для дорослих. Так, у с. Баламутівка Проскурівського повіту Подільської губернії відкрито вечірню школу для дорослих. Навчання у ній проводилось щодня, крім неділь і свят, з 5 до 9-ї години вечора. Лекції для дорослих читали: з релігії – священик П. Любенецький, з географії й письменства – Г. Качан, з арифметики й природознавства – С. Турський, з історії України, гігієни й зі співів – Г. Мельник [13].

У 1919 р. В. Чередниченко – активна діячка просвітницького руху у своїй публікації “Про “Просвіти” зауважувала, що “на Україні не повинно бути ні одного неграмотного українця” [14]. Враховуючи роль освічених людей для держави, міністерство народної освіти надіслало розпорядження про організацію на місцях 2-місячних загальноосвітніх курсів для дорослих. Департамент позашкільної освіти запропонував місцевим самоврядуванням у співпраці із культурно-освітніми організаціями, в тому числі “Просвітами” негайно приступити до відкриття відповідних закладів [15]. У сільській місцевості організовувались вечірні та недільні курси, а для селян, які закінчили початкову школу – доповнюючі [16]. Щодо шкіл для дорослих то вони складались, як правило, з 2 груп: грамотності та додаткових і загальних знань. Проте перешкодою у процесі становлення освітньої справи на селі стало те, що держава не могла забезпечити вчителям достойну оплату праці. Погіршувало становище й те, що у 1919 р. посилювалися інфляційні тенденції, й педагоги, в тому числі й просвітяни, через низьку зарплату залишали свої посади. Суттєвою перешкодою на шляху освіти дорослих стало прифронтове положення окремих сіл [17].

Радянська влада також надавала освіті дорослого населення виняткового значення. На місцях ухвалювались рішення про відкриття навчальних закладів. Так, делегати з’їзду завідуючих відділами народної освіти Київського повіту постановили, щоб всі “Просвіти” вжили заходів для організації курсів для дорослих [18]. Більше того, окремі осередки почали створювати навіть секції, які відповідали за цю ділянку роботи.

Аналіз архівних матеріалів дозволяє стверджувати, що відкриття закладів для дорослих у 1920 р. було нелегкою справою. Це красномовно підтверджує план роботи літературно-видавничої секції Краснопільської “Просвіти” Житомирського повіту Волинської губернії, який передбачав широку підготовчу роботу щодо організації курсів. По-перше, необхідно було підшукати помешкання, по-друге, визначити кількість слухачів, по-третє, скласти програму курсів, по-четверте, підібрати і закупити підручники для слухачів і лекторів, а також запросити до читання лекцій місцевих інтелігентів [19].

Через велику кількість бажаючих відвідувати курси чи школи для дорослого населення при багатьох сільських товариствах регіону були

утворені класи. Структуру навчального процесу у таких закладах можна простежити по курсах для дорослих у с. Червін, що на Волині (табл. 1) [20].

табл. 1

Кількість годин, відведених на навчальні дисципліни на курсах для дорослих при Червінській “Просвіті” у 1920 р.

№ з/п	Предмети	Класи		
		I	II	III
1.	Рідна мова	6	4	3
2.	Арифметика	4	4	3
3.	Письмо	6	–	–
4.	Російська мова	–	3	2
5.	Історія	–	2	2
6.	Географія	–	2	2
7.	Геометрія	–	–	2
8.	Природознавство	–	3	2
9.	Фізика	–	–	2
10.	Сільське господарство	2	2	2
11.	Політична економія	–	1	1
12.	Соціологія	2	2	2
13.	Історія праці	1	1	1
14.	Всього	21	24	24

З таблиці видно, що під час навчання слухачі вчилися читати, писати, рахувати, здобували теоретичні знання із таких дисциплін, як: рідна мова, арифметика, історія, природознавство, фізика, соціологія тощо. Разом з тим селяни отримували практичні навички, зокрема вчилися складати листи, переказувати тексти тощо. Вчителі зазначених курсів мали щотижнєве навантаження, що ілюструє таблиця 2 [21].

табл. 2

Щотижнєве навантаження вчителів на курсах для дорослих при Червінській “Просвіті” у 1920 р.

№ з/п	Прізвище, ім'я вчителів	Тижнєве навантаження (годин)	Кількість годин, відведених на підготовку до лекцій	Кількість годин, відведених на перевірку зошитів	Загальна кількість годин
1.	М. Фотінський	5	5	2	12
2.	С. Невеліч	10	10	–	20
3.	М. Соболевський	9	9	3	21

4.	Ю. Сімура	12	6	6	24
5.	Л. Желтовська	4	4	–	8
6.	Л. Желтовський	8	8	2	18
7.	М. Корнілович	5	5	3	13
8.	М. Тімошев	7	5	–	12

24 лютого 1920 р. Слободищенська “Просвіта” Житомирського повіту відкрила вечірні заняття для дорослих. На них перебувало 80 слухачів, з яких сформовано було три групи. Заняття вели вчителі місцевої школи. Окрім цього, два рази на тиждень відбувались читання літератури на історичну тематику і художніх творів. На ці читання приходило найбільше слухачів [22].

Зважаючи на складність суспільно-політичної ситуації, міністерство народної освіти запропонувало просвітницьким установам, щоб при вечірніх школах подавалась об’єктивна інформація про політичне становище у державі. Такі освітні заклади могли розраховувати на допомогу згаданого міністерства та місцевих органів влади тим більше, що утримувати школи для дорослих виключно силами “Просвіт” було дуже важко. На адресу повітових відділів народної освіти приходили кошториси на утримання закладів для дорослих. Фінансові витрати відповідних установ характеризують кошторис згаданого товариства с. Слободище, з якого видно, що на потреби школи потрібно 256500 крб. При цьому кошти планувалось витратити на придбання зошитів, газу і крейди, не рахуючи оплати праці лекторів, найму помешкань та інших необхідних видатків. 31 грудня 1920 р., коли школа була відкрита, у ній нараховувалось 79 учнів: у першій групі – 25 чоловік, другій – 21, третій – 33. Для вивчення пропонувались наступні предмети: українська мова, арифметика, історія України, географія України, природознавство, геометрія і співи [23]. Зважаючи на важкий фінансовий стан у державі, частину видатків несли сільські товариства. Кошти залучались із різних джерел, наприклад, із оплати квитків за вистави, концерти, інші заходи, а також використовувались допомога сільської громади, добровільні пожертви тощо. Проте через недостатнє матеріально-технічне забезпечення, брак кваліфікованих кадрів, коштів частина відповідних закладів діяла нерегулярно.

На Поділлі утворення освітніх закладів для дорослих у цей час

також мало важливе значення. Це можна побачити із того, що плануючи свою діяльність, просвітницькі товариства, вважали за потрібне найперше відкривати заклади для дорослих. Не зважаючи на значні утиски із боку влади, сільські “Просвіти” сприяли відкриттю вечірніх шкіл для дорослих у селах Балинської волості Кам’янецького повіту: Балині, Зеленчі, Заліссі і Слобідці Балинській [24].

табл. 3.

Навчальний процес на курсах для дорослих при “Просвіті” с. Висока Піч

Кількість учнів з 15.10. 1920 р. до 1.01. 1921 р.		Кількість викладачів	Кількість лекцій на тиждень	Кількість лекцій			
неграмотних	грамотних			Укр. мова, арифметика і геометрія	Історія України, література	Географія, природознавство, гігієна	Лекції на політичні теми
7	9	4	8	18, 2	6, 8	6, 9, 4	11

На курси, крім неосвічених селян, записувались і малограмотні, бажаючи поглибити свої знання. Так, “Просвіта” с. Висока Піч Житомирського повіту прийняла на навчання 16 чоловік, з них 9 – “грамотних” і 7 неграмотних. Характеризує навчальний процес у названому селі таблиця 3 [25].

Про організацію закладів для дорослих йшла мова на з’їзді “Просвіт” у Луцьку, який відбувся 15 лютого 1921 р. Так, у його постановках зазначалось про необхідність організації курсів для дорослих. При цьому держава повинна була підтримати позашкільну освіту матеріально [26]. У зв’язку із цим Котелянською “Просвітою” Житомирського повіту були утворені курси, програма яких мала за мету ліквідувати неписьменність і розширити політико-економічний світогляд слухачів. Лекції передбачались як для неграмотних, так і грамотних селян. Для всіх слухачів пропонувались наступні дисципліни: рідна мова, арифметика, природознавство, історія, географія, історія української літератури, анатомія, гігієна, політична економія, і звичайно, історія соціалізму. На організацію навчання

товариство запросило у повітвідділу народіві 60 тис. крб. [27].

Тогочасна преса повідомляла про факти відкриття освітніх закладів для дорослих у регіоні. Так, на Поділлі газета “Вісти” Кам’янець-Подільського військово-революційного комітету зазначала, що майже при кожній “Просвіті” Кам’янецького повіту відкривались школи для дорослих [28].

Курси для дорослих мали свою спеціалізацію. Окремі з них організовувались виключно для малозабезпеченого населення, зокрема Горбовицька “Просвіта” Київського повіту влаштувала такі курси. Їх відвідувало всього 8 слухачів, оскільки у більшості селян був низький рівень свідомості. До того ж, окремі селяни вважали образливим для себе відвідувати навчальні заклади. Просвітяни пояснювали їм доцільність отримання освіти, але така робота не завжди давала позитивний результат [29]. Сівська “Просвіта” того ж повіту здійснювала навчання всього 5 чоловік. Заняття проводились протягом 15 годин на тиждень у помешканні школи. Навчальною програмою курсів були передбачені практичні заняття [30].

Окремі сільські товариства у 1921 р., бажаючи визначити освітній рівень селян, проводили перепис грамотного, малограмотного і неграмотного населення. Такі дії передбачали здійснити просвітяни Жилинської “Просвіти” Київського повіту. Вони вирішили опитати людей віком від 18 до 40 років. З цією метою село поділялось на 6 ділянок між членами Ради. У 3-денний термін інформацію необхідно було подати до канцелярії осередку [31].

Значну увагу влада приділяла освіті дорослого населення на місцях. Так, із плану роботи Житомирського повітового відділу народіві ми дізнаємось про рішення відкрити курси із підготовки учителів для шкіл ліквідації неписьменності у кожному волосному центрі. Крім цього, передбачалось утворити спеціальні волосні та сільські комісії із ліквідації неосвіченості у складі голови “Просвіти” і завідуючого школою та ін. [32] Одночасно з цим усі подільські волосні відділи народіві отримали розпорядження із Кам’янця подати інформацію про те, з якого часу існують освітні заклади для дорослих, кількість лекторів і слухачів у них [33].

У 1921 р. відбувся III з’їзд голів волосних і сільських ревкомів

Звенигородського повіту Київської губернії. На ньому була піддана критиці діяльність “Просвіт” за те, що вони головну увагу звертали на постановку театральних заходів і не вважали за потрібне давати селянам політичну освіту. З огляду на це, з’їзд постановив: “Просвіти” повинні розпочати енергійну працю в справі боротьби з безграмотністю, для чого, вони повинні головну увагу звернути не на вистави, а на влаштування курсів грамоти, лекцій, хат-читалень” [34].

У 1921 р. на шляху освіти дорослих стала Червона армія. Житомирський повітвідділ народосвіти отримав повідомлення від завідуючого Фасовським волосним відділом про те, що у волості вечірні школи відсутні. Причиною цього була мобілізація селян, які бажали вчитись до лав Червоної армії [35]. А у Черняхівській волості того ж повіту, як зазначалось у повідомленні, на заваді навчанню стали обшуки шкіл для дорослих, які проводились із метою вияву дезертирів [36]. Крім цього, освітні заклади не відкривались за відсутності помешкань, матеріально-технічного забезпечення, палива тощо.

Навесні 1922 р. органи Липовецької повітполітосвіти і народосвіти надіслали просвітницьким товариствам “обіжного” листа. У ньому пропонувалось провести облік неписьменних людей віком від 10 до 50 років і надіслати їх списки у повіт не пізніше 1 квітня цього ж року [37]. Подальша робота сільських “Просвіт” у справі освіти дорослого населення була припинена у зв’язку із ліквідацією осередків органами радянської влади.

Таким чином, у 1917–1922 рр. важливою для майбутнього Української держави була справа освіти дорослого населення. Значну роль у її поширенні відіграли сільські “Просвіти” Правобережної України. Просвітницькі товариства, долаючи перешкоди у своїй діяльності, сприяли піднесенню освіченості селян регіону.

Список використаних джерел та літератури:

1. Яку користь дають товариства “Просвіта” та Народній Дім і як їх закладати. – Полтава: Електрична друкарня І. Л. Фрімберга, 1918. – С. 7.
2. Центральний державний архів вищих органів влади України (далі ЦДАВО України), ф. 166, оп. 1, спр. 809, арк. 35.
3. По Україні // Нова рада. – 1918. – № 218. – 21(8) листоп. – С. 3.

4. Державний архів Вінницької області (далі ДАВО), ф.р.-841, оп. 1, спр. 10, арк. 50.
5. ЦДАВО України, ф. 2201с, оп. 2, спр. 367, арк. 134.
6. ЦДАВО України, ф. 2201с, оп. 2, спр. 391, арк. 64.
7. Державний архів Київської області (далі ДАКО), ф. 1447, оп. 1, спр. 48, арк. 13.
8. ЦДАВО України, ф. 2581, оп. 1, спр. 157, арк. 42.
9. ЦДАВО України, ф. 2201с, оп. 1, спр. 1002, арк. 9.
10. ДАКО, ф. 1447, оп. 1, спр. 28, арк. 18.
11. Державний архів Житомирської області (далі ДАЖО), ф.р.-2524, оп. 1, спр. 1, арк. 57.
12. ЦДАВО України, ф. 2201с, оп. 2, спр. 381, арк. 5.
13. З життя “Просвіт” на Поділлі // Село. – 1919. – № 7. – С. 27.
14. Чередниченко В. “Про “Просвіти” та їх значіння задля народної культури / В. Чередниченко // Просвітянин-Кооператор. – 1919. – Ч. 12. – 15 груд. – С. 15.
15. По Поділлі // Шлях. – 1919. – Ч. 33. – 25 верес. – С. 4.
16. ЦДАВО України, ф. 2582, оп. 1, спр. 190, арк. 11зв.
17. ДАЖО, ф.р.-31, оп. 1, спр.16, арк. 64.
18. ДАКО, ф.р.-95, оп. 1, спр.48, арк. 15.
19. ДАЖО, ф.р.-31, оп. 1, спр.16, арк. 164.
20. Там само, арк. 94-95.
21. Там само, арк. 95.
22. ДАЖО, ф.р.-2524, оп. 1, спр. 104, арк. 24.
23. Там само, арк. 23, 25.
24. Державний архів Хмельницької області (далі ДАХО), ф.р.-6, оп. 1, спр. 39, арк. 153.
25. ДАЖО, ф.р.-2524, оп. 1, спр. 134, арк. 1.
26. Державний архів Волинської області (далі ДАВОЛ), ф. 36, оп. 1а, спр. 32, арк. 62.
27. ДАЖО, ф.р.-2524, оп. 1, спр. 104, арк. 5, 8.
28. По позашкільній освіті // Вісти. – 1921. – № 53. – 6 лют. – С. 2.

29. ДАКО, ф.р.-1162, оп. 1, спр. 56, арк. 15.
30. ДАКО, ф.р.-94, оп. 1, спр. 87, арк. 11.
31. ДАКО, ф.р.-94, оп. 1, спр. 57, арк. 6.
32. ДАЖО, ф.р.-2524, оп. 1, спр.72, арк. 488.
33. Всім Волвіднаросам // Вісти. – 1921. – № 56. – 10 лют. – С. 2.
34. ДАКО, ф.р.-1, оп. 1, спр. 282, арк. 190.
35. ДАЖО, ф.р.-2524, оп. 1, спр. 134, арк. 19.
36. ДАЖО, ф.р.-2524, оп. 1, спр. 72, арк. 468.
37. ДАВО, ф.р.-5009, оп. 1, спр. 21, арк. 199зв.

В статье раскрывается деятельность сельских “Просвит” Правобережной Украины в контексте развития образования взрослого населения, её трудности и успехи на протяжении 1917-1922 гг.

Ключевые слова: “Просвита”, Народный Дом, Правобережная Украина, Департамент внешкольного образования, съезд, Директория УНР, образование, библиотека, хата-читальня, курсы, школа.

О. С. Мартинюк,
вчитель
(Полонський р-н)

РЕЦЕПТИ ВИХОВАННЯ У ДІТЕЙ ПОЗИТИВНИХ МОРАЛЬНИХ ЯКОСТЕЙ

Щастя треба на всякий випадок, добро – на цілий вік!

*“Найвеличніше, найбожественніше в людині – милосердя і прощення”
(О. Дюма)*

*“Співчуття – первофеномен моралі.
За допомогою співпереживання людина виявляє
свою спорідненість з усім живим”
(А. Шопенгауер)*

*“Є початок у людській душі, призначення якого –
зм’якшувати прагнення до самозбереження...”*

Це ледь чи не єдина чеснота: співчуття.

Це початок усіх чеснот”.

(Ж.-Ж. Руссо)

*“Виховання – це поступове збагачення дитини знаннями,
уміннями, досвідом, це розвиток розуму й
формування ставлення до добра і зла,
підготовка до боротьби проти всього,
що йде врозріз із прийнятими в суспільстві моральними засадами”*

(Василь Сухомлинський)

*“Людина подібна до дробу, чисельник є тим,
що вона являє собою насправді,*

а знаменник – це те, що вона про себе думає.

Чим більший знаменник, тим менший дріб”

(Лев Толстой)

“Ввічливість породжує і викликає ввічливість”

Еразм Роттердамський

Нещастя буває пробним каменем характерів.

(Оноре де Бальзак)

“Доброта краща за вроду”

(Генріх Гейне)

“Важко привести до добра моральми, легко прикладом”

(Сенека)

“Праця душі, діяльність духу – це могутня сила,

що творить мужню, непохитну людину.

Ця праця повинна розпочинатися в ранньому дитинстві,

щойно людина стала на ноги”

(Василь Сухомлинський)

“Якщо не вчити дитину, можна виростити цілковитого невігласа;

але якщо її не виховувати, то вона виховається власними засобами,

і різниця полягає в тому, що вона може виховатись погано,

тим часом як могла б бути вихованою розумно й правильно”

(Микола Пирогов)

Україна – це держава, яка покликала нас, щоб почати нову історію у світі. Це велика гордість, але й величезна відповідальність. Тільки склавши частинки душі кожного, вона стане нашою спільною

душею. І жити нам на своїй рідній українській землі за кодексом етики, честі, порядності, совісті та добра. Це нам під силу. І ми живемо, і керуємося своїми власними інтересами. Це безумовно. Але є те, що створюється спільними зусиллями, і бути незалежним від суспільства, в якому ти живеш, просто неможливо.

За показниками розвитку освіта випереджає інші інфраструктури. Тут особливо дбають про дітей. Це сенс життя педагогів, це щоденна турбота всіх, причетних до виховання малечі, це створення добротних і якісних умов життя, зміцнення доброзичливих взаємин.

Саме під час морального виховання у дитини розвиваються гуманні почуття, формуються етичні уявлення, навички культурної поведінки, соціально-суспільні якості, повага до дорослих, відповідальне ставлення до виконання доручень, вміння дружно гратися і трудитися, справедливо оцінювати свої вчинки та дії інших дітей. *Дуже важливо вчасно розпочати цей процес*, адже дитина розвивається так стрімко і бурхливо, що втрата бодай одного дня у вихованні може позначитися на її характері і поведінці.

Правова держава, правове суспільство починається з кожного з нас, там де ми живемо, де плине наше життя. Від кожного з нас залежить те, якою бути Україні: охайною, чистою та просто приємною для життя; доброю, лагідною, зеленою і квітучою; державою соціальної активності, із філософією життя: що Україна – це наша оселя, це наш дім, а ми – жителі і господарі своєї держави; ми хочемо жити у країні високої безпеки, законності, моралі і правопорядку.

В останні роки у відносинах між школою і родиною окреслилися прогресивні тенденції. Їх суть полягає у такому: *і батьки, і педагоги переконані у високій цінності шкільного періоду в житті дитини, намагаються об'єднати зусилля у справі виховання духовної, гармонійно розвиненої особистості.* Пам'ятаймо, що добро, порядність, чесність не бувають абстрактними і просто філософією життя. Це практика нашого буття. Будь-який негативний вчинок перетворюється на ланцюжкову реакцію, якщо не дати йому оцінку на початку.

Усе починається, відбувається і закінчується у сфері людських стосунків. Зробімо всі разом так, щоб суспільство було сповнене добра, любові, злагоди.

Хто з батьків не мріє, щоб їхня дитина виросла найрозумнішою, найвродливішою, найдобрішою та наймужнішою, хто не сподівається, що люди поважатимуть сина чи дочку за працьовитість і знання справи, за вихованість. Ми всі мріємо про всебічну досконалість наших дітей. Але скільки потрібно докласти зусиль батькам і вчителям, щоб діти увібрали в себе все багатство інтелектуальної, моральної, естетичної культури, вироблених людством.

Ми добре розуміємо, що основи моральності, безумовно формуються в сім'ї. Перші “не можна” й “можна”, перші прояви тепла й співчуття, жорстокості та байдужості, безперечно формуються сім'єю і в сім'ї.

Які ж етичні поняття повинні формувати батьки у своїх дітей змалку? Серед багатьох цінних людських якостей доброта – головний показник розвиненості людського в людині... Поняття “добра людина” дуже складне. Воно включає найрізноманітніші якості, які здавна цінують люди.

Домівка для дитини – це школа підготовки до життя. У домівці мають панувати любов, справедливість, терпимість не лише до дітей, але й до всіх інших членів сім'ї. Виховання почуттів дитини включає виховання співчуття. Розвиток цієї якості потребує підтримки з боку батьків – і не лише словом, але й прикладом. Дитина повинна бачити, як ми на практиці виявляємо свою любов до ближнього.

За приклад може служити чудова й повчальна притча, в якій ідеться про те, як одне молоде подружжя, маючи старенького батька, не дозволяло йому їсти за спільним столом. А щоб він, не дай Боже, не розбив порцелянову тарілку, купило йому дерев'яну тарілку й ложку, якою він майже нічого не міг їсти. Якось вони побачили, як їхній чотирирічний синок намагався щось змайструвати з дерев'яної цурки. Коли молодята в нього запитали, що він майструє, малюк відповів, що робить посуд для своїх батьків. Аби вони могли з нього їсти, коли постаріють. Хіба це не є ілюстрацією емоцій, які переживає дитина у власній домівці?

Батькам важливо пам'ятати про те. Що їхні щирі почуття стосовно дітей можуть зробити диво й змінити те, що не можна змінити наказом, покаранням, нотаціями, лайкою. Доброзичливість у ставленні одне до одного, спокійна лагідна мова, спокійний тон у спілкуванні –

прекрасне й обов'язкове тло для формування в дитини етичних потреб, тим часом як крик, грубі інтонації призведуть до протилежних результатів.

Добру людину зазвичай називають чуйною. Чуйність – це цілий спектр почуттів, співчуття, співпереживання. Інколи батьки кажуть про те, що в маленьких дітей досить складно виховувати чуйність. Із цим не можна погодитися. Простий приклад. Дитині дають цукерку, вона бере її і намагається пригостити нею маму, тата, бабусю але дорослі відмовляються, кажучи дитині, що вона повинна їсти сама, оскільки їй потрібно рости. Провівши такий “експеримент” кілька разів, можна бути впевненим, що дитина незабаром перестане щось пропонувати, і не тільки батькам, а взагалі будь-кому. Таким чином, вона перестася бути чуйною.

Ще однією етичною потребою, що формується в дитини, є почуття совісті (сумлінності). Розпочинати формування совісті слід із виховання відчуття сорому.

Наступний етап формування совісті має збігатися з розвитком таких понять, як моральний обов'язок і відповідальність.

Моральний обов'язок, відповідальність і совість споріднені однією якістю людини – відчуттям провини в разі невиконання яких-небудь зобов'язань.

Усвідомленню дитиною сутності поняття “совість” передують весь зміст етичного виховання в сім'ї. І тут важливу роль відіграють етичні потреби, оскільки особливо гостро докори сумління проявляються тоді, коли людина усвідомлює, що завдала комусь шкоди.

Головне завдання батьків і педагогів – виховати у дітей глибоке, надійне розуміння совісті як відчуття, що є невід'ємною частиною духовного світу. Знання етичних потреб допоможе виховати дітей добрими й щасливими людьми, які приносять благо суспільству.

Моральність будь-якої дитини розпочинається в сім'ї, а продовжується за порогом рідної домівки. Якщо батьки знають, чим живе їхня дитина, кого вона любить і кого ненавидить, кому підкоряється і кого боїться, хто для неї є авторитетом і хто не має на неї впливу, – усе це стане основою виховної системи в сім'ї й дозволить батькам ненав'язливо та впевнено спрямовувати свою дитину на шлях етичного дозрівання.

Моральність дитини можлива там, де немає брехні, де є віра один в одного, тепло й добро в оселі, де в нещасті, що трапилося з тобою, тебе не звинувачують, а підтримують, і ця підтримка – правдива, чесна, справедлива й оптимістична.

Основа етичного виховання – правдивість та об'єктивність, це відсутність у дитини страху через те, що вона зробила щось не так. Дитина не повинна боятися, але вона має відчувати сором за свій учинок, переживати через нього, мучитися й страждати, щоб із нею більше ніколи такого не трапилося.

Для того, щоб відчути – потрібен час. Сьогодні дуже часто можна зіштовхнутися з такою ситуацією. Дитина зробила аморальний вчинок. Мама стоїть поряд і говорить: “Скажи, що ти так більше не будеш”. Дитина, маленька або підліток, повторює сказане матір'ю, мати ще й сама при цьому вибачається, і з почуттям виконаного обов'язку сім'я рушає геть. Минає зовсім небагато часу, ситуація повторюється знову. Чому таке відбувається? Тому що саме прохання про вибачення було аморальне. Це прохання йшло не від душі й серця дитини, вона його не відчула, а тому воно дозволило їй іще раз увійти до однієї і тієї самої води.

А якщо так буде все життя? Саме в цьому віці в дітей починають активно проявлятися ті якості характеру, якими вони ніби провокують дорослих. “Поглянь, що я роблю! Тобі подобається чи не подобається? Що ти на це скажеш?” Це пов'язано з їхнім входженням у навчальну діяльність. Вони зрозуміли, що таке школа, усвідомили, що в ній потрібно робити, й починають пристосовуватися до шкільного життя, до дитячого колективу, до умов життя шкільного співіснування. Саме в цей період батькам варто замислитися про те, наскільки дитина може вживатися в дитячому колективі, як вона почувається в ньому, яке значення вона має для колективу й чи може колектив обходитися без неї. Батькам також дуже важливо прислухатися, що говорить дитина про школу, про своїх однолітків; чи переживає вона, якщо вчинила щось непристойне; чи радіє, коли надає допомогу іншій людині, тощо.

Сім'я повинна вчити дитину не лише законів людського співіснування, але й законів спільного проживання. Дитина повинна знати, коли можна вмикати й вимикати музику вдома, як поводитися в громадських місцях, як розмовляти з незнайомою людиною, як

поводитися в транспорті, тощо. До проблем культури людини нам доводиться звертатися повсякчас, бо на них ґрунтується саме життя.

Василь Сухомлинський писав: "...Найвища мудрість батьківської любові полягає в тому, як ми, батьки й матері, вміємо розкрити перед нашими дітьми справжні джерела радощів життя, у чому бачать і відчують діти радощі буття. Дитяче щастя за своєю природою егоїстичне. До тих пір, поки дитина не відчула, не пережила на власному досвіді (а досвід сам по собі, стихійно ніколи не приходить), що найважливіше джерело її особистої радості – це праця й піт старших, вона буде глибоко переконана в тому, що мати й батько існують лише для того, щоб приносити їй радість.

Учити дитину бачити й відчувати людей – це одна з найважливіших речей у важкій справі виховання людини. Батьківська любов повинна бути такою, щоб у дитини пробуджувалася чулість серця до навколишнього світу, до всього, що створює людина, що служить людині, і, зазвичай, насамперед до самої людини. ...Виховання людського благородства в дитячому серці починається з максимального олюднювання її ставлення до людей, одухотворення цього ставлення чистими, високими почуттями поваги до людини і, насамперед, поваги до матері та батька.

Переживаючи безкорисливу радість творення добра, дитина набуває дорогоцінного багатства душі: вона відчуває серцем, коли й де товаришеві, друзі, милій людині, що живе поруч, треба допомогти. Дитина. Що зазнала потреби робити добро, потреби в людині, – стає дуже проникливою, сприйнятливою, чутливою до навколишнього світу, до людей, до вчинків, подій, до стосунків між людьми. Які чутливі діти, що пережили радість творення добра для людей, до прикroachів, негод матері, батька! Вони відчувають, що стомлені на роботі мати і батько потребують відпочинку. Що тиша, спокій, чистота в домі, краса – важливі умови тієї повноти духовного життя, яку треба дати батькові й матері. Діти, що пізнали радість творення добра для людей, серцем відчувають, що їхня погана поведінка, погані успіхи в навчанні – усе це засмучує батька і матір, а засмутити найближчу, найдорожчу людину для сердечної, чуйної дитини рівнозначно злому, поганому вчинкові.

...Що ж ми залишаємо в серцях своїх дітей, батьки? – давайте

частіше ставити самим собі це запитання. Будемо залишати в їхніх серцях моральні цінності, створені, добуті, вистраждані нашим народом за його багатовікову історію, за століття його боротьби, що утверджує високу гідність Людини. Будемо пам'ятати завжди, що найвища, найпочесніша творчість у нашому суспільстві – це творення людини”.

Керуймося цими порадами, живімо в атмосфері доброзичливих стосунків і діти стануть ближчими до нас і більш відкритими для добра.

Список використаних джерел та літератури:

1. Азбука морального виховання : посіб. для вчителя / під. ред. І. А. Каірової, О. С. Богданової. – М. : Просвещение, 1997.
2. Бережи себе, малюк : навч. посіб. – К. : Росава-Н, 2009.
3. Мар'єнко І. С. Моральне становлення особистості школяра. – М. : Педагогіка, 1985.
4. Методична робота вчителя початкових класів / упоряд.: О. Б. Полєвікова. – Х. : Вид. група “Основа”, 2009 – 350 с.
5. Морально-етичне виховання. 1–4 класи (за програмою Л. М. Слотвинської) : посіб. учителя – Х. : Вид. група “Основа”, 2012 – 494 с.
6. Програми курсів за вибором для початкових класів. Варіативна складова Типових навчальних планів / упоряд.: Л. Ф. Щербакова, Г. Ф. Древаль. – Тернопіль : Мандрівець, 2011. – Кн. 2. – 248 с.
7. Християнська етика в українській культурі. Дорога добра. Дорога милосердя. – К., 2006.

В. В. Олійник,
*кандидат педагогічних наук, доцент
(м. Хмельницький)*

ДИТЯЧА ОРГАНІЗАЦІЯ “ЮНАК-СПАРТАК” В УКРАЇНІ НА ПОЧАТКУ 20-х РР. XX СТОЛІТТЯ: ІСТОРІЯ ЗАРОДЖЕННЯ

На сучасному етапі розвитку української держави важливим є питання соціального виховання як процесу та результату цілеспрямованого впливу на людину для оволодіння і засвоєння нею

загальнолюдських та спеціальних знань, соціального досвіду з метою формування позитивних ціннісних орієнтацій, соціально значущих якостей [1, с. 847]. Соціальне виховання забезпечується суспільством і державою, зокрема, в спеціально створених для його здійснення організаціях. Серед них вагоме місце займає дитячий рух. З огляду на це осмислимо розвиток дитячого руху в 20-х рр. ХХ століття.

Дитячий рух – це суспільно спрямована самодіяльність дітей, що має значний соціальний та виховний зміст. Розкриємо розвиток дитячої організації “Юнак-Спартак” в 20-х рр. ХХ століття.

Дитячий рух “Юнак-Спартак” виник з попередніх організацій, які діяли в Україні на початку 20-х рр. ХХ століття. Розвиток цього руху такий: 1) різноманітні форми дитячого громадського життя в дитустановах соціального виховання; шкільні самоврядування, загальноосвітні гуртки, комітети й комісії дитбудинків та ін.; 2) осередки КСМ (Комуністична спілка молоді) в дитустановах, наслідок політичної активності деяких шарів дитячої маси; до цих осередків часто вступали діти з 11 до 14 років; і нарешті 3) дитячі спортивні клуби, трудові дружини й скаутсько-піонерські загони.

Слід зазначити, що роль і значення всіх цих організацій в утворенні єдиного дитячого руху неоднакова. Наприклад, самоврядування й гуртки в дитустановах переважно тільки готували ґрунт “Юнакові-Спартаків”, привчаючи дітей до громадського життя. Другі, тобто осередки КСМ в дитбудинках, цілком стали за основу організації “Юнака-Спартак” й відіграли визначну роль у його діяльності. Третя група, переважно скаутська, навпаки, тільки в дуже незначній мірі влилася до “Юнака-Спартак”, і її роль обмежувалася, головне, постановкою принципів питань, пов’язаних із скаутизмом. Але дитячий рух пішов проти скаутизму, й через те такі організації, з утворенням “Юнака-Спартак”, або розпалися, або персонально ввійшли до нього. Отже, їхня роль тільки негативна.

Увесь цей організаційний процес припадає на осінь 1922 р. Він був довгий. Керували ним з самого початку Комсомол і Соцвих, але ні однієї дитячої організації не було утворено зверху: кожному з них підготував зазначений процес серед самих дітей. Тому й дати зародження руху не можна знайти ні в якому протоколі чи обіжникові: вона губиться в житті дитячого населення України.

У різних губерніях України ця організація мала свою дату зародження. Так, наприклад, у Катеринославі “Юнак-Спартак” спочатку скопіював радянську структуру, створив загальноміський орган “Раду дитячих депутатів”, куди обирали представників окремих дитячих колективів (загальні збори шкіл, дитбудинків і т. ін.). І діяльність “Ради” на початку мала тільки зовнішній показовий напрямок (збори, демонстрації, привітання тощо). Уже в січні 1923 р. по організації осередків Раду було перетворено на “Горком Юнака-Спартак” [4, арк. 14].

У Києві, де діяли багато дитустанов різних національностей (українських, російських, польських, єврейських), між ними йшла ворожнеча. Це навело дітей на думку про самоорганізацію, і в серпні 1922 р. вони утворили так званий “Дитячий Інтернаціонал”. Ідея й назва належали самим дітям. На їхню думку, цей рух від міської організації мав перейти до губернської, потім всеукраїнської, а потім і всесвітньої. Так виникла в дітей з боротьби проти національної ворожнечі ідея інтернаціоналізму. Інтернаціонал проіснував півроку, допоміг викоринити національну ворожнечу й поклав початок організації “Юнака-Спартак” [4, арк. 19]. Характерно, що до президії інтернаціоналу діти з власної ініціативи обрали двох комсомольців.

На Поділлі спартаківська організація виникла з так званого “Дитячого посівного комітету”, утвореного весною 1922 р., щоб поширити посіви й городи в дитустановах. В зазначений період Посівком був дуже популярний серед дітей, він гуртував довкола себе найактивніших, і через те, коли сівба закінчилася, його було перетворено в Центральний дитячий комітет, що існував деякий час разом із “Юнаком-Спартак”, а потім злився з ним.

У Чернігові з 1919 р. був дитячий спортклуб, а в ньому комсомол проводив політичну й культурну роботу. Клуб звався “Юнак-Спартак”, і, коли в 1922 р. дізналися про організацію Спартак в інших місцях, то приєдналися до нього [4, арк. 23].

У Кременчуці й Одесі були невдалі спроби копіювати організації піонерів; до січня 1923 р., як і інші губернії, вони вже мали організаційну структуру й назву “Юнак-Спартак”.

Ця спільна всім губерніям України організаційна структура з самого початку найповніше виявилась у Харкові. Підвалина її –

принцип демократичного централізму: діти самі обирають і міняють усі свої керівні органи, й нижчі органи цілком підлягають вищим. Нижча організація – осередок об'єднує “Юнаків-Спартаків” того чи іншого дитбудинку, підприємства, школи і т. ін. [2, с. 50; 3, арк. 112].

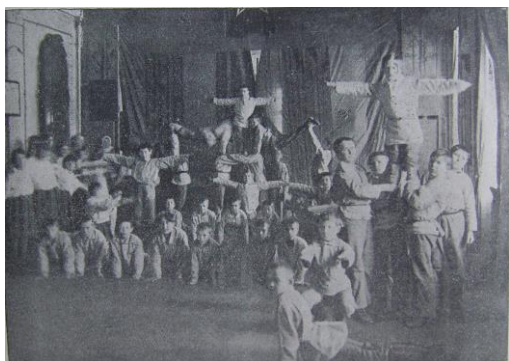
Згодом виникла потреба поділити осередки, що дуже розрослися, на дрібніші частки, але це не змінило основного принципу організаційної структури “Юнака-Спартак”: основна організація його, що мала право приймати й виключати членів, це – осередок, територіальне об'єднання.

Поняття “осередок” – це самодіяльний дитячий колектив. Він обрав на своїх загальних зборах бюро з трьох членів, які мали такі повноваження: призначати збори осередку, налагоджувати зв'язки з іншими організаціями й установами, складати план роботи осередку й втілювати його в життя. Про всю свою роботу бюро звітувало на загальних зборах осередку. Роботу всіх осередків того чи іншого району чи округи об'єднував районний чи окружний комітет; його обирали районні збори або окружний з'їзд “Юнаків-Спартаків”. Крім того, утворювалися міські та губернiальні комітети “Юнаків-Спартаків”, але на той час вони були не дуже поширені.

Таким чином, дитячий рух “Юнак-Спартак” виник з дитячих організацій і активно провадив роботу на початку 20-х рр. XX століття. Ця організація була визнаною в губерніях України і мала свою історію зародження. Перші роки діяльності, роки організаційної праці й популяризації ідей дитячого руху, заклали міцний фундамент для дальшого розвитку “Юнака-Спартак” й поглиблення змісту його праці.

*1-й губернський з'їзд юнаків-спартаків
7-11 жовтня 1923 р. у Харкові*

*Фізичні вправи в дитячому будинку
імені ВУЦВКу в Харкові*

*Президія 1-го губерньського з'їзду
юнаків-спартаків у Харкові*

*Фізичний гурток у 1-й радянській
дитячій школі в Харкові*

[2, с. 50].

Список використаних джерел та літератури:

1. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України ; голов. ред. В. Г. Кремень. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.
2. Миронів М. Перший рік / М. Миронів // Рад. освіта. – 1923. – Ч. 2. – С. 48-51.
3. ЦДАВО України Ф. 166 Народний комісаріат освіти УСРР. 1919–1991 рр., оп. 1, спр. 995. Звіт Харківської губернської ради захисту дітей про проведення в м. Харкові та Харківській губернії “Тижня захисту дітей”, 1920–1926 рр., 159 арк.
4. ЦДАВО України Ф. 166 Народний комісаріат освіти УСРР. 1919–1991 рр., оп. 3, спр. 864. Матеріали про організацію комуністичного дитячого руху в школах України (статут, положення про Центральне бюро та організацію груп “Юнак-Спартак”, інструкція по кредитуванню, плани роботи, доповідні записки Наркомосу УСРР і підвідділів постачання Київського губвідділу наросвіти, мережа дитячих установ і дитячих городків України), 22 травня 1923 р. – 17 грудня 1923 р., 65 арк.

В. О. Парандій,
*кандидат історичних наук
(м. Хмельницький)*

**ДІЯЛЬНІСТЬ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНИХ ЗАКЛАДІВ
ДЕРЖАВНОГО ЦЕНТРУ УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ
РЕСПУБЛІКИ В ЕКЗИЛІ (1920-1944 РР.)**

Бурхливі події на початку ХХ ст. на українських землях призвели до масової еміграції значної частини науково-педагогічної, культурної і мистецької еліти та студентства, зокрема на терени Польщі. Там же знайшов свій осідок ДЦ УНР, у складі якого продовжило свою працю Міністерство освіти. У складних умовах еміграції основні зусилля воно спрямувало на організацію культурно-освітнього життя української еміграції, яка намагалась продовжувати науково-освітню і культурну працю.

Саме тому, одним із найважливіших чинників збереження

ідентичності української діаспори стало утворення та діяльність різнорівневих науково-освітніх закладів завдяки активній політичній позиції лідерів ДЦ УНР.

Наявні документи та матеріали досліджень дають можливість усі науково-освітні заклади української еміграції умовно поділити на три групи: освітні заклади, до яких віднесено: дошкільні заклади (дитячі садочки); шкільництво або таборова освіта (курси, школи грамоти, школи і народні університети); загальноосвітні заклади (гімназії); вищі навчальні заклади; мистецько-професійні заклади; наукові та науково-дослідні інституції.

Опинившись в еміграції, Міністерство освіти зберегло роль об'єднуючого і координуючого культурно-освітнього центру науково-педагогічної еміграції.

ДЦ УНР використовував найменші можливості для проведення науково-освітньої та культурної праці, основою якої виступала ідея незалежної держави. Під його егідою в країнах Європи засновувалися українські школи, дитячі садки, різні клуби, наукові інституції, вищі школи тощо.

Розвиток таборової освіти заклав підвалини подальшої інституціоналізації освітньо-педагогічної діяльності української еміграції, де важливе місце займала підготовка на професійних курсах.

Свідченням інтелектуального потенціалу української еміграції стало створення таких важливих осередків виховання, як українські гімназії: ім. Т. Шевченка в Каліші, ім. Стешенка в Ланцуті, а пізніше в Стшалково, Реальна школа-гімназія для дорослих у Щепіорно. Найбільшого розвою досягли українські гімназії у Тарнові та Ченстохові, які утримувалися коштом Міністерства освіти. Значну увагу Міністерство освіти приділяло влаштуванню педагогічних курсів у таборах інтернованих, які були відкриті восени 1921 р. в Каліші.

ДЦ УНР 7 березня 1930 р. створив Український науковий інститут у Варшаві, що працював у руслі політики прометеїзму і фінансувався Міністерством освіти Польщі.

Український вільний університет продовжив традицію університетської науки, що б світ знав, що українська нація не перестала дорожити наукою й має право на власну святиню науки. УВУ, не зважаючи на власні матеріальні труднощі, як осередок

українського життя в Празі, підтримував організовані навколо нього науково-професійні, мистецькі та інші товариства.

19 травня 1922 р. було відкрито Українську господарську академію, а 12 листопада 1932 р. на базі УГА було створено Український технічно-господарський інститут позаочного навчання.

За постановою загальних зборів УГК від 15 січня 1923 р., під егідою ДЦ УНР і за фінансової підтримки чеського уряду було створено дворічну вищу школу – Український високий педагогічний інститут ім. М. Драгоманова, що став одним із найбільших осередків української освіти і науково-дослідної роботи.

Після виходу ДЦ УНР в екзил, українська мистецька інтелігенція створила на ідеї національного мистецтва і соборності свої осередки у Львові: Гурток діячів українського мистецтва (1922), Мистецька школа О. Новаківського (1923) і Асоціація незалежних українських мистців (1931), що об'єднували кращі мистецькі сили Галичини, Волині і Західної Європи, влаштували в 1922–1939 рр. десятки мистецьких виставок, видавали часопис “Мистецтво” та “Екслібріс”, монографії про митців тощо.

Найбільш систематичні знання в галузі образотворчого, ужиткового мистецтва й архітектури забезпечувала Українська студія пластичного мистецтва, організована Д. Антоновичем і відкрита 24 грудня 1923 р. у Празі.

Певний вплив мали й такі наукові інституції, як: Українська наукова асоціація (1932), яка сприяла розвитку української науки, видавничої діяльності і зв'язкам із світовою наукою; Українське історично-філологічне товариство (1923), яке об'єднавши українських філологів і істориків, стало неофіційною академією наук гуманітарного напрямку і гідно репрезентувало творчий потенціал українського народу; Український академічний комітет (1924), який об'єднував, координував і репрезентував українські наукові установи на міжнародних форумах і в Інституті інтелектуальної співпраці (Париж); Українське правниче товариство (1923), яке координувало науково-практичну діяльність правників; Українське товариство прихильників книги (1926), яке сприяло розвитку та поширенню української книги та інші.

Таким чином, найголовнішими українськими центрами була

Прага – фактичний “Оксфорд” української еміграції, з її найбільшим скупченням інтелектуальних кадрів і студентства поза межами України, і Подєбради, де науково-освітні інституції надавали українцям можливість здобувати повноцінну вищу освіту. Зокрема, в 1924 р. у Чехословаччині навчалося 2300 українських студентів, у т. ч. в Празі – 1235 чол.

Характеризуючи діяльність ДЦ УНР у науково-дослідній сфері, зауважимо, що 11 травня 1938 р. постановою РНМ у Варшаві засновано “просвітницький центр всього слов’янства” – Українську Могилянсько-Мазепинську академію наук, яка мала репрезентувати українську науку перед світом, але із-за відсутності коштів її повноцінне формування не відбулося.

Таким чином, під егідою ДЦ УНР було створено низку науково-освітніх інституцій різного рівня – УВУ, УГА–УТГІ, УВПІ та інші, діяльність яких ґрунтувалася на принципах: актуалізації особливої уваги на українознавстві; вивченні народних звичаїв, традицій і української культури; відповідності їхнього рівня рівню аналогічних європейських закладів; залучення до викладання провідних науково-викладацьких сил країн перебування; навчання студентів українською мовою; залучення молоді до фахової та громадсько-патріотичної діяльності; функціонування при вищих школах різних структур з підготовки наукових кадрів для потреб української науки.

Т. М. Петрик,
*старший викладач
(м. Хмельницький)*

ІВАН ФЕДОРОВ ТА УКРАЇНСЬКІ ПЕРШОДРУКИ

Особливість історико-педагогічного процесу в Україні у цей період полягала в тому, що вона є тим вододілом, по якому пролягав рубіж між слов’яно-грецькою культурою і латинською Європою. Ставши боротьбою ідей національного самоутвердження і насаджування чужих культурно-педагогічних традицій, українська педагогічна реальність мала змогу відчувати ренесансний вплив

гуманістичних тенденцій європейської педагогічної думки. Процес співіснування католицької та православної освіти був бурхливим та сповненим протиріч, але не можливо заперечувати його кінцевий результат: високий ступінь розвитку української педагогіки, розмаїття типів шкіл у XVI–XVII столітті. Цей період називають добою українського Відродження.

Народився близько 1525 року в Москві. До 1553 року був дяконом у московській церкві Миколи Гостунського. 1551 року московський цар Іван Грозний і Стоглавий Собор, спираючись на думку просвітителя Максима Грека, вирішили з метою уникнення помилок у церковних книгах переписувачами книг на взірць тих, що виходили у Греції, Італії. Близько 1552 року в Москві запроваджено друкарський верстат і літери, привезені із західноруських земель, і під керівництвом данського місіонера-протестанта Місінгейма та за допомогою дякона Івана Федорова, його підмайстрів Петра Мстиславця та Маруші Нефедьєва розпочато друкарську справу. 1564 року вийшла перша книга московського друку за участю Івана Федорова та Петра Мстиславця – “Апостол”. Після смерті московського митрополита Макарія, протектора друкарської справи, почалися конфлікти між конкурентами, переписувачами книг і новозаснованою друкарнею, що переросли у ворожнечу, яка закінчилася вигнанням друкарів з Москви. Іван Федоров та Петро Мстиславець опинилися у Литві. На початку 1566 року вигнанці звернулися до гетьмана Великого князівства Литовського Григорія Ходкевича, мецената й просвітителя, який планував заснувати друкарню в Заблудові, з проханням прийняти їх. Іван Федоров і Петро Мстиславець закладають друкарню в Заблудові. 1568 року вийшло “Заблудівське Євангеліє”, пізніше “Псалтир” та “Часословець”. 1570 року друкування книг у Заблудові припинилося у зв’язку з хворобою Ходкевича та погіршенням його фінансових справ. 1569 року Заблудів залишив Мстиславець. 1572 року Іван Федоров переїжджає до Львова, де за допомогою духівництва, міщан та ремісників закладає нову друкарню. 25 лютого 1573 року друкар Іван Федоров почав друкувати першу відому нам друковану книгу в Україні – “Апостол”. 15 лютого 1574 року “Апостол” побачив світ. Того року вийшов також “Буквар”, перший навчальний посібник з граматики старослов’янської

мови. Через деякий час Івана Федорова запрошує до себе князь Костянтин Острозький і з 1575 року він перебуває у нього на службі з метою видати слов'янську Біблію. Деякий час, з 1575 по 1576 рік, Федоров був управителем Дерманського монастиря поблизу Острога. 1676 року провадить підготовчі видавничі роботи, бере участь у діяльності вченого гуртка, до якого належали Герасим Смотрицький, Даміян Наливайко, Василь Суразький, які, ймовірно, допомагали Федорову готувати книги до друку. 12 липня 1580 року в Острозькій друкарні Іван Федоров надрукував “Острозьку біблію”, наклад якої вийшов 12 серпня 1581 року. У 1583 році Федоров повернувся до Львова, заклав нову друкарню, але за браком коштів так і не зміг почати роботи. Щоб добути кошти, на замовлення короля Стефана Баторія відливає гармати. Того року князь Острозький на прохання кардинала Птолемео Галлі посилає Івана Федорова в Рим для надання допомоги в друкуванні. Тоді ж Федоров побував у Відні, щоб запропонувати австрійському імператору Рудольфу II свій винахід – скорострільну гармату. Великі борги та судові справи з кредиторами підірвали здоров'я Івана Федорова, і 15 грудня 1583 року він помер. Поховано його на цвинтарі в Онуфріївському монастирі у Львові.

Перша друкована книжка в Європі побачила світ 1450 року в німецькому місті Майнці, в друкарні Гутенберга, і до кінця XV ст. друкарні з'явилися майже в кожній європейській країні. Першим друкарем українських книжок був німець Швайпольт Фіоль, який надрукував у Кракові кирилицею 1491 року “Октоїх” та “Часословець”. Обидва видання містять багато ознак живої української мови. Першим власне руським друкарем був Франциск Скорина, книги якого, видані у Вільні 1525 року, справили помітний вплив на раннє українське друкарство. З часу прийняття Люблінської унії 1569 року, коли активізувався наступ католицизму на православ'я й почали виникати церковні православні братства, які боронили свою віру та національність, постала особливо гостро проблема освіти, задовольнити яку могло лише друкарство та друкована книга. Друкарня, заснована в 1572–1573 роках у Львові емігрантом, московитином Іваном Федоровим, поклала початок постійному українському друкарству.

Нині дискутується факт першості Івана Федорова як українського

першодрукаря, оскільки напис на надгробку свідчить, що він відновив занедбану раніше справу, проте роль його в тогочасному культурному житті важко переоцінити.

Іван Федоров був безмежно відданий своїй справі. Тривалий час він наполегливо вчиться друкарства й різьбярства у Москві, винаходить нові зразки шрифтів і окрас книжкових на снові давніх традицій слов'янської рукописної книги та західноєвропейських взірців книжкового мистецтва. Підступи заздрісників змушують його залишити Москву й успішно почату друкарську справу, і він їде у край, де були кращі умови, щоб, за його словами, “розсівати по землі зерна духовні”. Він кидає нажите місце у литовського гетьмана Ходкевича в Заблудові, щоб мати можливість продовжувати улюблену справу після смерті свого покровителя. Осівши у маєтку багатого й впливового в Польщі, Литві й Україні князя Костянтина Острозького, Іван Федоров виявляє себе як здібний організатор і невтомний ентузіаст друкарства.

У лютому 1574 року у Львові Іван Федоров закінчив друкувати першу відому нам книгу в Україні – “Апостол”, який повторював в основному московське видання 1564 року і закінчувався спеціально написаною післямовою, в якій описано історію створення львівської друкарні. Того самого року друкар видав один з найвидатніших своїх творів – “Буквар”, що був першою спробою створення навчального посібника з граматики старослов'янської мови в історії української науки. “Буквар” призначався, очевидно, для спеціальної школи при друкарні Івана Федорова у Львові.

Коли фінансові обставини склалися для нього несприятливо, Іван Федоров іде на службу до короля Стефана Баторія й береться відливати гармати за своєю технологією. У той час в Римі за наказом Папи Урбана VIII кардинал Птоlemeо Галлі вирішив удосконалити друкарські рифти.

“Острозька біблія” Івана Федорова була вже відома на сході Європи, тому звернулися по допомогу до князя Костянтина Острозького, який послав до Рима свого “дуже вмілого друкаря, щоб надати посильну допомогу”. Людина всебічно обдарована, Іван Федоров був інженером-винахідником, який не тільки удосконалював шрифти, друкарський верстат, а й зробив відкриття в артилерійській справі. Навесні 1583 року він їде у Відень, щоб запропонувати

австрійському імператорові Рудольфу II швидкострілну багатоствольну гармату, свого роду “катюшу” XVI століття. Як писав сам винахідник у листі до імператора, гармату можна було “розбирати на п’ятдесят, сто або, якщо потрібно, на двісті частин” і змонтувати за три дні і три ночі. На той час такої гармати світ ще не знав. Іван Федоров привіз гармату у Відень і продемонстрував її імператору. За словами майстра, “всі дуже хвалили його”, але хотіли дізнатися про секрет без винагороди винахідникові. А Івану Федорову були конче потрібні кошти для продовження видання слов’янських друкованих книг. Тому він звертається до саксонського курфюрста Августа. Подальша доля винаходу Івана Федорова невідома, але цей факт його біографії засвідчує, окрім таланту, його наполегливість і підприємливість у досягненні мети.

Останній рік життя, 1583-й, був трагічним для Івана Федорова. Не добувши достатніх коштів ні у Римі, ні у австрійського імператора, ні у саксонського курфюрста, він потрапляє в скруту, його майно, друкарське обладнання, книги описують за борги. Не витримавши цього, він захворів і в ніч з 5 на 6 грудня 1583 року помер на руках у сина Івана. Після смерті батька Іван продав свою палітурну майстерню, щоб розплатитися з батьковими боргами, а друкарню Івана Федорова викупили у гендлярів ентузіасти друкарської справи Львова, які заснували друкарню Львівського братства.

Існують припущення, що Іван Федоров, перш ніж потрапити в Москву, закінчив Краківський університет і взагалі походив з Литви, з с. Пітковичі. В архівах Краківського університету навіть було знайдено у 1969 році документ, що ступеня бакалавра в Кракові був удостоєний “Іван Федоров Москвитин”. Як би там не було, але він добре знав традиції давньоруської книги, оскільки після приїзду з Москви в Україну швидко зумів на основі багатой української і російської народної орнаментики та кращих взірців тогочасного західноєвропейського книжкового мистецтва витворити свій стиль книжкової графіки, який був взірцем для наступних поколінь майстрів. Під опікою церкви, православних братств та шкіл відновлене Іваном Федоровим книгодрукування швидко розвивалося по всій Україні. Друкарні відкривалися наприкінці XVI – на початку XVII ст. у багатьох містах та при монастирях, зокрема друкарня Львівського братства,

друкарні в Крилосі, Стратині, Дермані, Уневі, Почаєві, Чернігові, нарешті, у Києво-Печерській лаврі. Традиції Івана Федорова в книжковій графіці та в художньому оформленні плідно продовжували його учні: син Іван, друкар Гринь Іванович із Заблудова, Сачко Сенькович Сідляр, Сенько Корунка та Мина, чернець Онуфріївського монастиря у Львові, де була перша друкарня Івана Федорова, в якій після Івана Федорова нові “ремесници і люде ученые показалися”, як пише в своєму листі 1586 року львівський єпископ Гедеон. У наш час у Львові діє Поліграфічна академія імені Івана Федорова, встановлено пам’ятник видатному українському та російському просвітителю.

Список використаних джерел та літератури:

1. Фіцула М. М. Педагогіка : Навч. посіб. для студ. вищих пед. закл. освіти / М. М. Фіцула. – К. : Видавн. центр “Академія”, 2010.
2. Воропай О. Звичаї нашого народу: Етнографічний нарис : у 2-х т. / О. Воропай. – К. :Оберіг, 2011.
3. Галузинський В. М. Педагогіка: теорія та історія : Навч. посіб. / В. М. Галузинський, М. Б. Евтух – К., 2005.
4. Ващенко Г. Виховний ідеал / Г. Ващенко. – Полтава, 1994.
5. Великий неспокій: Історія України в прозових творах та документах. – К. :Україна, 2012.
6. Грушевський М. С. З історії релігійної думки на Україні / М. С. Грушевський. – К. : Освіта, 2012.
7. Історія української культури / За ред. І. Крип’якевича. – К., 2004.

О. В. Прус,

*завідувач бібліотечно-інформаційним відділом
(м. Хмельницький)*

ЗАГАЛЬНОЛЮДСЬКІ ЦІННОСТІ ЯК КОМПОНЕНТ У ВИХОВАННІ ОСОБИСТОСТІ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

В Україні історично склалася система виховання, що ґрунтується на національних рисах і самобутності українського народу. Нині, спираючись на глибинні національно-виховні традиції народу,

поступово відроджується національна система виховання, яка враховує особливості сьогодення. У сучасному світі відбувається напружений пошук нових людських орієнтирів, прогресивних шляхів розвитку. Нині Україна переживає докорінну зміну підходів до освіти та соціокультурної політики в цілому, освіта й виховання переорієнтовуються на розвиток особистості, її можливостей і якостей. Відродження Української держави вимагає повернення народу тієї культурно-педагогічної спадщини, що об'єктивно існує, але й досі недостатньо вивчена

Упродовж історії свого розвитку людство планети сформувало низку морально-духовних цінностей, які є основою життєдіяльності homo sapiens незалежно від раси, національності, релігійних вірувань, місця проживання. Не випадково в релігійних книгах (Біблії, Корані та ін.) вони зафіксовані як постулати, правила життєдіяльності кожної людини. Зрозуміло, що з часом зміст загальнолюдських цінностей змінюється. У сучасних умовах члени суспільства мають орієнтуватися на ті загальнолюдські цінності, які зумовлені потребами соціально-економічного розвитку. До них належать: прагнення набувати новий досвід; готовність до соціальних змін у рамках еволюційного розвитку суспільства; вияв почуттів толерантності; готовність утверджувати власне “Я” у стосунках з іншими людьми; орієнтація у своїй діяльності на сьогочасне і майбутнє, а не на минуле; усвідомлення необхідності готувати себе до життя в умовах ноосфери; повага до сучасних досягнень науки й техніки; турбота про збереження довкілля як визначальної передумови існування людини на Землі; прагнення до високого рівня вихованості, розуміння пріоритетності виховання в освітньому процесі; культ Матері і Батька, Родини; пріоритет духовного щодо матеріального; прагнення жити по совісті; оберігати честь людини, тієї спільноти, до якої належить особистість.

Грунтовне дослідження, широке висвітлення й адаптоване до культурно-часового контексту застосування провідних ідей освітньої спадщини забезпечує дотримання принципів єдності, спадкоємності та наступності у розвитку педагогічної науки. Звернення до першоджерел, які відображають надбання національної системи освіти в минулому, сприяє усвідомленню сучасності й визначенню перспектив розвитку педагогіки.

У педагогічній практиці України наприкінці XIX – на початку XX ст. були сформульовані концептуальні засади національної освіти і виховання, висунуті ідеї щодо виховного ідеалу. Основні положення знайшли своє відображення у творчості Г. Сковороди, Т. Шевченка, К. Ушинського, Б. Грінченка, Лесі Українки, М. Коцюбинського, Г. Ващенко, В. Сухомлинського та ін. У їхніх працях пріоритетним є виховання підростаючого покоління на засадах національної ідеї, вірності ідеалам народу. Загальнолюдські цінності – це система норм людської моралі, обов'язки людини щодо суспільства, своєї Батьківщини і один до одного, повага до людської гідності. А ще – це і справедливість, чесність, правди, любов до людини. І напевно, засудження жорстокості, лицемірства, віроломства, боягузтва, заздрощів, наклепу... А також розуміння добра і зла [3, с. 21].

Говорячи про необхідність спиратися на загальнолюдські, морально-духовні цінності, не можна нехтувати національними цінностями, багатовіковими надбаннями національного виховання. Національне виховання – це створена впродовж тисячоліть певним етносом система поглядів, переконань, ідеалів, традицій, звичаїв, особливостей міжособистісних стосунків, ментальності, вірувань та ін. Науково обгрунтоване, правильно організоване національне виховання віддзеркалює особливості історичної ходи народу, визначає перспективи його подальшого розвитку. Зміст виховання має будуватися передусім на національних засадах. “Головна мета національного виховання, – зазначено в Державній національній програмі “Освіта”, – набуття молодим поколінням соціального досвіду, успадкування духовних надбань українського народу, досягнення високої культури міжнаціональних взаємин, формування у молоді незалежно від національної належності особистісних рис громадян Української держави, розвиненої духовності, фізичної досконалості, моральності, художньо-естетичної, правової, трудової, екологічної культури” [1, с. 4].

Утверджуючи ідею національного виховання на основі загальнолюдських цінностей, особливу увагу треба звернути на опанування рідної мови. Українська поетеса Ліна Костенко, глибоко розуміючи значення рідної мови у житті людини, в її національному становленні, наголошувала: “Нації вмирають не від інфаркту: спочатку

у них відбирають мову”. Не можна не погодитися з думкою В. Сухомлинського щодо місця і ролі мови в житті людини: “Надзвичайна мова наша є таємницею. В ній всі тони і відтінки, всі переходи звуків від твердих до найніжніших. Дивуєшся дорожчості мови нашої: в ній що не звук, то подарунок, все крупно, зернисто, як самі перла... Знання рідної мови визначає багатство, широчінь інтелектуальних і естетичних інтересів особистості. Той, хто не знає рідної мови або цурається її, сам засуджує себе на злиденність душі, стає безбатченком” [2, с. 5].

Загальновідома програма становлення людської особистості за Я. Коменським: пізнати себе і навколишній світ (розумове виховання), володіти собою (моральне виховання), вірити в Бога (релігійне виховання). Ці ідеї пронизували всю класичну педагогіку, гуманістичну за спрямованістю, яка постійно збагачувалася новими науковими поглядами. Ж.-Ж. Руссо створив педагогічну теорію вільного саморозвитку людської особистості у природовідповідному середовищі як неодмінну передумову її громадянського становлення. Г. Сковорода розкрив значення “сродної” діяльності для гармонійного розвитку особи. К. Ушинський переконливо довів: потрібна національна спрямованість виховного процесу, а також праця, щоб досягти виховного ідеалу. Й. Песталоцці високо підняв ідеал людини-сім’янина. Отже, виховний ідеал формується самою практикою виховання, яка спрямована у сферу вищого, духовного.

Таким чином, діалектичне поєднання змісту загальнолюдських і національних морально-духовних цінностей є закономірною основою життєдіяльності особистості, її становлення як Людини. Не випадково український філософ Г. Сковорода повчав: “Не будь ні вельможею, ні лихварем, ні алкидом, ні пігмеєм. Будь тільки людиною – чуєш? Людиною – і знайди благо” [5, с. 57].

Принцип пріоритету загальнолюдських цінностей означає насамперед визначення того, що виступає в якості таких цінностей для всього людства. Під загальнолюдськими розуміються такі цінності, які приймаються і розвиваються усіма людьми в умовах будь-яких суспільно-історичних змін цивілізованого розвитку, а саме: життя, добро, істина і краса (гармонія). Оскільки виховання особистості – організований суспільством вплив на індивіда, то не викликає

заперечення думка, що воно зацікавлене у формуванні відповідних людських якостей. Водночас будь-який сучасний соціум не може розвиватися без визначених ідеалів, цінностей, цілей, шляхів і методів їх реалізації. При цьому важливо, щоб вказані складові теоретичного осмислення суспільного поступу були зрозумілими громадянам, вселяли впевненість у їх об'єктивності та відповідності власним інтересам. Тому цілком очевидно, що в основу сучасного виховання покладений культурно-історичний досвід української спільноти, українські виховні традиції, національні надбання, бо національне "...сповіщає людині ідеал і безсмертя і при цьому подає їх в інтимно-особистісному, вірогідному вигляді" [3, с. 24]. Особистість поєднується з історичним буттям людського роду саме через національне буття, бо національне, об'єктивоване в різних культурних явищах і процесах, входить у свідомість і підсвідомість особистості поза її бажаннями, виступає для неї соціокультурною даністю. У свою чергу особистість освоює національне та розвиває його у процесі своєї культуротворчої діяльності. Таким чином, національне постає засобом включення особистості в суспільне буття і саме такі спрямування виховної системи дають змогу сформувати риси національного характеру, національний образ світу, ментальність, світогляд особистості, розуміння нею своєї ролі та місця у процесах державотворення.

Виховання найефективніше здійснюється через освіту, під час навчально-виховного процесу. Саме через освіту йде цілеспрямований процес соціалізації індивіда, його становлення як особистості та громадянина. "Система освіти продовжує залишатися одним із головних соціальних і моральних бастионів будь-якої країни, здатним консолідувати націю, найважливішим інструментом успішного здійснення соціально-економічних реформ" [5, с. 88]. У свою чергу, мета та завдання національного виховання досягаються через глибоке та всебічне оволодіння особистістю змістом освіти і соціально-етичними нормами міжособистісного та міжнаціонального спілкування.

Виховання громадянина-патріота незалежної України потребує цілісного особисто зорієнтованого підходу, який передбачає забезпечення динамічного, гармонійного співвідношення різних напрямів, засобів, методів виховання в процесі навчання на основі гуманістичного осмислення єдності внутрішнього світу особистості,

взаємозв'язків загальнолюдських цінностей та індивідуальної неповторності, поваги до прав дитини. Сила виховного впливу залежить від того наскільки він індивідуальний для розкриття духовного потенціалу особистості і виховання правової культури.

Таким чином, в умовах глобалізації та сучасного розвитку знань і технологій, національне виховання потребує філософського осмислення культурної спадщини, культурно-мистецького насичення системи національної виховної системи; розробки концептуальних засад естетичного виховання особистості та спрямуванню їх у русло чіткої орієнтації на національні традиції з врахуванням європейського досвіду розвитку фундаментальних демократичних цінностей громадянського суспільства. Адже без збереження національної культури, мови, мистецтва утвердження власної національної ідентичності неможливе.

Україна в контексті глобалізаційних процесів, як і багато інших держав, стурбована безпекою свого існування. З одного боку, – глобалізація являє собою широкомасштабну економічну та політичну гру країн, кожна з яких прагне реалізувати на міжнародній арені свій національно-державний інтерес, а з іншого, – колективна свідомість людства підійшла до розуміння необхідності зміцнювати систему конструктивних взаємовідносин в усіх сферах. У зв'язку з цим ключовими цінностями, імперативами сучасності має стати свобода, толерантність і взаємна повага. Саме це дозволить зберегти різноманітність і багатогранність культур, зупинити уніфікацію масової культури.

Список використаних джерел та літератури:

1. Державна національна програма “Освіта” (“Україна XXI століття”) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/896-93-п>.
2. Бех І. Д. Концепція виховання гуманістичних цінностей учнів. До факультативного курсу “Основи гуманістичної моралі” / І. Д. Бех, Н. І. Ганнусенко, К. І. Чорна // Шкільний світ. – 2005. – № 45. – С. 4-11.
3. Василюк А. І. Наукові підходи до аналізу освітніх реформ / А. І. Василюк // Вища освіта України. – К., 2013. – №2 (49). – С. 20-25.
4. Закон України “Про освіту” [Електронний ресурс]. – Режим

доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1060-12>.

5. Кузьмінський Є. В. Глобалізація і якість освіти / Є. В. Кузьмінський, О. М. Швед.

6. Щурська, О. В. Швед, В. П. Новіков // Вісн. Нац. академії наук України. – 2013. – № 6. – С. 52-60.

7. Шейко В. Культура. Цивілізація. Глобалізація (кінець XIX – початок XXI ст.): У 2 т. – Х., 2007. – Т. 2.

8. Ситник Д. В. Роль шкільного підручника основної школи в оволодінні комунікаційними компетентностями / Д. В. Ситник // Проблеми сучасного підручника : зб. наук. пр. – К. : Пед. Думка, 2011. – Вип. 11 – С.703-707.

УДК:94(477.5):268.2“-3000/12”

С. О. Семенчук,
(м. Хмельницький)

ЛІВОБЕРЕЖНИЙ СЕРЕДНЬО-ПОДНІСТРОВСЬКИЙ ОСЕРЕДОК – ЛОКАЛЬНИЙ РЕГІОН ДЛЯ РЕКОНСТРУКЦІЇ ЯЗИЧНИЦЬКИХ КУЛЬТІВ В VII СТ. ДО Н.Е. – XIII СТ. Н.Е.

В статті автор характеризує регіон Середнє Подністров'я як територію скупчення язичницьких старожитностей.

Ключові слова: язичництво, культ, скульптура, атрибут, антропоморф, монумент.

Значне місце у з'ясуванні формування духовної культури в дохристиянські часи належить язичництву, як одному із головних складових тогочасної релігії. Саме регіон лівого берега Дністра, завдяки сприятливим природним та кліматичним умовам став локальним для розвитку язичництва на цій території.

Досліджувана територія знаходиться на південь від Авратинської (Верхньобузької) височини, котра займає центральну частину Хмельниччини, поверхня знижується в напрямку Дністра, тому ця частина області зветься Подністров'ям (Придністров'ям). Зниження поверхні Подністров'я відбувається поступово. Так, поблизу Авратинської височини абсолютні висоти верхів'їв приток Дністра -

Смотрича, Ушиці та інших річок становлять 350–355 м, а на відстані 15 км від Дністра вододільні висоти мають 300–310 м, тобто поверхня Подністров'я зменшується лише на 50–60 см на один кілометр [5, с. 7–9]. На території Придністров'я є досить багато річок та струмків, що течуть в меридіональному напрямку і являються лівими притоками Дністра (Збруч, Смотрич, Мукша, Тернава, Студениця, Ушиця, Калюс та ін.). Сам Дністер у середній течії утворив глибокий каньйон, тепер значною мірою затоплений Дністровським водосховищем [1, с. 27].

Територія Середнього Подністров'я зберігає сліди язичництва і тому саме цей регіон віддавна цікавив науковців і був актуальною темою для наукових досліджень. Окремий аспект цієї теми складають язичницькі статуї Подністров'я [8, с. 66].

Публікація язичницьких старожитностей вказаного регіону, безперечно, сприятиме поступовій ліквідації білих плям у знаннях з історії вивчення цього питання. Так, дослідження окремих культових місцин, беззаперечно, засвідчує етнічну єдність та історичну тяглість в еволюції традицій та обрядів культурного життя і духовності регіону, яку успадкувало сучасне населення Подільського краю. Тому дослідження язичництва у Середньому Подністров'ї, вважаємо, є актуальним.

Проблематика вивчення духовної культури краю віддавна цікавила дослідників. Досить вагомий внесок у дослідження язичницьких старожитностей Поділля належить відомому подільському краєзнавцеві та церковному діячеві Ю. Сіцинському який проводив значну дослідницьку роботу з історії Поділля. Він залишив понад 200 опублікованих праць (монографій, статей, нарисів з історичного краєзнавства) [12, с. 166]. За даними В. Гульдмана та Ю. Сіцинського, на помезів'ї XIX та XX ст. в селах Поділля було знайдено понад десяток кам'яних скульптур, яких в народі називають „бабами” [9, с. 205–210].

Чималий внесок в історіографію, дослідження матеріальної та духовної культури регіону належить дослідникам І. Винокуру, І. Русановій та Б. Тимошуку, Д. Козаку, О. Приходнюку, Р. Забашті, Г. Хотюну та ін. Науковці подали характеристику та визначили місце скульптур в історії України-Руси.

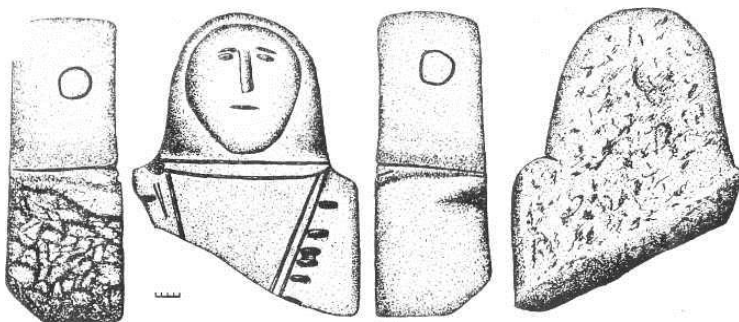
Скіфська кам'яна скульптура, як відомо, поширена, головним

чином, в степових районах Північного Причорномор'я та Передкавказзя. Тут відкрито близько двохсот знахідок VII–III ст. до н.е. Цей перелік доповнюється ще однією знахідкою із Хмельниччини, яку виявив автор під час археологічної розвідки в Новоушицькому районі. Кам'яну статую, що зображує людську постать, відкрито у дворі жителя с. Березівка В. Стадницького. Як з'ясувалось з розповіді господаря, статуя походить з одного із курганів в урочищі Колач, що знаходиться за 3 км південніше села на високому корінному лівому березі Дністра [3, с. 116].

Історія знахідки така: у 1977 р. в урочищі Колач, яке знаходиться поблизу с. Лоївці у Новоушицькому районі і затопленого зараз водами Дністровської ГЕС, проведено дослідження під керівництвом археолога Л. Крушельницької. Там були зафіксовані залишки близько десяти курганів, більшість з яких розорані [7, с. 129]. На кургані, розташованому за кількесот метрів південніше від розкопаного, згодом побував житель с. Березівка В. Стадницький. Обираючи для свого господарства камінь, він звернув увагу на оригінальну кам'яну фігуру і забрав її додому. Зараз вона зберігається в експозиції старожитностей Кам'янець-Подільського державного історичного музею-заповідника.

Статуя виготовлена з щільного пісковику білого кольору з прошарком більш м'якого за структурою кварциту, що протягом тривалого часу спричинило до вивітрювання і утворення смуги ерозійних раковин (рис. 1). В первісному стані це була кам'яна брила завтовшки не менше 25 см.

Рис. 1. Кам'яна скульптура із с. Лоївці на Середньому Дністрі.

В процесі обробки, камінь ретельно обробили з трьох сторін, надавши йому антропоморфної форми. Нижня частина статуети не збереглась.

Розміри знайденого фрагмента становлять: висота 54 см, ширина в плечах 40 см, товщина 18-20 см. Розміри та форми говорять про те, що майстер намагався реалістично відтворити натуральні пропорції людської статури. Деталі передані плоским рельєфом з прокресленими контурами. Голова, немовби посаджена на плечі, шия не виділена. Обличчя дещо асиметричне шириною 20,2 см; висотою 23 см, втоплене на глибину біля 5 мм. Ніс злегка скошений, зображений низьким рельєфом, при боковому розгляді не виступає. Очі передано овальними, а брови та рот – більш витягнутими заглибленнями. З лівого боку голови зображено контури сережки. Такий самий знак, але більш затертий, вибито з правого боку. Двома заглибленими лініями 1,5 см нижче від підборіддя, майстер зобразив гривну. Від плечей, вниз під кутом тягнуться по дві паралельні лінії. Поза ними знаходяться підпрямокутні деталі вбрання: нашивки – латки на одязі. У скульптурі – зображено зліва шість нашивок, а з правої, пошкодженої сторони – одна. Ці деталі дозволяють вважати, що майстер-каменярь відтворив верхній одяг, скоріш за все, каптан, показавши подвійні шви вздовж борта і нашиті металеві оздобы. На думку дослідників лоївецька статуя має всі ознаки ранньоскіфських кам'яних скульптур, а саме, відсутність моделювання шиї, рук, наявність гладкої одновиткової гривни та форми зображених сережок. Сказане дає підстави віднести лоївецьку статую до VII ст. до н.е. і, можливо, вважати її однією із найдавніших в скіфській монументалістиці зазначеної території. Така дата в цілому узгоджується із матеріалами кургану, розкопаного Л. Крушельницькою [3, с. 118].

На археологічній карті Поділля, створеній Ю. Сіцинським, біля с. Пиживка теперішнього Новоушицького району Хмельницької області значився ідол. Його пошуки затягнулися аж до 1999 р. Здійснюючи чергове обстеження, автор виявив кам'яну скульптуру за 3 км на південний схід від с. Пиживка у напрямку колишнього с. Лоївець, в урочищі Пиживська Дубина, що являє собою заліснену ділянку, яка обмежується з північного боку полем. Місцеві жителі називають його “бабою” [7, с. 98].

Ідол являє собою прямокутний чотириохгранный кам'яний стовп, закопаний у землю та нахилений до землі (рис. 2).

Рис. 2. Ідол із с. Пижівка – знахідка 1999 року (Фото автора)

Скульптура виготовлена із Дністровського вапняку. Голова скульптури відбита нещодавно, про що свідчить свіжа структура каменю на зломі.

Висота наземної частини 2,3 м. Ширина її основи 0,47 м. товщина 0,17 м. У верхній частині тулуба статуї простежується розширення у вигляді плечей. На лицевій стороні верхньої частини скульптури архаїчний художник показує силуетне зображення ромба на відстані 0,2 м, нижче чітко видно також зображення ромба, але значно меншого за розмірами та досить правильної геометричної форми. У верхній лівій частині скульптури простежується заглиблення у вигляді півкруга, інша половина якого обривається лівою бічною стороною прямокутної скульптури. На відстані 0,8 м від злому голови статуї на правій фронтальній її частині вибите заглиблення-паз довжиною 0,3 м. Зображення ніг відсутнє, в нижній частині скульптура звужується до 0,31х0,20м. Форми стели говорять про те, що майстер лише наближено відтворив натуральні пропорції стоячої людської фігури. Плечовий пояс – єдина частина скульптури, що зберегла антропоморфні риси, які чітко фіксуються плавним перехідним вигином плеча від прямокутного

в перерізі тулуба до місця відбитої голови. Крім того, видно свіжий злам розмірами 31x16 см, що розпочинається там, де плечі мали б переходити у голову – за 7см від правої та 8 см від лівої бічних граней. Зважаючи на ці особливості, можна стверджувати, що голова, немовби посаджена на плечі.

Ще один ромб розміщується за 0,6 м нижче від верху скульптури і має розміри 5x11 см. Дві його сторони мають довжину – 7 см. Варто відмітити, що два останніх ромби, маючи невеликі розміри, зберігають правильні пропорції, але один із них постає у дещо недовершеному вигляді з незамкненими боковими сторонами [4, 162-163].

Тильна частина скульптури простежується чітко. Поверхня її більш гладка, але по усій площині помітні сліди обробки каменю. З розповідей місцевих жителів, скульптура знаходиться не на своєму першопочатковому місці. Останніми десятиліттями вона виконувала роль своєрідного межового знака між кордонами полів тоді ще існуючого с. Лоївець та с. Пиживки Струшицького, а пізніше Новоушицького районів. Можемо припустити, що селяни не переносили таку важку кам'яну скульптуру на велику відстань; тому вважаємо, першопочаткове місцезнаходження ідола знаходиться десь поблизу [7, с. 99].

В 2000 р. місцезнаходження цієї скульптури обстежила археологічна експедиція під керівництвом І. Винокура, безпосереднім учасником якої був автор. На жаль, археологічних досліджень на місці виявлення скульптури не проводилось. Академік І. Винокур вважає, що Пиживська статуя має в Подністров'ї свої аналогії з язичницькими скульптурами із сіл Ставчани, Калюс, Іванківці Новоушицького району. За матеріалом, з якого виготовлено статую, за технікою зображення в камені та за семантикою того, що зображується, цю скульптуру дослідник об'єднав у середньо-дністровську групу, яка датується матеріалами черняхівської культури III-IV ст. н.е. [2, с. 128].

На місце знахідки в липні 2010 р. виїхала археологічна експедиція під керівництвом А. Гуцала [9, с. 1]. На цей раз на місці знаходження ідола було закладено розкоп розмірами 5x5 м та глибиною до 0,5 м. Проведені роботи не дали очікуваних результатів відносно супроводжуваного матеріалу. Земля на місці розкопу не містила у собі ніяких культурних нашарувань, а навпаки – відрізнялася своєю

однорідністю. Серед речей за 1 м західніше ідола на глибині 0,3 м виявлено тільки один предмет – кам'яний розтиральник сферичної форми, одна із сторін якого затерта. Також було з'ясовано остаточні розміри ідола, а також і те, що він був закопаний на глибину 1,1 м. Крім технологічних особливостей у роботі майстра, експедицією було виявлено цілий ряд, непомічених досі зображень, що складаються із ромбічних знаків та кіл.

Враховуючи відсутність датуючого матеріалу, опираючись на аналогії вище згадані дослідники датують Пижівську статую початком раннього залізного віку [4, с. 164].

Усі ці роки ідол залишався самотнім у лісі, а в музеї старожитностей на нього з нетерпінням чекали сім “родичів”. Сьогодні ідол перебуває серед них в музеї Кам'янець-Подільського державного історичного музею-заповідника [11, с. 7].

Перелік язичницьких старожитностей зазначеної території поповнюється ще однією знахідкою із Новоушицького району Хмельницької області, інформацію про якого надав автору науковий співробітник Хмельницького обласного краєзнавчого музею Захар'єв В. Зазначимо, що інформація вперше вводиться у науковий обіг.

Скульптура знаходилась на північний захід від с.Березівка на відстані 0,5–0,8 км від села в напрямку с. Шебутинці (рис. 3).

Рис. 3. Кам'яна скульптура із с. Березівка (фото Захар'єва В. А.)

Скульптура виготовлена із Дністровського вапняку. Ідол являє

собою прямокутний чотирьохгранний кам'яний стовп, знайдений закопаним у землю та нахиленим до землі, верхня частина заокруглена. Скульптура прямокутної форми, але по всій її поверхні помітні сліди обробки каменю та знаряддя, яким працював давній майстер. По всій площині скульптури помітні сліди вивітрювання. Висота скульптури 1,30 м, товщина 35х25 см. Дослідник Захар'єв обстеживши скульптуру у травні 2004 року ідентифікує її як аналог виявленого ним фалоподібного кам'яного ідола, під час археологічних досліджень Сокилецького давньоруського могильника XII–XIII ст. в ур. Батарея (Дунаєвецький район) [6, с. 46]. На сьогодні подальша доля цього ідола не відома.

Отже, значне скупчення язичницьких старожитностей в районі лівого берега Середньої течії Дністра свідчить про значний рівень розвитку дохристиянської релігії і дає підстави вважати його локальним регіоном для реконструкції язичницьких культів VII ст. до н.е. – XIII ст. н.е.

Список використаних джерел та літератури:

1. Бибигов С. Н. О времени образования надпойменного уступа в долине среднего течения Днестра / С. Н. Бибигов // СА. – 1958. – № 3. – С. 27-30.
2. Винокур І. С. Черняхівська культура: витоки і доля / І. С. Винокур. – Кам'янець-Подільський : Абетка; Оіом, 2000. – 376 с.
3. Гуцал В. А. Кам'яна статуя із Лоївець на Середньому Дністрі / В. А. Гуцал, С. О. Семенчук // Археологічні відкриття в Україні 2002-2003 рр. : зб. наук. пр. – К. : ІАНАНУ, 2004. – Вип. 6. – С. 116-118.
4. Гуцал В. А. Ідол із села Пиживка / В. А. Гуцал, П. А. Болтанюк // Матер. XIII Подільської іст-краєзн. конф. (18-19 листоп.2010 року) [присвяченої 80-річчю від дня народження І. С. Винокура] / [О. М. Завальнюк (голова), В. І. Войтенко (співголова), Л. В. Баженов (відп. ред.) та ін.]. – Кам'янець-Подільський : Абетка, 2010. – С. 161-164.
5. Природа Хмельницької області / під ред. К. І. Геренчука. – Львів : Вища шк., 1980 – 152 с.

6. Захар'єв В. А. Третій сезон досліджень у Сокильці / В. А. Захар'єв // Археологічні дослідження в Україні в 1994–1996 роках. – К., 2000. – С. 46.

7. Семенчук С. О. Язичницька скульптура з Археологічної карти Ю. Й. Сіцинського в Середньому Подністров'ї / С. О. Семенчук // Зб. матер. Всеукр. наук.-практ. конф., присвячений 120-тій річниці заснування Кам'янець-Подільського держ. іст. музею-заповідника. – Кам'янець-Подільський : ПП “Медобори-2006”, 2010. – С. 97-100.

8. Семенчук С. О. Язичницькі скульптури та скельні рельєфи Середнього Подністров'я // Тези міжн. наук. конф. “Східноєвропейські старожитності в добу середньовіччя”, присвяченої 90-річчю з дня народження видатного вітчизняного археолога Б. О. Тимощука. – Чернівці, 2009.

9. Сецинский Е. И Археологическая карта Подольской губернии / Е. И Сецинский // Труды XI археологического съезда в Киеве 1899 г. – М. : Тип. Г. Лисснера и А. Гешеля, 1901. Т. I. – С. 205-210.

10. Сивоконь Т. “Бабу” поселять у Кам'янці / Т. Сивоконь // Подільські Вісті. – № 107–108. – 8 с.

11. Сідлецька Н. Ідоли з Новоушиччини прижились у Кам'янці / Н. Сідлецька // Надністрянська правда. – № 31–32. – 8 с.

12. Соловей В. П. Археологічні дослідження Ю. Сіцинського / В. П. Соловей // Археологія Фортифікація Середнього Подістров'я / Зб. матер. Всеукр. наук.-практ. конф. на честь 10-річчя створення відділу старожитностей Кам'янець-Подільського держ. іст. музею-заповідника / [редкол.: В. С. Травінський (відп. ред.) та ін.]. – Кам'янець-Подільський : ПП “Медобори-2006”, 2011. – С. 166-169.

In the article an author characterizes the region of Middle Podnistrov'ya as territory of accumulation of heathen starzhitnostey

Keywords: *are paganism, cult, sculpture, attribute, anthropomorph, monument.*

В. Сердечний,

учень

Науковий керівник: Е. Г. Вох,

вчитель

(м. Хмельницький)

ТАРАС ГРИГОРОВИЧ ШЕВЧЕНКО ЯК ПОЕТ-ГУМАНІСТ СВІТОВОГО ЗНАЧЕННЯ

Світогляд великих людей – це та загальна духовна опора, на якій стоїть ця людина, з точки зору якої вона дивиться на навколишній світ, бачить його і зображує в своїй творчості. За змістом цей світогляд може бути найрізноманітнішим.

В тому, що Тарас Григорович Шевченко, пророк, геній українського народу був великою людиною ні в кого немає сумнівів, а ось відносно його світогляду сумніви і суперечки точилися як за його життя, так і зараз. Саме тому виникає нагальна необхідність переосмислити творчій спадок і встановити філософську приналежність Шевченка до певних традицій, шкіл і течій. Останньорічні відзначання Шевченкових роковин на фоні відомих державотворчих процесів промовисто свідчать про нагальну потребу повернення слова і духу Поета і у суспільну, і в культурну свідомість, бо по-особливому увиразнюють те, що належить сьогодні до найгостріших проблем нації: духовну деградацію, культурну відсутність чи й взагалі притомність, що оголює найболючіше: вироджування в Україні України [1, с. 19].

За відсутності морального авторитету народ вкотре мусить прислухатися до пророчого слова Т. Шевченка, який у найчорніші для України часи взяв на себе весь тягар відповідальності за її соціальне і національне визволення та збереження на віки.

Т.Г. Шевченко – поет-гуманіст зі світовим ім'ям, який відображав свої погляди та творчість у цьому напрямку. Що ж означає термін “гуманізм”? Гуманізм – від лат. *humanus* (людський, людяний) – це коло світоглядних настанов антропоцентричного гатунку, віра в людину, в її можливості та високе покликання. Воно виникло в XIV ст.,

коли інтелектуалістів стали називати “гуманістами”, підкреслюючи тим самим їхню обізнаність у класичному письменстві.

Про гуманістичні погляди Тараса Шевченка заговорили ще за його життя. Навіть саме його життя дуже часто розглядається як вираження людської гідності у найкращих його проявах. Це підтверджують і слова Миколи Старова: “серед страшних вбивчих обставин в суворих мурах “казарми смердячої” не ослаб духом, не впав у розпуку, але заховав любов до своєї долі тяжкої, бо вона благородна”. Всіма своїми діями і стражданнями, яких на його долю випало дуже багато, поет підтверджував свою віру в те, що моральну природу людини не можна зламати ніякими життєвими обставинами.

Любов Шевченка до творчості Рафаеля, Шекспіра, Мікеланджело, Боккаччо, Петрарки беззаперечно свідчить про його прихильність до ренесансного мистецтва і літератури. Крім того, якщо взяти до уваги те, що як маляр Т. Шевченкові завжди дуже вміло вдавалося пізнавати природу за допомогою художнього образу, то можна зробити висновок щодо відношення Шевченка до ренесансного гуманізму.

Частіше за все гуманізм приписувався як світогляду, так і творчості Великого поета без прив’язки до часу. За словами Сумцова твори Великого поета “повнісенські гуманним почуттям та ласкою до усіх народів, найбільш до рідного краю, України, до всіх людей, найбільш до бідолашних жінок-покриток та їх байстрюків, до живих і померлих” [2, с. 26]. Ці слова підтверджуються і тим, що незважаючи на люту ненависть до царизму, ця ненависть не розповсюджується на російський народ, адже Шевченко розумів, що він конає в неволі точно так же, як і його рідний. Виступаючи за національну свідомість і гідність рідного народу, поет призивав до єдності і дружби між всіма народами і визнавав за кожним із них право вільно розпоряджатися своєю долею, гідною людського існування без будь-яких проявів зверхності. В цьому всьому проявлялась значна і непереборна християнська ідея любові до ближнього свого. В цьому ж сенсі про гуманістичність шевченківських поглядів говорили такі визначні постаті, як Павло Грабовський [3, т. 1, с. 332], Анатолій Луначарський [3, т. 1, с. 403], Олександр Брюкнер [3, т. 3, с. 230] та багато інших.

Ідеали гуманізму проявилися ще у ранніх творах поета, основною задачею яких була необхідність розкриття моральності, героїзму,

патріотизму, а також надзвичайної душевної чистоти звичайної людини. В цих творах всі негативні персонажі не є об'єктом безпосереднього дослідження, всі вони є постатями другого плану, які поет ввів лише для того, щоб через контрастне зіставлення більш чітко виділялися образи позитивних героїв.

З плином років гуманістичні ідеали поета стають все більш універсальними. Тривале перебування у в'язницях тільки підсилило цю тенденцію. Якщо звернутися до таких поезій 1847–1860 років, як “Неофіти”, “Відьма” чи “Москалева криниця”, то можна чітко прослідити тугу поета за правдою в людських стосунках, а також мрії про всепрощення. Багато хто вважав, що після заслання Т. Шевченко повернувся переродженим християнином, який почав майже у всіх своїх творах активно пропагувати головні християнські ідеї.

Як в людях, що його оточували, так і в самому собі Великий поет найбільше шанував людську гідність. Т. Шевченко завжди з антипатією відносився до тих людей, хто зрадив свою гідність і навіть не приховував цього.

Почуття людської гідності простежується абсолютно у всіх творах поета. Причому Шевченко не підстроює людину під певну філософію, а навпаки ставить її над будь-якою філософією. Причому не підстроює він людину і під загально прийняті ідеали добропорядності. Головним об'єктом його творчості є людські почуття, вияви щастя і радості, болю і пригнічення. Шевченківський гуманізм не є проявом якоїсь певної доктрини чи ідеї, в центрі його світу людина, реально існуюча у реальному бутті.

Гуманізм Т. Шевченка формувався перш за все під впливом існуючих християнських традицій. Християнський гуманізм повністю віддзеркалює гуманістичний нахил в творчості Великого поета. Рисою характерною для шевченківського християнського гуманізму був антропоцентризм, тобто “поставлення людини в центрі цілого буття, цілого світу – як природи і історії, так і усіх сфер культури” [4, с. 128].

Риси антропоцентризму знайшли свої відображення також і в змалюванні Великим поетом історичних подій. Про наявність в шевченківській історичній епіці ліризму говорять також і авторські медитації в “Тайдамаках”, а також потужна експресивність цього твору.

Майже всі історичні сюжети у Шевченка певним чином проектується на сучасність і пройняті значним хвилюванням за долю кожної людини.

Якщо згадати той факт, що культ суверенної людської особи найбільш чітко визначений в романтизмі, то можна зробити висновок і про те, що до характерних рис Шевченківського гуманізму належить також і романтична ідеологія. Людина грає роль певного індикатора всіх існуючих речей. В творчості Т. Шевченка якраз і простежується рішучий протест проти будь-яких проявів несвободи, будь то релігійна, соціальна чи національна нерівність і несвобода. Крім того, в творах великого поета можна також чітко прослідити бунт проти цілого устрою світу і бунт людини проти її власної долі.

Однак Т. Шевченко був не лише борцем за свободу свого народу, він також був досить активним учасником визвольного руху. В цьому яскраво втілюється “чинний романтизм”. Влада дуже часто називала поета “знаним підборювачем” чи “політичним злочинцем”. Тобто Т. Г. Шевченко як гуманіст формувався в самому центрі націоналістичного руху, який дуже активно розвивався в середині дев’ятнадцятого століття.

Меншу, ніж романтична ідеологія, але також значну роль у формуванні Т. Шевченка як гуманіста відігравала і філантропія, що якраз з’явилася разом з розповсюдженням просвітництва. Підтверджується це вже тим, що в Шевченківській прозі досить часто згадується це слово.

Існує думка, що на формування гуманістичних ідеалів поета певний вплив мав також і позитивізм, який на той час був досить популярним в країні. Головною причиною виникнення такої думки був той факт, що багато друзів і приятелів Т. Шевченка були прихильниками позитивізму. Таким чином Шевченківська боротьба за волю рідного народу вплітається в основні ідеї і досягнення технічного прогресу, який неминуче породжує і соціальний прогрес, який на думку французьких просвітителів пов’язаний з рівністю, свободою і братерством для всіх.

Зрештою, про гуманність Т. Шевченка можна говорити виходячи уже з його чуйної і м’якої натури, про яку так часто згадують Микола Костомаров, Агата Ускова, Броніслав Залеський та інші. Не дарма ж він так любить дітей, а ті у відповідь на щирість почуттів поета

відповідають йому взаємністю. Його доброта і теплота повсякчас просліджується і в поезії поета, особливо це стосується його ліричних творів. Так Т. Шевченко дуже любив змальовувати картини спокою, гармонії і умиротворення. Навіть досить страхітливі сюжети поет змальовує без страхітливих сцен, лише коротко натякаючи на них.

Таким чином, попри загальну суперечливість образу Т. Г. Шевченка, його поглядів і світогляду, його погляди можна назвати особливою версією християнського гуманізму, що з'явилася в складний для українського народу період – першу половину дев'ятнадцятого століття. Ця особлива версія християнського гуманізму поєднує у собі риси романтизму, богомислення та властивого поету в значній мірі бунтарства.

Список використаних джерел та літератури:

1. Задорожна С. Тарас Шевченко і виклики сучасної доби / С. Задорожна [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.univ.kiev.ua/pdfs/shevstud-16/3_Zadorozhna_S-l.pdf. – Назва з екрану.
2. Сумцов М. Гуманізм Шевченка // Зб. пам'яті Тараса Шевченка (1814-1914). – К. : [б. в.], 1915. – С. 24-30.
3. Світова велич Шевченка : Зб. матеріалів про творчість Т. Г. Шевченка : В 3-х т. – К., 1964. – Т. 1–3.
4. Чижевський Д. Нариси з історії філософії на Україні. – К. : Оріє, 1992. – 230 с.

Л. В. Слинявчук,
учениця

Науковий керівник: М. Д. Капелюх,
вчитель
(м. Хмельницький)

“КОБЗАР” – СВЯЩЕННА КНИГА

*Поховайте та вставайте,
Кайдани порвіте
І вражою злою кров'ю*

*Волю окропіте.
І мене в сім'ї великій,
В сім'ї вольній, новій
Не забудьте пом'янути
Незлим тихим словом.*

З-поміж безлічі книг, з якими має справа історії світової літератури, поодинокі виділяють ті, що ввібрали в себе науку віків і мають для народу значення заповітне. До них належить “Кобзар”, книга, яку народ український поставив на першому місті серед успадкованих з минулого національних духовних скарбів.

Дивовижна доля цієї книги. Поезії, що входять до неї, склалися на тернистих дорогах поетичного життя, писались то в мандрах, то в казематах, мережились при світлі білих ночей Півночі і в пісках закаспійських пустель, під самотнім сонцем вигнання. Хоча більшість поезій написані поза межами рідного краю, наскрізно в них струменить світлий образ Дніпра і мріє синя далеч українських степів. На випадкових аркушах паперу та в захлавлених книжечках поетова рука прихвилью, покрадьки записувала рядки, що стануть дорогами для цілого народу, донесуть до нього крізь усі перепони віщі і вічні слова.

Книга формувалася поступово, рік за роком, формувало її саме поетичне життя, і все найістотніше з цього життя, з великого життя українського кріпака Тараса Шевченка – від його юності до останнього подиху, – ввібрав у себе цей класичних розмірів томик, збірник поезій, що його в хвилини творчого осяяння було перейменовано “Кобзарем”. Відтоді, впродовж багатьох десятиріч, книга ця буде настільною книгою кожного українця.

У “Кобзарі” поет висловив насамперед самого себе, свою особистість, від першого і до останнього рядка книга виповнена індивідуальним поетовим почуттям. Тут його, Шевченків, темперамент, його щира і беззахисна у своїй відкритості душа. Тут думки – ним вистраждані, кривди – ним пережиті, тут картини саме його, Тарасового, дитинства. І мова його, і тільки йому властивий тембр голосу.

Найгостріші соціальні драми і найтонші нюанси інтимного, гнівний біль безправства, неволі, хвилини розпачу, що їх теж знав поет,

смуток-жалі знівченого життя, голос потоптаної і пробудженої людської гідності, сила непокори, що не раз переходила у крик прокляття, у грізні вибухи прометеївського титанізму, – все клекоче, все скипілося в художню цілісність книги-сповіді, від початку й до кінця перейнятої вогнем, може, найсильнішого поетичного почуття:

*“Я так її, я так люблю
Мою Україну убогу,
Що проклену святого бога,
За неї душу погублю!”*

Саме з цієї любові виросла правдива, вогненна поезія “Кобзаря”, саме це ніякими стужами не остуджене синівське почуття й живило той дух протесту, бунтарства, анти кріпаччини, якими насажена Шевченкова книга [4, с. 3].

“Кобзар” належить до найволелюбніших книг усіх часів, він наскрізь напоєний прагненням волі, передчуттям її неминучості, поезії “Кобзаря” пронизані вірою в незнищенність людини, вірою в те, що людина ніколи не змириться з безправством, рабство ніколи не стане для неї за норму існування.

Творча спадщина геніального українського поета революціонера-демократа Тараса Григоровича Шевченка входить в золотий фонд світової культури, вона є нашою національною гордістю [1, с. 3].

Збірка “Кобзар” “Тарас Шевченко! Досить було однієї людини, щоб урятувати цілу націю!” (Остап Вишня).

Поява віршів Шевченка цікавила не самих тільки пристрасних прихильників малоросійської літератури, але й для всякого любителя справжньої поезії. Його твори цікавлять нас зовсім незалежно від старої суперечки про те, чи можлива малоросійська література: суперечка ця стосувалася літератури книжної, громадської, цивілізованої, – як хочете називайте, – але, в усякому разі, літератури штучної, а вірші Шевченка саме тим і відзначаються, що в них штучного нічого нема...

“Кобзар” появився коштом Мартоса у Петербурзі 1840 року під назвою “Кобзарь Т. Шевченко. Санкт-Петербург, 1840. В типографии Фишера. Издание М-са П”. Невеличка чепурна книжечка з малюнком поетового друга, художника В. Штернберга – кобзар і хлопчик. Надруковано в ній: “Думи мої, думи мої, лихо мені з вами...”, “Перебендя”, “Катерина”, “Тополя”, “Нащо мені чорні брови, нащо карі

очі”, “До Основ’яненка”, “Іван Підкова”, “Тарасова ніч”.

Небагато, але все ж таки як багато! Тяжко знайти другу книжку в світі, щоб для долі народу мала таке велике значення, як “Кобзар” для України. Це було щось таке несподіване, нове, щось так глибоко в душу народу добуते, що годі було опертися його силі. Цей “Кобзар” прямо дива творив. Сонних будив, збитих із народного шляху на праву дорогу наvertsав, старим грішникам приспану совість розбурхував. Байдужість до рідного слова зникала, розвіювалася, як імла, коли сонце зійде.

Дійсно, неначе сонцем був “Кобзар”. Найкраще це могутнє враження від Тарасового дебюту висловив один з українських вельмож, старий письменник Г. Квітка. Йому, як казав, аж волосся на голові піднімалося, коли читав “Кобзаря”. “Я його притулив до серця, бо дуже шаную вас, і ваші думки кріпко лягають на душу...”.

Дійсно, кріпко лягають на душу народу твори Шевченка, а волосся на голові ще й нині піднімається, нам і нашим ворогам. Ворогам – на думку, що вони з Україною робили, нам – через те, що ми так багато ще не зробили з того, що робити велів “Кобзар” [3, с. 22].

Полум’яним українським патріотом був Тарас Григорович Шевченко. Його заклик – “Свою Україну любіть” – виривався з самого серця, як найзаповітніше слово. Одним із найглибших у світовій ліриці виявив любові до рідного краю справедливо вважається поезія “Мені однаково” із трагічним, потрясаючим закінченням:

*“Та не однаково мені,
Як Україну злії люде
Присплять, лукаві, і в огні
Її, окраденую, зблудять...
Ох, не однаково мені”.*

Немов пророк, він передбачав, що неорганізований народний протест, не виявлений до кінця народний гнів збереться над Російською імперією, як грандіозна хмара. Він попереджав панів:

*“Схаменіться! Будьте люди,
Бо лихо вам буде!
Розкуються незабаром
Заковані люди,
Настане суд, заговорять*

*І Дніпро , і гори!
І потече сторіками
Кров у синє море
Дітей ваших...”*

Він передбачав бурхливий протест і гнів, що віками визрівав у глибинах народних мас. Україна у творчості письменника – це передусім волелюбний народ, героїчна визвольна боротьба, душевна краса поборників волі. Поет перший в українській літературі на весь голос сказав про велич, красу народної любові до Вітчизни, як символ волелюбності.

І прекрасно усвідомлював Шевченко свою роль як воїстину народного поета, як речник свого народу: *“Возвеличу*

*Малих отих рабів німих!
Я на сторожі коло їх
Поставлю слово”*

Т. Г. Шевченку була властива свідомість покликання свого, свого права говорити від імені народу, свого творчого обов'язку перед народом [5 с. 3].

Т. Шевченко і наша дійсність. Ще у 1935 році видатний український публіцист Бліян Вассиян зазначив, що “Шевченко є найбільш живим авторитетом сучасного українства”. Але ці слова актуальні і зараз. Зі здобуттям Україною незалежності ми усвідомлюємо велич і значущість пророчих Кобзаревих слів, що “розкуються незабаром заковані люде”. Україна нарешті стала “вольною” і “новою” сім'єю народів. Подолано перехрестя епох, попереду – розвиток цивілізованої європейської держави. Український народ поступово переходить до нових форм суспільного життя. Нарешті вільно дихають люди, вільно звучить українське слово. Ми можемо неприховано пишатися своїм героїчним минулим, не соромитися того, “...що ми? Чиї сини? Яких батьків?”. Ми пишаємося, що саме Шевченко пробудив національні почуття не тільки українців, а й інших народів. І пробудження не лишилося на рівні ліричних відчуттів, а переросло у хвилю найвищого піднесення творчих і духовних сил.

Пригадаймо, як вболівав Шевченко за нащадків: “Учітесь, читайте, і чужому научайтесь, й свого не цурайтесь..” Збулись

вболівання великого Кобзаря. Творчий злет України торкнувся не лише культури, а й науки. Кількість вищих навчальних закладів у молодій державі обчислюється сотнями. А якість набутих знань не викликає сумнівів. Творчий потенціал сучасної освіти в Україні і її рівень сприяв збагаченню культурних зв'язків нашої держави з іншими народами:

*“Великий Кобзар постійно піклувався,
Щоб наша правда не пропала,
Щоб наше слово не вмирало”.*

Необхідно також зазначити, що найголовнішим чинником розвитку є і буде усвідомлення нашим народом своєї значущості у світі. Здобуття Україною незалежності, про яку мріяв Кобзар, – подія очікувана і в той же час нова [2, с. 74].

Отже, цінуймо спадщину Шевченка! Учімося у нього! Адже, “твори Шевченка переживуть віки і вічно будуватимуть у серцях людей благородні, великі почуття” (К. Станіславський).

Список використаних джерел та літератури:

1. Т. Г. Шевченко в критиці. – К. : Держ. вид-во худож. літ-ри, 1953.
2. Поетична спадщина. – Харків : “Ранок”, 2002.
3. Про життя і твори Тараса Шевченка. – К. : “Україна”, 1994.
4. Кобзар. – К. : “Дніпро”, 1981.
5. Велич і безсмертя великого генія українського народу Т. Г. Шевченка // берез. – 2004. – № 3.
6. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : Вікіпедія.

Г. Я. Федух,
*старший викладач
(м. Хмельницький)*

ФОРМУВАННЯ ДУХОВНОСТІ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ

Питання моралі, духовності – найболючіша проблема нашого суспільства. Вона є актуальною і на міжнародному рівні та обговорюється в ЮНЕСКО видатними філософами, мислителями, письменниками, художниками, які визнають, що глибока криза

цінностей пронизала два попередніх століття і серйозно загрожує майбутньому людству. Свідченням духовної зруйнованості людини стали наркоманія, прагнення дармового комфорту. Не підлягає сумніву, що все це – наслідок, по-перше, втрати людиною будь-яких моральних орієнтирів, а, по-друге, сама система, середовище, яке оточує її, сприяє цьому: про зло, жорстокість, насильство пишуть на шпальтах газет, показують по телебаченню.

XXI століття ООН проголосила “Століттям Людини”. Поступ українського народу до якісно нового досвіду життя у суверенній демократичній Україні залежить від нової генерації людей, назва якій національна еліта, тобто людей, у яких духовне стане філософією життя, а етнічне – нормою їхньої поведінки і культури.

Проблема духовного розвитку стала темою багатьох наукових досліджень, майже в усіх цих дослідженнях можна знайти підтвердження того, що духовний розвиток людини носить індивідуальний характер і залежить від трансформації свідомості. Так, за твердженням О. Лосева, духовність – це сукупність усіх функцій свідомості, які виникають в процесі відображення дійсності. Цієї ж думки дотримуються сучасні педагоги й психологи. Наприклад, І. Мартинюк вважає, що духовність – це якісна характеристика свідомості людини, що відображає домінуючий тип цінностей. А. Помиткін у посібнику “Духовний розвиток учнів у системі шкільної освіти” визначає: “Розвиток людської свідомості має свій конкретний шлях, від першого рівня – усвідомлення свого “я” (егоцентризму) до вищого рівня – духовності, такого стану, коли людина відчуває себе причетною до духовного світу і здатна творити добро” [2].

Під духовністю розуміємо внутрішній світ людини, її самосвідомість і спрямованість останньої на різні об’єкти, на будь-які явища зовнішнього та внутрішнього світу. Адже яким буде внутрішній світ дитини, такий слід вона залишить на землі. Через духовність кожен виробляє свою життєву позицію, формує світогляд, ставлення до себе, до навколишнього середовища, через духовність проявляються дії, вчинки, помисли особистості.

На вчителя, класного керівника покладається висока місія: дійти до серця кожної дитини, створити умови, щоб паростки людяності й добра, гуманізму і правди обов’язково в ньому проросли.

Сьогодні, як ніколи, треба думати про духовність, бо наше суспільство переживає кризу, яка охоплює не тільки економічну, політичну, а й духовну сфери буття. Адже яким буде духовний світ людини, такий слід вона залишить після себе на землі.

Виховання духовності, вважає класний керівник Київського лицею “Дизайн-освіта” ім. Павла Чубинського Л. Адамець, це джерело всебічного розвитку особистості дитини. “Духовно багата людина – це така людина, – переконує педагог своїх вихованців, – котра багато знає, самостійно керує почуттями і поняттями істини, добра і краси, у якій переважають духовні потреби і якій властиві любов і милосердя. Духовність – це вища мораль, яка може об’єднати націю, допоможе самовиразитись у культурологічному вимірі” [1].

Теоретичні положення, провідні ідеї видатних педагогів та психологів Г. Ващенко, В. Сухомлинського, І. Беха, Ш. Амонашвілі дозволяють знайти шлях реалізації цієї проблеми через особистісно орієнтований підхід у вихованні. Праці В. Сухомлинського, Т. Дем’янюк, С. Кириленко націлюють на те, що виховання духовності потрібно здійснювати через утвердження в свідомості учнів притаманних українському народу високих моральних цінностей, спрямованих на засвоєння кращих зразків вітчизняної та світової спадщини.

Під час семінарських та практичних занять майбутні вчителі початкових класів з додатковою спеціалізацією “Організатор роботи з учнівськими об’єднаннями” розробляють плани, сценарії етичних бесід, дискусій та диспутів, уроків людяності, доброти, інших заходів з духовної тематики, складають пам’ятки для учнів та їх батьків, вивчають досвід учителів-практиків з організації духовно-морального виховання в школі. Так, предметом для розмови на семінарському занятті з теми “Духовно-моральне виховання школярів” став досвід роботи Костопільського Будинку школярів та юнацтва Рівненської області, який є експериментальним з проблеми “Формування духовної культури особистості на основі засвоєння загальнолюдських і національних цінностей”. У процесі дослідно-експериментальної роботи тут розв’язуються психолого-педагогічні завдання, виявляються фактори, спрямовані на створення сприятливих умов для становлення особистості і формування позитивних якостей гуртківців, забезпечення

соціально-психологічної діяльності творчого об'єднання. Педагогічний колектив позашкільного навчального закладу прагне не просто дати дітям знання, а, насамперед виховати духовно багату особистість, стимулювати розвиток творчих сил, розвинути таланти та здібності.

Реалізація програми експерименту сприяє формуванню духовної культури учнів та позитивного ставлення до навколишнього світу, що дасть можливість вихованцям самореалізуватися в новому соціокультурному середовищі. У межах єдиного навчально-виховного комплексу діють експериментальні майданчики Центру духовної культури, художні колективи, творчі майстерні, об'єднання, клуби, студії, які надають вихованцям рівні можливості для творчого розвитку та самовизначення [3].

У вихованні духовного світу дитини допомагає творча спадщина В. Сухомлинського, його азбука морального виховання. Її ключові ідеї лягли в основу духовного портрету особистості, який змодельовали студенти під час практичних занять. На їх переконання *духовно сформована особистість – це гуманна, інтелектуальна, творча, високодуховна людина, яка має високі морально-етичні якості, володіє високою мовною культурою, розвиває здібності, обдарування, таланти, формує національну свідомість, здобуває художньо-естетичну освіченість, виробляє активну життєву позицію, шанує культурну спадщину народу.*

Таким чином, духовно-моральне виховання майбутніх педагогів сприяє формуванню і розвитку однієї з найважливіших потреб людини – творити життя і себе: потреби бути особистістю, потреби гармонії, потреби сенсу життя, морально-естетичних потреб. Студенти переконуються, що духовний розвиток – це школа віри, і завдання педагога вселяти у кожного учня впевненість у власні сили; духовний розвиток – це школа надії, а навчання в школі – це відправна точка у самостійне життя; духовний розвиток – це школа любові, вчитель має любити дітей, розвивати їх позитивні якості; духовний розвиток – це школа добра, вчитель постійно дарує людям радість, вчить дітей бути добрими, милосердними; духовний розвиток – це школа краси, а краса – це внутрішній світ, храм душі кожної людини.

Список використаних джерел та літератури:

1. Адамець Л. О. Формуємо підвалини духовності / Л. О. Адамець // Позакласний час. – 2010. – № 18. – С. 12-13.
2. Іова В. Ю. Формування правової культури особистості на засадах духовності : навч.-метод. посіб. / В. Ю. Іова. – Хмельницький : Вид-во “Абетка”, 2001. – 167 с.
3. Формування духовної культури особистості. З досвіду роботи Костопільського Будинку школярів та юнацтва, Рівненська область // Сільська школа України. – 2009. – № 28. – С. 28-31.

І. П. Ящук,
*доктор педагогічних наук, професор
(м. Хмельницький)*

ПРОБЛЕМА РОЗВИТКУ ЕТНОІДЕНТИФІКАЦІЙНОЇ СКЛАДОВОЇ ПАТРІОТИЗМУ СУЧАСНОЇ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

У Державній національній програмі “Освіта” (“Україна ХХІ століття”), Законах України “Про освіту” визначаються як стратегічні завдання виховання в особистості любові до Батьківщини, усвідомлення нею свого громадянського обов’язку на основі національних і загальнолюдських духовних цінностей, утвердження якостей громадянина-патріота України як світоглядного чинника розвитку культурного і творчого потенціалу нашого народу. У “Концепції виховання особистості в умовах розвитку української державності” підкреслюється необхідність утвердження у шкільній молоді “почуття патріотизму, відданості Батьківщині, й, водночас, відчуття належності до світової спільноти” [3].

У “Концепції громадянського виховання особистості в умовах розвитку української державності” зазначається, що метою громадянського виховання є формування “свідомого громадянина, патріота, професіонала, тобто людини, з притаманними їй особистісними якостями, з рисами характеру, світоглядом і способом мислення, вчинками та поведінкою, спрямованими на саморозвиток та

розвиток демократичного громадянського суспільства в Україні” [2]. Серед головних завдань, які окреслюються даним документом, окреслено: формування національної свідомості, виховання почуття патріотизму, відданості в служінні Батьківщині; утвердження взаємозв'язку між ідеалами індивідуальної свободи, прав людини та її громадянською відповідальністю; формування толерантного ставлення до інших культур і традицій. За цих умов важливою якістю українського патріотизму має бути його дієвість, тобто турбота про благо народу та сприяння становленню й утвердженню української держави. Патріотизм у свою чергу є складовою громадянськості, під якою розуміють “духовно-моральну цінність, світоглядно-психологічну характеристику людини, зумовлену її державною самоідентифікацією, усвідомленням належності до конкретної країни. З цим пов'язане більш чи менш лояльне ставлення людини до встановлених у державі порядків, законів, інституцій влади, почуття власної гідності, знання і повага до прав людини, чеснот громадянського суспільства, готовність тавмніти додержувати власних прав та обов'язків” [2].

До проблеми патріотизму зверталися Я. Коменський, Г. Сковорода, К. Ушинський, О. Духнович, А. Дістервег, Г. Ващенко, І. Огієнко, С. Русова, А. Макаренко, Я. Корчак, В. Сухомлинський та ін. Зокрема, К. Ушинський вперше обґрунтував поняття “малої батьківщини” і окреслив стратегічний напрям його формування шляхом запровадження батьківщинознавства як навчального предмета у початковій школі. В. Сухомлинський в свій час досить глибоко розкрив сутність патріотичних почуттів учнів загальноосвітньої школи як складників їх духовності.

У педагогіці до ідей патріотизму уперше найбільш послідовно підійшов Я. Коменський. Очевидно, сама епоха Нового часу відбилася у його розумінні сутності патріотизму (зародження націй у Західній Європі, національно-визвольні війни, утвердження національних християнських церков). Саме він окреслює патріотизм як любов до рідної землі, до місцевості, де людина народилася.

У XIX столітті К. Ушинський, вперше виявив розуміння національного характеру народу. Саме такий дозволяє кожній людині, за його переконанням, почуватися частиною самого народу. Ушинський уперше у світовій педагогіці окреслює й засади

формування патріотизму, до яких відносить вивчення місцини, де дитина народилася, вивчення рідної мови та народних звичаїв, традицій, фольклору.

Загалом у структурі патріотизму молоді виділяємо когнітивний, етноідентифікаційний, емоційно-мотиваційний та практичний компоненти, які в своїй сутності і віддзеркалюють саме поняття.

Етноідентифікаційний компонент передбачає формування в студентської молоді перш за все національних цінностей, які охоплюють сутність національної самосвідомості (глибоке розуміння рідного краю, звичаїв, традицій свого краю, українського народу), усвідомлення ними духовних надбань, своєрідності, унікальності, неповторності національних почуттів інших народів та переконань у виявленні старшокласниками терплячості, толерантності у ставленні до інших культур, народів.

Останній окреслюється різноманітними вміннями студентів у збереженні історичної пам'яті, насамперед рідного краю, регіону, здатностями до вивчення та навчально-наукового пошуку маловідомих пам'яток, яскравих постатей на терені рідних сіл і міст, а також у розвитку творчих пізнавальних вмінь патріотичного спрямування. Суттєвим тут є виявлення насамперед суб'єкт-об'єктних вмінь, серед яких домінуючими є вміння пошуково-краєзнавчої, предметно-перетворювальної, альтруїстично-волонтерської та науково-дослідної діяльності для збору, систематизації, збереження історичних пам'яток, пам'яті про визначних постатей нашого краю.

В Україні, де мешкають представники понад 100 національностей, сьогодні надзвичайно гостро постає проблема формування етноідентифікаційного компоненту патріотичного виховання молоді.

В радянські часи небуло чіткого розмежування між етнічним і національним. Як у більшості країн прийнято, під етнічністю вважати особисту справу кожного, а націю вважають громадян держави. Як зазначав В. Липинський, – "... незалежно від обряду, мови і племені". Такий підхід уже утверджується і в Україні, правда, ще не в масовій свідомості, а на рівні державних документів. Зокрема, Конституція України у преамбулі дає чітке визначення українського

народу як громадян України всіх національностей.

Що ж стосується масової свідомості, то в суспільстві поступово утверджується термін “українство” як спільнота громадян України всіх національностей. Українство – це українська політична нація, яка охоплює всіх громадян України. Досвід інших країн свідчить, що утвердження такого підходу може сприяти як злагоді в суспільстві, так і патріотичному вихованню шкільної молоді. Тому справедливо у “Національній доктрині розвитку освіти України у ХХІ столітті” ставиться завдання про утвердження у вихованні “збереження і продовження української культурно-історичної традиції, виховання шанобливого ставлення до державних святинь, української мови і культури, історії і культури народів, які проживають в Україні, формування культури міжетнічних відносин” [130, с. 3].

Поділяючи підхід етносоціолога Дж. Рейтца, під етноідентифікацією визначаємо почуття належності людини до певної етнічної групи чи до групи, з якою вона має успадкований (генетичний) зв’язок [5].

Етноідентифікаційним компонентом є здатність молоді усвідомлювати і визнавати власну належність до українського етносу, вміння підтримувати його культуру (звичаї, традиції, обряди), виявляти почуття гордості, гідності, працьовитості та інших ознак, які в своїй сутності репрезентують дану системну якість.

Звичайно, у реальній практиці не завжди надається достатня увага знайомству дітей та молоді з державною символікою (Герб, Гімн, Прапор та інші атрибути української державності). У нашому сьогоденні до такої недооцінки виховної діяльності додаються ще й ознаки довготривалої соціальної, економічної і духовної кризи. Природно, все це призводить до утвердження деструктивності серед молоді (індиферентності, нігілізму, негативізму, скептицизму). Саме ці якості є деструктивними чинниками, які не дозволяють молоді присвоювати атрибути державності, утверджуючи тим самим, зокрема й патріотичні почуття і переконання.

Розв’язанню цього протиріччя слугує вивчення студентами першого курсу навчальної дисципліни “Людина і світ”, у рамках якої формується знання про взаємини людини і держави в Україні.

До певної міри у такій спосіб юнаки і дівчата оволодівають сутністю національної символіки та української державності. Звичайно, у зв'язку з цим молодь потребує знайомства із світовими документами загального характеру (“Декларація прав людини”, “Конвенція про права дитини” та ін.). Саме глибоке знайомство студентів з особливостями власних прав та обов'язків допомагає частково зняти окреслене протиріччя.

У процесі формування етноідентифікаційного компоненту патріотизму важливим є усвідомлення студентами загальнолюдських і національних цінностей, котрі, у свою чергу, є основою їх цілісного світосприйняття та світорозуміння. У своїй сутності природа загальнолюдських і національних цінностей у педагогіці є достатньо структурованою (це засвідчено у дослідженнях О. Вишневського, Г. Ващенко, О. Савченко, О. Сухомлинської та ін.).

При цьому центральними є поняття такі як: гідність, гордість, справедливість, працелюбність, правдивість, відповідальність, які в своїй сукупності і входять до поняття “патріотизм”. За умови формування складників патріотизму нами враховувалося положення про самостійність учнів старшого шкільного віку, їхню здатність до узагальнення та саморефлексії, що є основою їхньої підготовки до дорослого життя і, в той же час, як зазначає В. Болгаріна, важливим етапом реальної життєдіяльності [1].

Як підтверджують результати нашого дослідження, загальнолюдські і національні цінності не завжди стають переконанням студентів. Для переведення їх у площину переконань надто важливим є врахування саме етноідентифікаційного компоненту патріотизму. Загалом вакуум візрця у вихованні призвів до протиріччя між потребою студентської молоді в ідеалі для наслідування і в невмінні старших, педагогів чітко виділяти такий серед сучасної політичної еліти, представників науки, культури, серед митців. Тому виникає гостра потреба у виявленні такого ідеалу в етнопедагогіці.

Як висновок, зазначимо, що врахування етноідентифікаційного компоненту у практиці виховання студентів сприятиме ефективному формуванню патріотизму. Він формується як у навчальній, так і в різноманітних видах позааудиторної виховної діяльності. При

цьомуспонукають до розуміння і виявлення патріотизму молоді передовсім внутрішні мотиви, серед яких визначальними є мотиви самоствердження, самовираження і самореалізації. Проблеми практики формування мотивів самоствердження, самовираження, самореалізації, проблеми підходів до формування патріотизму в умовах кризових суспільно-державних ситуацій заслуговують на особливу увагу, розгляд та апробацію ідей.

Список використаних джерел та літератури:

1. Бестужев-Лада И. От образованщины к образованию / Бестужев-Лада И. – М. : 1994. – № 22–24. – С. 50.
2. Концепція громадянського виховання особистості в умовах розвитку української державності // Педагог. газ. – 2000. – № 6 (72), черв. – 6 с.
3. Мала енциклопедія державознавства // НАН України. Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. – К. : Довіра ; Генеза, 1996 – 942 с.
4. Національна доктрина розвитку освіти України у ХХІ столітті. – К., 2001. – 20 с.
5. Петронговський Р. Р. Структура патріотизму старшокласників / Р. Р. Петронговський // Вісн. Житомирського пед. ун-ту. – 2002. – № 9. – С. 165-167.
6. Ушинський К. Д. Про народність у громадському вихованні / Ушинський К. Д. // Вибрані педагогічні твори. – в 2-х т. – К. : Рад. шк., 1983. – Т. 1. – С. 43-103.

РЕЗОЛЮЦІЯ

Всеукраїнської науково-практичної конференції “Історія, культура та освіта: християнський вимір”

16 травня 2014 року у Хмельницькому інституті МАУП імені Митрополита Київського і всієї України ВОЛОДИМИРА відбулася VII Всеукраїнська науково-практична конференція **“Історія, культура та освіта: християнський вимір”**, організаторами якої виступили Хмельницька єпархія Української Православної Церкви та Хмельницький інститут МАУП.

Конференція зібрала близько 200 учасників із різних регіонів України. У спільній роботі брали участь вчені-джерелознавці, краєзнавці, фахівці з історії України та історії Церкви, педагоги, представники Синодального відділу у справах молоді, духовенство, викладачі та студенти вузів України.

Робота вченого зібрання відбувалася за наступними напрямками:

- Патріотизм і національна самобутність: духовні витоки.
- Пересопницьке Євангеліє – святиня українського народу.
- Першоджерела в дослідженні історії Поділля.
- Православна книга у вітчизняній культурі.
- Іван Федоров та українські першодруки.
- Переклади Святого Письма – від Святих Кирила та Мефодія до сьогодення.
- Педагогіка духовності.
- Просвітителі та сповідники Подільської землі.
- Волонтерство: проблеми та перспективи.

У ході роботи було констатовано факт, що Православна Церква була і залишається консолідуючою силою українського народу, тією силою, яка в усі часи сприяла утвердженню у суспільстві високої моралі, патріотизму та духовних цінностей.

Відзначаючи 450-річчя Православної книги, та вивчивши

питання діяльності першодрукаря диякона Івана Федорова на теренах України, учасники конференції закликають до переосмислення великого значення Православної літератури у формуванні самобутньої культури українського народу та піднесення на якісно вищий щабель його освіти та культури.

Зважаючи на сучасну кризу в Україні, учасники вченого зібрання констатували, що патріотизм є невід'ємною частиною життя справжнього християнина, а також закликають представників різних релігійних конфесій та національностей утримуватися від провокаційних заяв і висловів, які містять негативну інформацію щодо інших конфесій та етнічних груп, а також проповідувати терпимість і любов до усіх людей, що відповідає словам Христа Спасителя: “З того дізнаються всі, що ви мої учні, коли любов матимете між собою” (Іоан. 13, 35).

Учасники форуму принесли щире подяку Блаженнішому Митрополиту Київському і всієї України ВОЛОДИМИРУ за Первосвятительські молитви і духовну підтримку, а також закликають усіх молитися за здоров'я Предстоятеля Української Православної Церкви, ім'я якого з честю носить Хмельницький інститут МАУП.

Керуючий

Хмельницької єпархії УПЦ

Митрополит

Хмельницький і Старокостянтинівський

Директор Хмельницького інституту МАУП

Л. Г. Білий

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Білий Леонід Григорович – кандидат педагогічних наук, доцент, директор Хмельницького інституту МАУП. (м. Хмельницький)

Адамський Віктор Романович – перший заступник голови Хмельницької обласної ради, викладач кафедри суспільних дисциплін Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії. (м. Хмельницький)

Атаманюк Алла Василівна – викладач кафедри загальнонаукових та загальноосвітніх дисциплін Хмельницького інституту МАУП. (м. Хмельницький)

Атаманюк Микола Васильович – голова Хмельницького обласного осередку Всеукраїнської молодіжної громадської організації “Студентська республіка”. (м. Хмельницький)

Білошицький Сергій Володимирович – доктор політичних наук, доцент, провідний науковий співробітник Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. (м. Київ)

Балабуст Надія Юріївна – аспірант Кам’янець-Подільського національного університету ім. І. Огієнка. (м. Кам’янець-Подільський)

Блажевич Ольга Іванівна – старший викладач кафедри української мови та літератури, методист Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії. (м. Хмельницький)

Блажевич Юрій Іванович – кандидат історичних наук, доцент кафедри суспільних дисциплін Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії, член Національної спілки краєзнавців України. (м. Хмельницький)

Вашеняк Ірина Богданівна – кандидат історичних наук, доцент, проректор з наукової роботи та моніторингових досліджень Хмельницького обласного інституту післядипломної педагогічної освіти. (м. Хмельницький)

Вох Емма Григорівна – вчитель історії та правознавства Навчально-виховного комплексу № 7, вища категорія. (м. Хмельницький)

Галатир Віталій Вікторович – старший науковий співробітник відділу інформаційних технологій Державного архіву Хмельницької області. (м. Хмельницький)

Григоренко Олександр Петрович – доктор історичних наук, професор Хмельницького національного університету, академік Міжнародної академії інформатизації, член Національної спілки краєзнавців України, дійсний член Центру дослідження історії Поділля Інституту історії України НАН України при Кам'янець-Подільському національному університеті імені Івана Огієнка. (м. Хмельницький)

Гуменюк Ігор Петрович – старший науковий співробітник відділу інформації і використання документів Державного архіву Вінницької області, член краєзнавчого товариства “Поділля”. (м. Вінниця)

Гуменюк Олена Вікторівна – викладач кафедри загальнонаукових та загальноосвітніх дисциплін Хмельницького інституту МАУП. (м. Хмельницький)

Гундерук Людмила Миколаївна – кандидат психологічних наук, доцент, завідувач кафедри психології та соціально-гуманітарних дисциплін Хмельницького інституту МАУП. (м. Хмельницький)

Дацюк Олександр Анатолійович – протоієрей, секретар Хмельницької єпархії УПЦ, завідувач кафедри українського православ'я і теології Хмельницького інституту МАУП. (м. Хмельницький)

Давидовський Назарій Агафангелович – заступник голови відділу релігійної освіти і катехізації Вінницької єпархії, священник Вознесенського храму м. Вінниці, викладач Вінницького гуманітарно-педагогічного коледжу. (м. Вінниця)

Дубина Людмила Григорівна – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри психології та соціально-гуманітарних дисциплін Хмельницького інституту МАУП. (м. Хмельницький)

Єсюнін Сергій Миколайович – кандидат історичних наук, провідний науковий співробітник Хмельницького обласного краєзнавчого музею, дійсний член Центру дослідження історії Поділля Інституту історії НАН України, член Національної спілки краєзнавців України. (м. Хмельницький)

Завальнюк Костянтин Вікторович – кандидат історичних наук, головний спеціаліст Державного архіву Вінницької області, член НСЖУ. (м. Вінниця)

Захар'єв Володимир Анатолійович – науковий співробітник Хмельницького обласного краєзнавчого музею, здобувач кафедри історії України Кам'янець-Подільського національного університету ім. Івана Огієнка, дійсний член Центру дослідження історії Поділля і Південно-Східної Волині Інституту історії України НАН України при Кам'янець-Подільському національному університеті імені Івана Огієнка

Капелюх Марія Дмитрівна – вчитель Навчально-виховного комплексу № 7. (м. Хмельницький)

Коцюк Володимир Дмитрович – кандидат історичних наук, декан факультету денної форми навчання Хмельницького інституту МАУП. (м. Хмельницький)

Кучеров Геннадій Геннадійович – кандидат історичних наук, доцент кафедри історії та філософії Подільського державного аграрно-технічного університету (м. Кам'янець-Подільський).

Мартинюк Олена Станіславівна – вчитель вищої категорії Барварівської ЗОШ I-II ступенів Полонського району.

Мітягіна Світлана Сергіївна – завідувач науково-методичного центру організації наукової роботи та моніторингових досліджень Хмельницького обласного інституту післядипломної педагогічної освіти. (м. Хмельницький)

Олійник Валентина Василівна – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри психології та соціально-гуманітарних дисциплін Хмельницького інституту МАУП. (м. Хмельницький)

Парандій Валентина Олександрівна – кандидат історичних наук, директор Хмельницького економіко-правового коледжу МАУП. (м. Хмельницький)

Петрик Тетяна Михайлівна – старший викладач кафедри економіки та управління Хмельницького інституту МАУП. (м. Хмельницький)

Прус Оксана Вікторівна – завідувач бібліотечно-інформаційним відділом Хмельницького інституту МАУП. (м. Хмельницький)

Семенчук Сергій Олександрович – здобувач кафедри історії України Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. (м. Кам'янець-Подільський)

Сердечний Владислав – учень 10-Б класу Навчально-виховного комплексу № 7. (м. Хмельницький)

Слинявчук Людмила Валеріївна – учениця 11 класу Навчально-виховного комплексу № 7. (м. Хмельницький)

Стецюк Тетяна Василівна – головний спеціаліст відділу у справах релігій Вінницької облдержадміністрації, член Національної спілки журналістів України. (м. Вінниця)

Федух Галина Яківна – старший викладач кафедри педагогіки і психології Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії. (м. Хмельницький)

Ящук Інна Петрівна – доктор педагогічних наук, професор, член-кореспондент Міжнародної академії педагогічної освіти, декан факультету початкової освіти та філології Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії. (м. Хмельницький)

ЗМІСТ

ЗВЕРНЕННЯ

ВИСОКОПРЕОСВЯЩЕННІШОГО АНТОНІЯ, МИТРОПОЛИТА ХМЕЛЬНИЦЬКОГО І СТАРОКОСТЯНТИНІВСЬКОГО.....	3
--	----------

Білий Л. Г.

ПЕДАГОГІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ ЯК ПОТЕНЦІЙНЕ ДЖЕРЕЛО ВІДРОДЖЕННЯ ПАТРІОТИЧНОЇ ЗАГАЛЬНОНАРОДНОЇ ІДЕЇ.....	6
--	---

Адамський В. Р.

БОГОСЛОВСЬКІ СТУДІЇ В УНІВЕРСИТЕТСЬКИХ ЦЕНТРАХ НА УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ: ДО ГЕНЕЗИ ПИТАННЯ.....	8
---	---

Дацюк О. А.

ДИЯКОН ІВАН ФЕДОРОВ – ЗАСНОВНИК КНИГОДРУКУВАННЯ В УКРАЇНІ.....	19
---	----

Атаманюк А. В., Атаманюк М. В.

АНАЛІЗ РЕЛІГІЙНОЇ ЛІТЕРАТУРИ XVI–XVII СТ. НА ОСНОВІ ПРАЦЬ ПОДІЛЬСЬКИХ ПОЛЕМІСТІВ СМОТРИЦЬКИХ.....	23
---	----

Балабуст Н. Ю., Блажевич Ю. І.

МІСЦЕ І РОЛЬ ПАРАФІЯЛЬНИХ ДУХОВНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ ПОДІЛЛЯ У ВИРІШЕННІ КАДРОВОЇ ПОЛІТИКИ ЦАРИЗМУ ЩОДО ПІДГОТОВКИ ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ (ДРУГА ПОЛОВИНА XIX – ПОЧАТОК XX ст.).....	28
--	----

Білошицький С. В.

ЗАХІДНА ДЕМОКРАТІЯ І РОСІЙСЬКА ПАТРІАРХАЛЬНІСТЬ:
РЕЛІГІЙНІ КОРИННЯ, ПОЛІТИЧНІ ТРАДИЦІЇ,
СОЦІОКУЛЬТУРНІ НАСЛІДКИ..... 36

Блажевич Ю. І.

ВІДЗНАЧЕННЯ 1025-РІЧЧЯ ХРЕЩЕННЯ КИЇВСЬКОЇ РУСИ
НА ХМЕЛЬНИЧЧИНІ..... 46

Блажевич Ю. І., Блажевич О. І.

ЦЕРКОВНЕ ОБРАЗОТВОРЧЕ МИСТЕЦТВО ПОДІЛЛЯ
ЯК ЧИННИК ФОРМУВАННЯ ДУХОВНИХ ЦІННОСТЕЙ
СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ ГУМАНІТАРНИХ ВУЗІВ..... 56

Вашеняк І. Б., Мітягіна С. С.

ЖИТТЄВІ ОРІЄНТИРИ ТА ДУХОВНО-МОРАЛЬНІ ЦІННОСТІ
СУЧАСНОЇ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ ХМЕЛЬНИЧЧИНІ..... 65

Вох Е. Г.

ФОРМУВАННЯ СВІТОГЛЯДУ ТА ЖИТТЄВОЇ ПОЗИЦІЇ
УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ В СУЧАСНОМУ
СУСПІЛЬНО ЗНАЧИМОМУ ПОЛІ..... 73

Галатир В. В.

КЛІРОВІ ВІДОМОСТІ ДЕРЖАВНОГО АРХІВУ
ХМЕЛЬНИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ ЯК ДЖЕРЕЛО ДОСЛІДЖЕННЯ
ІСТОРИЧНО-РЕЛІГІЙНИХ ПРОЦЕСІВ НА ПОДІЛЛІ..... 77

Григоренко О. П.

ПІДГОТОВКА ШКІЛЬНОЇ МОЛОДІ УКРАЇНИ ДО ПРАЦІ
В СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОМУ ВИРОБНИЦТВІ..... 80

Григоренко О. П., Захар'єв В. А. ПОДІЛЬСЬКИЙ ПРОСВІТИТЕЛЬ, ФІЛАНТРОП І РЕФОРМАТОР ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХVІІІ – ПЕРШОЇ ЧВЕРТІ ХІХ СТ. ІГНАЦІЙ МАРХОЦЬКИЙ.....	94
Григоренко О. П. ПРАЦЯ МОЛОДІ В АГРАРНОМУ СЕКТОРІ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ (1960–1990 роки).....	106
Гуменюк І. П., Давидовський Н. А. ДОЛЯ ТА ДІЯЛЬНІСТЬ РЕПРЕСОВАНИХ СВЯЩЕНОСЛУЖИТЕЛІВ КОЗЯТИНСЬКОГО РАЙОНУ ВІННИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ (НА ПРИКЛАДІ МАЛОВІДОМИХ СТОРІНОК З ЖИТТЯ РЕПРЕСОВАНОГО ПРОТОІЄРЕЯ ІОАННА ДУБРОВСЬКОГО – СВЯЩЕНИКА-ГОМЕОПАТА З с. ГЛУХІВЦІ).....	120
Гуменюк О. В. ШЕКСПІР ТА ЙОГО ВІРОСПОВІДАННЯ.....	130
Гундерук Л. М. ДУХОВНІСТЬ ЯК ВИЩИЙ РІВЕНЬ САМОСВІДОМОСТІ ЛЮДИНИ Й ЕМОЦІЙНО-ДИФЕРЕНЦІЙОВАНОГО СТАВЛЕННЯ ДО ЯВИЩ НАВКОЛИШНЬОГО ЖИТТЯ.....	133
Дубина Л. Г. ПАТРІОТИЗМ ЯК НЕВІД'ЄМНА СКЛАДОВА ДУХОВНОСТІ ОСОБИСТОСТІ.....	136
Єсюнін С. М. АРХІТЕКТОРИ – БУДІВНИЧІ ПРАВОСЛАВНИХ ХРАМІВ НА ПОДІЛЛІ (ДРУГА ПОЛОВИНА ХІХ СТОЛІТТЯ).....	144

Завальнюк К. В., Стецюк Т.В.

СПОГАДИ ОЛЕКСИ ВОРОПАЯ (1913–1989 рр.) ПРО
ЛЯДІВСЬКИЙ СКЕЛЬНИЙ МОНАСТИР..... 151

Кучеров Г. Г. , Коцюк В. Д.

ГРАМОТНІСТЬ ДОРΟΣЛОГО НАСЕЛЕННЯ
У ДІЯЛЬНОСТІ СІЛЬСЬКИХ “ПРОСВІТ”
ПРАВОБЕРЕЖНОЇ УКРАЇНИ (1917–1922 РР.)..... 155

Мартинюк О. С.

РЕЦЕПТИ ВИХОВАННЯ У ДІТЕЙ ПОЗИТИВНИХ
МОРАЛЬНИХ ЯКОСТЕЙ..... 166

Олійник В. В.

ДИТЯЧА ОРГАНІЗАЦІЯ “ЮНАК-СПАРТАК” В УКРАЇНІ
НА ПОЧАТКУ 20-х РР. ХХ СТОЛІТТЯ:
ІСТОРІЯ ЗАРОДЖЕННЯ..... 173

Парандій В.О.

ДІЯЛЬНІСТЬ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНИХ ЗАКЛАДІВ
ДЕРЖАВНОГО ЦЕНТРУ УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ
РЕСПУБЛІКИ В ЕКЗИЛІ (1920–1944 РР.)..... 178

Петрик Т. М.

ІВАН ФЕДОРОВ ТА УКРАЇНСЬКІ ПЕРШОДРУКИ..... 181

Прус О. В.

ЗАГАЛЬНОЛЮДСЬКІ ЦІННОСТІ ЯК КОМПОНЕНТ У
ВИХОВАННІ ОСОБИСТОСТІ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ..... 186

Семенчук С. О. ЛІВОБЕРЕЖНИЙ СЕРЕДНЬО-ПОДНІСТРОВСЬКИЙ ОСЕРЕДОК – ЛОКАЛЬНИЙ РЕГІОН ДЛЯ РЕКОНСТРУКЦІЇ ЯЗИЧНИЦЬКИХ КУЛЬТІВ В VII СТ. ДО Н.Е. – XIII СТ. Н.Е.....	192
Сердечний В., Вох Е. Г. ТАРАС ГРИГОРОВИЧ ШЕВЧЕНКО ЯК ПОЕТ-ГУМАНІСТ СВІТОВОГО ЗНАЧЕННЯ.....	201
Слинявчук Л. В., Капелюх М. Д. “КОБЗАР” – СВЯЩЕННА КНИГА.....	205
Федух Г. Я. ФОРМУВАННЯ ДУХОВНОСТІ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ.....	210
Яшук І. П. ПРОБЛЕМА РОЗВИТКУ ЕТНОІДЕНТИФІКАЦІЙНОЇ СКЛАДОВОЇ ПАТРІОТИЗМУ СУЧАСНОЇ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ.....	214
РЕЗОЛЮЦІЯ.....	220
ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ.....	222
ЗМІСТ.....	226

*Історія, культура та освіта: християнський вимір:
збірник наукових праць Хмельницького інституту МАУП. –
Хмельницький, 2014. – 232 с.*

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

ІСТОРІЯ, КУЛЬТУРА ТА ОСВІТА: ХРИСТІЯНСЬКИЙ ВИМІР

/до Дня слов'янської писемності і культури/

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

З 41 Історія, культура та освіта: християнський вимір: зб. наук. пр.
Хмельницького ін-ту МАУП. – Хмельницький : Вид-во ХІ МАУП, 2014. – Вип. 3. – 232 с.

Комп'ютерне верстання та макетування: Олійник В.В., Парандій В.О.

Художнє оформлення обкладинки: Парандій В.О.

Обкладинка: фото Собору Святої Софії (Софійський собор) у Києві.

*За достовірність фактів, назв, посилань на літературні джерела
відповідальність несуть автори. Редколегія не завжди поділяє їхні погляди.*

**Здано в набір 5 травня 2014 р. Підписано до друку 12 травня 2014 р.
Формат 60х84 1/16. Гарн. Times. Ум. друк. арк. 2,4.
Друк офсетний. Папір офсетний. Тираж 300 прим.**